

Numizmatički časopis dinar

br. 29
2007.

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu

cena 300 dinara

KORNJAČE EGINE

prvi novac na evropskom prostoru

NOVA IZDANJA FALERISTIČKOG ČASOPISA SRPSKOG NUMIZMATIČKOG DRUŠTVA

38 str., ilustr. pretežno u boji
Cena din. 400.-

58 str., ilustr. pretežno u boji
Cena din. 400.-

Časopise "ORDEN" br. 6/2006 i br. 7/2007
kao i još uvek raspoložive brojeve 1, 4 i 5
možete kupiti na svim našim sastancima
ili poručiti kod sekretara SND, gosp. Dragana Pavlovića
na telefone: 011 / 30 34 595 i 064 / 131 63 70
e-mail: numiserb@yubc.net

Za izdavača

ZORAN ILIĆ

e-mail: zoranilic@yubc.net

Glavni i odgovorni urednik

RANKO MANDIĆ

e-mail: rmandic@gmail.com

Članovi Redakcije

NENAD BJELOŠ

DUŠAN KOVAČEV

RANKO MANDIĆ

RISTA MILETIĆ

LJUBOMIR STEVOVIĆ

Tehnički urednik

SAVO KATALINA

Lektor i korektor

DARINKA NIKOLIĆ

Adresa Redakcije

Srpsko numizmatičko društvo

Knez Mihailova 49/1

11000 Beograd, Srbija

Tel. +381 (011) 3034-695; (064) 131-6370

e-mail: numiserb@yubc.net

www.snd.org.yu

Žiro račun: 205-69617-78

Srpsko numizmatičko društvo Beograd

Štampa

GTP „PANGRAF“ d.o.o.

Beograd, Stanka Paunovića 49

tel. 332-9166

Tiraž: 1000 primeraka

Stavovi i mišljenja autora tekstova i priloga ne moraju predstavljati stavove i mišljenja redakcije „dinar“.

Redakcija zadržava pravo manjih intervencija u tekstu, podrazumevajući da se integritet celine i detalja mora poštovati. U slučaju potrebe za većim intervencijama, redakcija će obavezno konsultovati autora teksta pre objavljivanja.

Primerak broj

SADRŽAJ

■ ANTIČKI NOVAC

Prvi novac na evropskom prostoru: KORNJAČE EGINE
Slobodanka STOJAKOVIĆ

4

LVCIVS SEPTIMIVS SEVERVS (193-211) Prvi vojnički car
Rista MILETIĆ

10

NOVE VARIJACIJE NA ANTIČKE TEME
Slavoljub PETROVIĆ

13

■ SREDNJOVEKOVNA NUMIZMATIKA

NUMIZMATIČKA ISTORIJA JUŽNOSLOVENSkih ZEMALJA (IV)
Charles B. SMITH, Jr.

16

O KRALJEVSKOM KRUNISANJU STEFANA PRVOVENČANOG
Miroslav JOVANOVIĆ

19

KOSMIČKI MOTIVI U SRPSKOJ SREDNJOVEKOVNOJ NUMIZMATICI
Milan S. DIMITRIJEVIĆ

21

NOVAC KRSTAŠKIH DRŽAVA (2)
Stevan VEREŠ

24

■ MODERNA NUMIZMATIKA

Novi prigodni novac: SERIJA „DOSITEJ OBRADOVIĆ“

27

CRNOGORSKA DRŽAVNA KASA ZA VREME NJEGOŠA
Vasilije JANKOVIĆ

29

NEKI NOVITETI IZ ZEMALJA BIVŠE JUGOSLAVIJE

29

■ ŽETONI

„TOKENI“ NOVOSADSKOG EGZITA

30

ŽETONI I SUVENIR NOVČANICE NARODNE BANKE SRBIJE

30

■ NOTAFILJA

Iz Narodne banke Srbije NOVČANICA OD 500 DINARA 2007.

32

NOVČANICA OD 500 DINARA 1939. BEZ PRETISKA
Ivan ŠKRABO

34

JUGOSLOVENSKE REZERVNE NOVČANICE IZ 1936. GODINE
Zbyšek Šustek

37

PEČATI NA NOVČANICAMA SA IMENOM VALJEVA
Branko GLIŠIĆ

41

TRI NEOBJAVLJENE NEMAČKE NOVČANICE SA SRPSKIM ŽIGOVIMA
Željko JELIĆ

43

■ SFRAGISTIKA

MALI TIPAR KNEZA STROJIMIRA
Đorđe JANKOVIĆ

44

■ FALERISTIKA

ODLIKOVANJA ZA MAJKE (1)
Slavoljub PETROVIĆ

46

ODLIKOVANJA VATROGASNOG SAVEZA SRBIJE
Nenad BJELOŠ

49

■ VOJNE I DRUGE OZNAKE

ZNAK "AVAUL"
Aleksandar VELIČKO i Lazar GERIĆ

52

■ NOVA NUMIZMATIČKA LITERATURA

53

■ NUMIZMATIČKE AUKCIJE

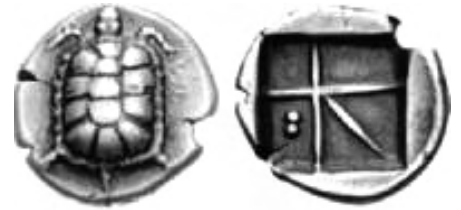
57

■ INFORMACIJE SRPSKOG NUMIZMATIČKOG DRUŠTVA

61

PRVI NOVAC NA EVROPSKOM PROSTORU

Kornjače EGINE

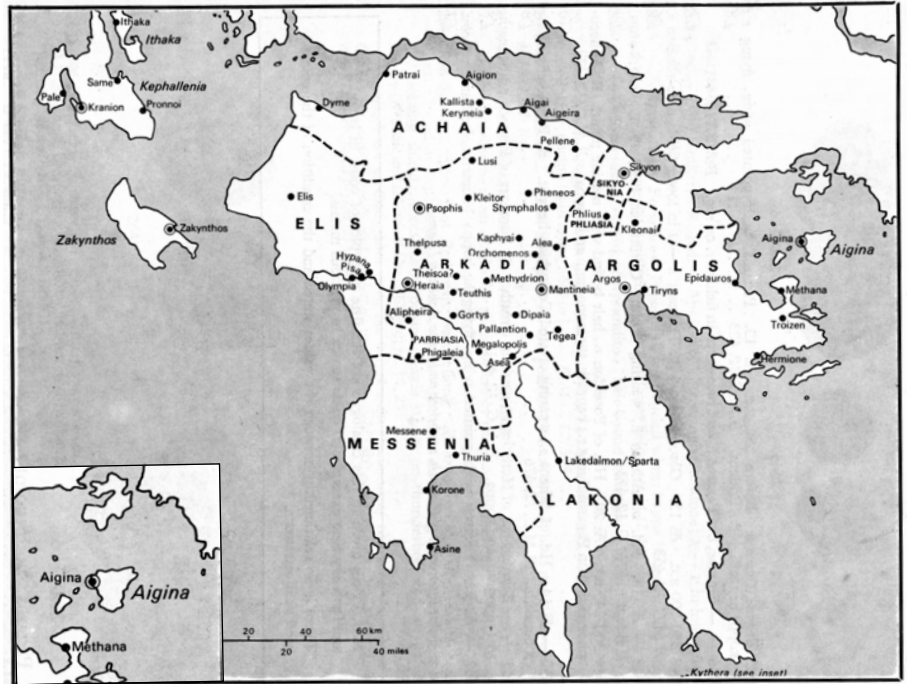
Sl. 1. IV. vek p.n.e. (B.M.C. 167)

Slobodanka STOJAKOVIĆ, Beograd
boba.styo@sbb.co.yu

U davnom X veku p.n.e., nakon propasti Mikenske civilizacije, grčko pleme Jonjana je pod navalom Dorana započelo sa migracijama prema maloazijskoj obali i ostrvlju, da bi, zatim, u želji za unapredjenjem trgovine, postepeno kolonizovalo južne obale Italije i Sicilije kao i severne obale Egejskog mora koje su za ove naseljenike bile od posebnog značaja. Kolonije su osnivane i u Španiji, južnoj Galiji, severnoj Africi i duž crnomorske obale.

Ovo širenje grčke populacije po obalama južne Evrope, severne Afrike i Male Azije, gde se trgovina obavljala robnom razmenom, neizbežno je dovelo do pronalaska kovanog novca, lakšeg i efikasnijeg načina trgovanja, i do razvoja novčane privrede. Ne može se sasvim precizno utvrditi kada je nastao prvi kovani novac, ali se sa sigurnošću može reći da je ovo neprevaziđeno civilizacijsko dostignuće, od prvorazrednog istorijskog značaja, nastalo u poznom VII veku p.n.e.

Herodot nam saopštava da su Liđani prvi počeli da kuju i koriste zlatni i srebrni novac. Oni su, zapravo, bili prvi koji su dragocenom metalu kojim se trgovalo, dali određeni oblik, težinu i utisnutu legendu. Liđani i neki maloazijski Grci prvi su kovali novac od elektruma, legure zlata i srebra. Nije sigurno da li su to bili jonski Grci ili njihovi istočni susedi Međani koji su kovali prve grube okruglaste komade od elektruma, bez aversnog i reversnog dizajna. Ovakvi primerci su pronađeni u Efesu, gradu nastanjenom Jonjanima, a sastojali su se od metala, koji se može naći kao prirodna legura u reci koja protiče kroz lidijsku prestonicu Sard. Kasnije, za vladavine kralja Kreza (560 – 546. p.n.e.) Liđani su, osim statera od

MAP 11. THE PELOPONNESOS

Sl. 2. Mapa Peloponeza sa fragmentom mape EGINE (dole levo)

Nesporno je da su maloazijski Grci, kao prvi među raširenom grčkom populacijom, pod uticajem Liđana započeli kovanje svog novca, dali mu oblik i opremili ga raznim simbolima. Nešto kasnije, u drugoj polovini VII veka, sa kovanjem novca su počeli i evropski Grci, među kojima su prvi bili Eginjani i Argejci, a ubrzo potom i Atinjani. Preko kontakata sa maloazijskim Grcima, Eginjani su po ugledu na svoje susede, starosedeoce iz Male Azije koji su se prvi oprobali u veštini kovanja, došli na ideju proizvodnje sopstvenog novca veoma originalnog, jedinstvenog dizajna

elektruma, emitovali i prva bimetalna kovanja, zlatni i srebrni novac - krezeide. Posle njega je kovao persijski car Darije svoje zlatne dareike.

Nesporno je da su maloazijski Grci, kao prvi među raširenom grčkom populacijom, pod uticajem Liđana započeli kovanje svog novca, dali mu oblik i opremili ga raznim simbolima.

Nešto kasnije, u drugoj polovini VII veka, sa kovanjem novca su počeli i

evropski Grci, među kojima su prvi bili Argejci i Eginjani, a ubrzo potom i Atinjani. Preko kontakata sa maloazijskim Grcima Eginjani su po ugledu na svoje susede, starosedeoce iz Male Azije koji su se prvi oprobali u veštini kovanja, došli na ideju proizvodnje sopstvenog novca veoma originalnog, jedinstvenog dizajna.

Krajem VII veka p.n.e. na celom Mediteranu u prometu su novci EGINE sa

kornjačom; za njima slede najranija kovanja Atine, Korinta i Eubeje; zatim Halkide, Eritreje, Kalkisa i dr. Sve ove kovnice bile su aktivne od sredine VI veka p.n.e. Od ovih početaka kovanja potiču i dva važna težinska standarda-eubejski i eginski – na kojima se kasnije zasnivalo grčko novčarstvo.

Istorijat Eginje

Egina – ostrvska država sa istoimenim glavnim gradom – locirana je u Saronskom zalivu na otprilike pola puta između Atike i Peloponeza. Najveći grad i luka ovog ostrva Egina podignut je na temeljima istoimenog drevnog grada. Na tom mestu je postojala naseobina još od pre tri hiljade godina p.n.e. Grčka legenda kaže da se vrhovni bog Zevs zaljubio u Eginu, kćerku rečnog boga Azopa i da ju je odneo iz Beotije na ostrvo Enonu (Enopij) u zalivu između Atike, Istma i Argolide. Tu je Egina Zevsu rodila sina Eaka, budućeg kralja ovog ostrva koje je, zatim, nazvano po njenom imenu. Ovo ostrvo sa svojim veličanstvenim pristaništem bilo je idealna lokacija za trgovinu, ne samo sa državama severne Grčke i Peloponeza već i sa gradovima Male Azije i, od najranijih vremena sve do njegovog osvajanja od strane Atine 456. godine p.n.e., jedno od najvažnijih trgovačkih država Grčke.

Eginjani su se vrlo rano istakli u pomorstvu i trgovini. Oni su među prvima trgovali u dalekoj Iberiji (Herodot, IV. 1 52). Zabeleženo je da na Eginu postoji više desetina hiljada robova, što govori

o velikoj ekonomskoj moći ove države.

Postavši jedna od najvećih pomorskih sila u svom okruženju, sa trgovačkim putevima preko istočne polovine Mediterana, a zahvaljujući kontaktima sa maloazijskim Grcima, kod Eginjana se vrlo rano rodila ideja o sopstvenom kovanju novca. U kojoj meri su Eginjani bili cenjeni u tadašnjem poslovnom svetu svedoči činjenica da su mnogi grčki gradovi primili njihov sistem mera i novca. Eginjska težinska stopa, bazirana na didrahmi – stateru od oko 12,6 g, bila je nadaleko prihvaćena, kako u Grčkoj i Kritu tako i u Maloj Aziji.

Kao moćna pomorska sila Egina se u VI veku p.n.e. pridružila Peloponeskom savezu – SIMAHJI – kojeg su osnovali Spartanci. U ovaj savez su ušli Tegeja, Korint, Epidaur, Flijunt, Troizen, Hermione, Megara, Egina i dr. gradovi Peloponeza i okoline. Članovi Simahije, savezni gradovi, su bili autonomni. Obavezali su se da će u slučaju rata protiv zajedničkog neprijatelja davati utvrđeni kontingent vojske i priznavati spartansku vrhovnu komandu. Skupštine saveznika su se održavale u Sparti. U takvim je okolnostima Sparta dočekala grčko-persijske ratove.

Egina je doživela najveći procvat u VI veku p.n.e., a o njenoj slavi i moći pisao je veliki helenski pesnik Pindar. Međutim, suparništvo sa Atinom koje je rezultiralo čestim, iznurujućim ratovima, dovelo je 456. godine do pada Eginje pod Atinjane, da bi 431. godine Atinjani deportovali celokupno stanovništvo Eginje. Pod vlast Rima Egina

je potpala 133. godine p.n.e.

Egina je kovala novac zaključno sa periodom vladavine rimske carske dinastije Severa. Jedini prekid u kovanju statera desio se između 431 – 404. godine p.n.e., kada su Eginjani bili proturani iz svojih domova od strane atinskog sveštenstva. Tada su u manjoj meri kovane samo frakcije.

Postoji dosta nedoumica oko samog početka kovanja Eginje. Antička tradicija pripisuje početke eginskih kovanja kralju Arga Fejdonu (umro ne kasnije od 650. godine p.n.e.), što nije bilo bez osnova, jer su stateri tipa kornjače nesporno bili najstariji novac evropske Grčke. Th.Reinach u Rev.Num., 1894. god. ispoljava dosta nedoumica oko datovanja kralja Fejdona. Važni antički pisci koji pominju da je Fejdon kovao u Eginu, ili Eginjane kao prve koji su u Evropi kovali novac, jesu Efor (po Strabonu- VIII.st.358); Aelian (Var.Hist., 12.20) i pruski epigrafičar iz 19. veka Boeck.² Grčki naučnik iz IV veka p.n.e. Herakleid iz Ponta takođe izjavljuje da je kralj Fejdon od Arga, koji je umro oko 650. godine p.n.e., prvi kovao novac Eginje. Nasuprot ovome, neki savremeni autori najranije kornjače datuju u polovinu VI veka p.n.e. Čak nije sigurno ni to da li je Egina ikada bila pod Fejdonovom dominacijom, da bi on kovao njen novac. Ipak je prevagnulo mišljenje da je Egina bila ta koja je prva u Evropi kovala novac, jer je ona od najstarijih vremena pa do osvajanja od strane Atine 456. godine p.n.e. bila jedna od najvećih trgovačkih i pomorskih sila Grčke, dok je Arg u izvesnom stepenu bio udaljen od glavnih trgovačkih tokova koji su se kretali preko Saronskog zaliva.

Ostaje kao zaključak da je eginsko kovanje najstarije u Evropi, da je njegova prva emisija nastala u kasnom VII veku p.n.e., i da uniformnost ovih kovanja kroz vekove jasno ukazuje na to, da ono nije služilo samo za lokalne potrebe već i za međunarodni opticaj. Sve do Peloponeskog rata 431. godine p.n.e. kovanja Eginje su bila podjednako prihvaćena valuta na čitavom Peloponezu.

Sl.3. Lidija, 6.v.p.n.e¹ (B.M.C. 22)

¹ Kovanje pre Kreza, oko 650 – 561.g.p.n.e.; elektrum, oko 4,72 g; glava lava/ inkuza od dva kvadrata

² Boeckh.A., Parian Chronicle, *Corpus Inscriptionum Graecorum*, 2374, v.45

„KURSEVI NOVCA“ U ANTIČKOM SVETU

Od svoje pojave pa do danas (ako izuzememo članice EMU koje koriste isti novac - evro), novac država koje su ga izdavale nije imao iste vrednosti. Antički Heleni, najpre u Maloj Aziji, a potom i u svojim državama na tlu Evrope, kovale su novac istih naziva, ali različitih vrednosti. Zbog toga što težinske mere, a koje su bile adekvatne nazivima novčanih jedinica, nisu bile istih veličina u svim državama antičkog sveta. Jedna atinska drahma težila je 4,3 grama, drahma EGINE 6,1 gram, a drahma Rodosa 3,9 grama srebra.

Ti prvi "kursevi" tj. težinski standardi, i samim tim vrednosti pojedinih apoena novca, bili su sledeći:

Atinski standard

drahma 4,3 g
stater ili didrahma 8,6 g
tetradrahma (4 drahme) 17,2 g

Standard EGINE

drahma 6,2 g
stater 12,6 g

Standard Korinta

drahma 2,9 g
stater 8,6 g

Ahajski standard

drahma oko 2,6 g
stater oko 8 g

Standard Rodosa

drahma oko 3,9 g
didrahma oko 7,8 g
tetradrahma 15,3 - 15,6 g

U "inostranstvu", susednim ne-helenskim državama, važili su sledeći

standardi

Feničanski standard

šekel oko 7 g
tetradrahma ili dišekel oko 14 g

Peresijski standard

srebrni siglos (drahma) 5,35 g
srebrni stater oko 11 g
zlatni siglos 8,35 g

Rimski standard

srebrni denarius
- prvobitno 3,75 g
- posle "devalvacije" 2,25 g
zlatni aureus
- prvobitno 7,8 g
- kasnije 7,3 g

Kao i danas, međutim, prednji standardi tj. "kursevi" nisu bili fiksni, nego su "fluktuirali" u raznim vremenskim periodima. **R.M.**

Kovanja EGINE

Egina je prihvatila ideju kovanja novca maloazijskih Lidana, ali je novčana kovanja usavršila tako što je emitovala novac od relativno čistog srebra, umesto od elektruma koji je sadržavao različite proporcije srebra i zlata.³ Simbol EGINE na iskovanom novcu bila je morska kornjača, životinja dosta zastupljena u Egejskom moru. I dok su susedni gradovi, kao npr. Atina i Korint, kasnije kovali prilično limitirane količine novca, egijska kornjača je postala dominantna valuta južne Grčke. Od samih početaka kovan je novac istog tipa: morska kornjača na aversu i kvadratna inkuza na reversu. Kovanja srebrnih statera od nešto preko 12 g i kasnijih frakcija bila su tipično egijska: debela i zbijena ovalna metalna pločica, sa kornjačom u veoma visokom reljefu na aversu, i kvadratnom inkuzom na reversu.

Kornjača je tokom vremena doživljavala metamorfozu. Na prvim kovanjima ona je prikazana sa glatkim oklopom; kasnije emisije dobijaju tačke dužinom leđnog oklopa. U oba slučaja kvadratna inkuza na reversu se sastoji od osam trouglastih polja. U ra-

nom VI veku ovaj motiv inkuze je sličan krilima vetrenjače, dok je na emisijama do 456. godine inkuza podeljena na nepravilnu šaru, sa nešto širim, koso postavljenim podeonim trakama u odnosu na ranije emisije.

Godine 480. novac EGINE dobija svoj glavni dizajn. Kornjači su na oklop, sa nizom uzdužnih tačkica po sredini, dodate i po jedna tačka levo i desno od središnjog niza, a do same kornjačine glave.

Iako su kornjače kovane u velikim emisijama, njihova proizvodnja oko 480. znatno opada,

što je najverovatnije bilo uzrokovano iscrpljenošću rudnika na Sifnosu, odakle je nabavljano srebro za egijsku kovnicu. Deceniju ranije, 490. godine, egijski glavni rival Atina pobedila je persijskog kralja Darija na Maratonu, nakon čega je postala dominantna pomorska sila u regionu. Između Atine i EGINE je došlo do ratova koji su rezultirali pobedom Atine; ona je 456. godine pokorila Eginu. Kada je nakon toga izbio Peloponeski rat između Atine i Sparte, i Atina 404. doživela poraz, Eginjani su obnovili svoj glavni grad i nastavili sa kovanjem novca.

Tip kornjače se izmenio; morskou kornjaču je zamenila šumska, sa veo-

ma jasno dizajniranim pločicama oklopa – kornjača kakvu vidimo u prirodi. Aversni reljef je nešto plići i pravilniji, sa užim, kosim podeonim trakama kvadratne inkuze na reversu. U poljima kvadratne inkuze nalazimo prvi put početna slova imena grada i malog delfina, Afroditin simbol. Ovakva kovanja su emitovana do sredine IV veka. Krajem ovog i početkom III veka manje srebrne apoene smenjuju bronzne. Menja se aversna predstava; uobičajeni tip bronzne je predstavljen sa dva ili tri delfina na aversu i uobičajenom kvadratnom inkuzom sa skraćenim nazivom, na reversu. Od bronzanih tipova postoje i oni sa pramcem galije i glavom ovna kao ratničkom insignijom. U III i II veku i dalje se kuju srebrni stateri, odnosno tetradrahme sa uobičajenim tipom šumske kornjače i delfinima.

U periodu Rimske imperije krajem II i početkom III veka nove ere, u vreme dinastije Severa, Egina kuje veće bronzane nominale (22 – 18 mm)⁴.

Imamo interesantan podatak da je samo za vreme 18 – godišnje vladavine Septimija Severa bilo aktivno oko 250 provincijskih kovnica. Samo su kovanja njegovog sina Karakale obimnija u svim serijama. Stoji činjenica da

³ Metal za proizvodnju novca nabavljan je iz bogatih rudnika srebra egejskog ostrva Sifnosa

⁴ U periodu Rimskog carstva u Eginu su samo Severi kovali lokalni novac

Sl. 4 (Iz kolekcije autora)

Sl. 5. (SNGCop.501) Av: Morska kornjača u glatkom oklopu, kasnije sa nizom tačaka koje se pružaju preko sredine oklopa Rv: Kvadratna inkuza, podeljena na više polja u vidu trouglova, tip „vetrenjača“.

Sl. 6 (SNGDel 1588ff)

Av: Morska kornjača u glatkom oklopu.
Rv: Kvadratna inkuza tipa „vetrenjača“. Na nekim retkim podvrstama statera pokušaj naznake segmenata oklopa kornjače.

Sl. 7. (SNGDel 1522ff)

Av: Morska kornjača sa nizom tačaka po sredini oklopa; po jedna dodatna tačka levo i desno do niza, kod glave kornjače.
Rv: Kvadratna inkuza podeljena širokim trakama na pet polja.

Sl. 8.

su u ranom III veku n.e. emisije Septimija Severa, njegove supruge i sinova - period koji obuhvata nešto manje od četvrt stoleća - iznosila približno 20% celokupnih grčkih imperijalnih kovanja, koja se protežu na više od tri stoleća. Evropska kovanja Severa su, dakle, mnogo obimnija u poredjenju sa njegovim prethodnicima, naročito na Peloponezu, odakle se novac emitovao iz više od dvadeset kovnica.

Severi su u Eginu kovali bronzu sa grčkim natpisom ΑΙΓΕΙΝΗΤΩΝ. Tipovi su raznovrsni: razna božanstva, polubožanstva i druge predstave, kao Hekata, Hermes (poprsje ili sa glavom ovna na ramenima), Afroditu sa graničicom i jabukom, Demetra, Atina, Nika, Posejdon, Afaja (?), Zevs sa orlom i munjom, Eak (kao sudija smrti), eginska luka (prikazana u polukrugu u kojem je galija; u gornjem delu je heksastilni hram ili kolonada sa stepeništem u sredini).

Standardi - apoeni

U antičkim vremenima najveća jedinica mere za težinu bila je talant. Postojao je eubejski i eginski talant koji je predstavljao obračunsku jedinicu toga vremena. Eginski talant je, izraženo današnjim merenjem, iznosio 36 kg, a eubejski 26,20 kg. Eginski ili Fejdonov sistem mera prihvatili su svi Peloponežani, neka dorska ostrva i severna Grčka. Eubejski sistem su prihvatile eubejske naseobine, Korinćani sa svojim kolonijama i razni Jonjani. Atinjani su, takođe, koristili eginski novčani standard, a nakon donošenja Solonovih reformi oko 570. godine p.n.e. prešli su na eubejske standarde, jer su isti bili za njih povoljniji.⁵ Po Ridgeway-u, eginski srebrni standard je bio nezavisnog porekla, a zasnivao se jednostavno na relativnoj vrednosti zlata i srebra u Eginu, kada je započeto kovanje srebrnog novca na tom ostrvu. Moguće je, pošto su kovanja započeta po ugledu na istočne susede u Maloj Aziji, da je ovaj odnos

iznosio 15:1 ; zlatni stater – krezeid ili dareik - od 8,42 g x 15=126,63 g srebra, ili 10 eginskih statera od 12,57 g.⁶

Eginski standard, baziran na srebrnom stateru od dve drahme težine preko 12 g, postao je veoma rasprostranjen u centralnoj Grčkoj, Peloponezu i eginskim ostrvima, uključujući Krit.⁷

Duž čitavog Peloponeza, sve do Peloponeskih ratova (431 – 404) kovanja Eginu su bila jedino univerzalno prepoznatljivo sredstvo plaćanja. Ovaj podatak nalazimo kod nekih antičkih pisaca.⁸ Postoji podatak da je kod Atinjana eginska drahma očigledno bila više cenjena od njihovih vlastitih drahmi.⁹

Na osnovu nekih primeraka eginskih statera moglo bi se zaključiti da su prvobitne emisije težile preko 12,96 g. U Nacionalnoj biblioteci u Parizu postoji unikatni stater od elektruma težine 13,41 g. Na njegovom aversu je kornjača, a na reversu kvadratna inkuza iz dva dela. On spada u red ranih eginskih kovanja iz VII veka p.n.e, a sudeći po reversu, prema feničanskoj stopi. Očigledan je primer ugledanja na maloazijski uzor.

Izuzimajući ovaj primerak novca i još jedan manji broj srebrnih statera težine preko 12,96 g, može se utvrditi sledeća skala koja reprezentuje prosečnu punu težinu eginskog novca:

- stater 12,57 g
- trihemibol 1,55 g
- drahma 6,28 g
- obol 1,03 g
- triobol 3,11 g
- hemibol 0,51 g
- diobol 2,73 g
- tetartemorion 0,25 g

Kontramarke na eginskim kornjačama

O značaju eginskih kornjača kao „internacionalnoj“ valuti očito svedoče mnogobrojne kontramarke koje su većinom prisutne na kornjačama ranog perioda. Nije sasvim jasno ko je i zašto udarao ove kontramarke na eginski no-

⁵ Solon, atinski aristokrata, rođen oko 640. godine p.n.e, doneo je 25 godina posle Drakonovih zakona naprednije zakone; između ostalog izvršio je i reformu novca (oko 570.g.), pri čemu je ukinuo eginski, a uveo eubejski novčani i metrički sistem. Samim tim Atinjani su se preorijentisali na one krajeve gde je vladao eubejski metrički sistem; pri tome je došlo do zapostavljanja veza sa Peloponezom koji se nalazio u eginskoj trgovačkoj sferi.

⁶ Ridgeway, *Origin of Metallic Currency*, Cambridge, 1892, st. 221

⁷ Atička težina sa didrahmom od oko 8,5 g, i kasnije tetradrahmom od 17 g, postala je glavni standard kasnijeg perioda, sve do kasnog V veka.

⁸ Pollux, IX.79; *Hesichius* (χελωνη νομισμα πελοποννησιακου)

⁹ Pollux, IX.76: „η παχεια δραχμη“

Sl. 9. Novac grada Fliusa,
Av: Morska kornjača, kao br.03 Flijasija,
Peloponez. Rv: Kvadratna inkuza u kojoj
se nalazi (Seltman 314) triskel, sa glavčini-
nom točka u centru (B.M.C. 11.143)

Sl. 10 (B.M.C.11.149)

Sl. 11 (SNG Lockett 1981ff)
Av: Šumska kornjača sa segmentima
oklopa. Na nekim primercima levo
i desno do kornjače A - I.
Rv: Uobičajena kvadratna inkuza

Sl.12 (B.M.C.11.187)

Sl.13 (B.M.C.Att.PI.XXV.10-14)

vac. Po nekima one predstavljaju simbol („grb“) raznih gradova, kao npr. konjska glava koja je predstavljala grad Kleitor, Arkadija. Pošto se kod ovih kontramarki radi o velikom broju raznih motiva, moguće je da se iza njih kriju bogati trgovci i bankari. Primera radi pominjemo samo neke od ovih simbola u vidu kontramarke: pčela, konjska glava, čovečji lik, mala kvadratna inkuza, razne okrugle punce.

Simbolika predstava na eginskom novcu

Egina je malo ostrvo preko koga je Atika povezana sa Peloponezom i južnim ostrvima Egejskog mora. Osim činjenice da je glavni istoimeni grad prvi u Evropi kovao novac, on je, pored Delfa i Olimpije, čuven i kao jedan od kulturnih mesta velikih božanstava, koja su određivala sudbinu grčkog naroda rašegranog po celom Mediteranu. Na ovom ostrvu podignut je hram posvećen veoma starom božanstvu, boginji Afaji, na Kritu imenom Diktina. Ona je poštovana kao boginja gora i lova, kasnije kao zaštitnica ribara, obala i luka. Posedovala je i mnoga druga svojstva. Ova boginja je u starim vremenima imala mnogo hramova i oltara. Pauzanija nam saopštava da je posle Maratonske bitke 490. godine p.n.e na ostrvu Egini podignut hram, kao znak zahvalnosti Atini za pobjedu nad Darijem. To je ujedno i spomenik grčke nacionalne solidarnosti i izraz jedinstva u borbi protiv spoljašnjeg neprijatelja. Od Pauzanije¹⁰ takođe saznajemo da je kornjača bila žrtvena životinja za Afroditu koja se, po Heziodu kao plod Urana, rodila izašavši iz morske pene kod Kipra. Lik klasične grčke Afrodite stvoren je sinkretizovanjem raznih grčkih i orijentalnih kultova. U sebi je sadržavala svojstva boginje Astarte, Ištar, uključujući i kult neke boginje mora. Afroditine funkcije simbolizuju Eros, golubica, vrabac i delfin, koji se javlja na kasnijim kovanjima EGINE.

Činjenica da je kornjača, životinja žrtvovana Afroditi, bila izabrana za

tip eginskog novca, daje mogućnost za razvoj teorije (Curtius, Num. Chron. 1870.) da je eginska kovnica povezana sa hramom Afrodite (Afaje) koji se dizao iznad eginske luke. Ridgeway je osporavao religiozni simbolizam kornjače kao znamenja EGINE.¹¹

Bez obzira na to da li je kornjača stavljena na novac kao religiozni simbol EGINE, ili pak kao životinja zastupljena u velikom broju u Egejskom moru, ona je čitav niz vekova opstajala kao zaštitni znak ovog antičkog grada.

Egina, kao i priličan broj drugih grčkih i maloazijskih gradova, kovali su ponekad reversne predstave sa triskelima¹² koje neki put nalazimo i na aversu pored glavne predstave. Kovanja maloazijskih gradova sa triskelom potiču većinom između V i ranog IV veka p.n.e. Triskeli se nalaze na novcu grada Aspenda, Pamfilija (od oko 460-333 g.), zatim na novcu velikog broja likijskih gradova, kao što su Dynasts, Tenagura, Kuprili, Trbbenini, Vedrei, Perikle, Limyra.

Od ostalih evropskih gradova pomenuli bismo novac Damastiona iz ilirsko-peonijske oblasti, čija tetradrahma između 345. i 330. godine, sa Apolonom na aversu, ima tronožac u kombinaciji sa dve svastike.

Grad Flius, Flijasija na Peloponezu kovao je oko 6. veka p.n.e. didrahmu sa triskelima na aversu, i kvadratnom inkuzom od šest polja na reversu.

Triskel nalazimo kasnije i na novcu Rimske republike¹³.

Šta je triskel značio i zašto je korišćen na nekim kovanjima Male Azije, arhajske i klasične Grčke?

Listajući rečnike simbola naći ćemo podatak da ovaj znak najpre ima zajedničku simboliku sa svastikom (kukastim krstom). Triskeli ili triquetra čine podelu kruga na tri dela, u sličnoj formi kakvu podelom na četiri dela sa savijenim krajevima, pokazuje svastika.“ Triskel predstavlja hitronogost, najverovatnije solarno kretanje, ili pak sunce na izlasku, u zenitu i na zalasku;

¹⁰ Pausanias, *Periegesis Hellados*, vol. IV, 105, 2. vek n.e.

¹¹ Navedeno delo, str. 331

¹² Tri, u kolenima savijene, noge sa glavčinom točka u sredini

¹³ L.C. Lentulus, denar iz cca. 49. p.n.e., Babelon, Vol. I, Cornelia 13, 64

SI. 14 (B.M.C.138/165)

Av: Šumska kornjača sa jasno dizajniranim segmentima oklopa. Na kasnijim emisijama slova A- I smeštena su u polja levo i desno do kornjače. Rv: Površina kvadratne inkuze uobičajenog tipa, podeone trake obično uže u odnosu na starije tipove novca; na kasnijim kovanjima ponekad A – I ; ΑΙΓ ili skraćena imena magistrata i delfin u poljima kvadrata.

SI. 15 (B.M.C.11.224)

SI. 16 (SNGCop.533)

SI. 17. VI vek (SNGDel.1501ff)

SI. 18. VI vek (SNGDel.1563)

SI. 19. 457 – 431. god. (SNGLock.1981ff)

SI. 20 (B.M.C.11.145.239)

Av: ΦΟΥΛΒΙΑ ΠΛΑΥΤΙΑΔΑ. Drapirana bista carice, desno, mala komukopija na ramenu. Rv ΑΙΓ ENITΩΝ. Hekata triformis sa dve vidljive ruke; u svakoj ruci dugačka buktinja

po jednoj hipotezi predstavlja i lunarne faze, obnovu života". Kao i svastika triskel je simbol povoljne sudbine.

Triskeli su prikazivani na praistorijskim glinenim posudama, velikim kamenim građevinama bronzanog doba Irske, a često ga ima na solarnim simbolima u keltskoj i tevtonskoj simbolici. Danas triskel predstavlja amblem Sicilije na ostrvu Man. Tu simbolizuje trinakriju - tri rta, tri mora, tri vere.

Imajući u vidu sva značenja ovih simbola, ne bismo mogli da odredimo njihovu preciznu funkciju na novcu. Može se naslutiti da se, možda, radi o prikazu solarnog kretanja.

Približna hronologija eginskih kovanja¹⁴

01. oko 650 – 600.g. p.n.e.

AR – stateri i frakcije

02. oko 600 – 550. godine p.n.e.

AR–stateri i frakcije

03. oko 550 – 456. godine p.n.e. – AR – stateri i frakcije

04. oko 457/6. godine p.n.e. _ AR – stater, oko 11,25 g¹⁵

Zbog svoje reversne predstave ovaj novčić izlazi iz standardnog okvira tog perioda; razlikuje se od novca tada kovanog u Eginu. Prikaz triskela na reversu ovog statera izgleda da ukazuje na monetarnu alijansu Eginu i Fliusa.¹⁶

05. oko 456 – 431.g.p.n.e.

Godine 456. Eginu je osvojila Atina; dizajn kornjače se u tom periodu menja. Morsku kornjaču je zamenila šumska.

06. oko 431 – 404.g.p.n.e

431.godine stanovnici Eginu su proterani sa svojih ognjišta od strane atinskog sveštenstva. Za vreme 27 godina njihovog izgnanstva izgleda da nije kovan novac eginskog tipa.

07. oko 404 – 350.g.p.n.e. ili kasnije – AR – stateri i frakcije

Posle velikog poraza Atinjana u Peloponeskom ratu 404.godine, Lisandar¹⁷ je vratio preostale prognane Eginjane u njihove domove. Tada je, najverovatnije, ponovo oživela kovnička delatnost. Krajem ovog perioda bronzani novac počine da istiskuje manje srebrne apene.

08. III - II vek p.n.e.

Izgleda da je ubrzo nakon vladavine Aleksandra Makedonskog Egina počela da kuje tetradrahme sa kornjačom i delfinom, kao simbolima. Pored toga Egina je kovala i bronzani novac raznih tipova.

AE 17 mm AE 13 mm

Av: ovčija lobanja A - I Av: dva delfina, između njih A

Rv: delfin – AI Rv: kvadratna inkuza

09. Kornjače sa kontramarkama

10. Imperijalna kovanja Eginu- II – III vek nove ere- AE 22

Literatura:

Lisičar, P., *Grci i Rimljani*, Zagreb, 1971.

Anderson, G., *Greek Turtles*
Sear, D., *Greek coins and their values*, London 1978, vol I- II

Carson, R.A.G., *Coins*, London 1975. *Rev.Num.*, 1903,359,n.2

Th.Reinach, *Rev.Num.*, 1894,1
Ridgeway, *Origin of Metallic Currency*, Cambridge, 1892

Fox, E., *Corolla Numismatica*, Oxford, 1906

Gavela, B., *Istorija umetnosti antičke Grčke*, Beograd, 1969,

Biderman, H., *Rečnik simbola*, Beograd, 2004.

Kuper, Dž., *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, Beograd 2004.

Zamarovsky, *Junaci antičkih mitova*, Zagreb, 1973.

GM Dieter Gorny, Muenchen – 95/1999 /fotosi/

GM Dieter Gorny, Muenchen – 69/1994 /fotosi/

¹⁴ Datovanja prema autorima: Earle Fox, *Corolla Num.*, str.34 sqq; D.Sear, *Greek Coins and their Values*, vol.I, London, 1978; R.A.G.Carson, *Coins*, London 1962.

¹⁵ Unikatan primerak u Britanskom muzeju; B.M.C.11.143

¹⁶ Videti: J.P. SIX u *Num.Chron.*, 1888, st

¹⁷ Zapovednik spartanske mornarice u Peloponeskom ratu, zaslužan za pobedu nad Atinjanim 405 - 404.god.

LVCIVS SEPTIMIVS SEVERVS (193-211)

Prvi vojnički car

Rista MILETIĆ, Beograd
inner@sezampro.yu

Ne tako davno kod arheoloških istraživanja u Jorku (severna Engleska) na lokalitetu rimskog antičkog grada EBVRACVM pronađeno je tridesetak obezglavljenih skeleta. Pozivajući se na antičkog historičara Diona Kasija i uz primenu savremenih metoda istraživanja, engleski naučnik i historičar Entoni Berli (ANTHONY BERLY) je rešio misteriju ili bolje rečeno osvetlio jedan trenutak u hiljadu godina dugoj istoriji Rimske imperije.

Skeleti pripadaju građanima pogubljenim 211. godine u gradu gde je umro rimski imperator Septimije Sever, baš te 211. godine, četvrtog dana meseca februara.

Čemu tako strašna egzekucija, tako surovo kasapljenje osoba bliskih imperatoru od kojih engleski naučnik bar tri može navesti po imenu, a jedno je sigurno bio Kastor (CASTOR), sekretar i komornik imperatora Severa.

Ipak krenimo redom.

Lucije Septimije Sever rođen je 11. aprila (negde se pominje i 1. april) 145. godine u gradu Lepcis Magna (LEPTIS MAGNA), na severu Afrike (danas Libija). Njegovo poreklo kako po ocu (PVBLIVS SEPTIMIVS GETA) tako i po majci (FVLVIA PIA), može se pratiti sve do perioda Republike. Zna se da je imao brata istog imena kao otac i sestru Septimiju Oktavilu (SEPTIMIA OCTAVILLA), ali sudbina tog dela porodice je ostala nezabeležena.

Porodično, viteško-senatorsko poreklo odredilo je njegovu vojničku karijeru, kao i kod svih patricija Rima tako da je 171. godine kvestor na Sardiniji, a zatim legat i prokurator provincije Afrike, pa narodni tribun, zatim legat provincije Španije, te komandant LEGIO IIII SCYTHICA koja je bila stacionirana u Marseju (MASILIA).

Njegova prva supruga PACCIA MAR-

CIANNA sa kojom je stupio u brak 175. godine podarila mu je u braku dve ćerke čija imena nisu zabeležena, tako da ostaju nepoznate za istoriju uprkos činjenici da im je otac bio imperator.

Njegova druga supruga Julija Domna (IVLIA DOMNA), veoma inteligentna i pametna žena bila je ćerka velikog pretora Emese (EMESA), danas HOMS u Siriji, Julija Basijanusa (IVLIVS BASSIANVS). Iz tog braka rođena su dva sina, dva buduća imperatora:

- LUCIVS SEPTIMIVS BASSIANVS (rođen 4. aprila 188. godine)

- LVCIVS SEPTIMIVS GETA (rođen 27. maja 189. godine)

U godini rođenja mlađeg sina Septimije Sever je bio prokonzul Sicilije da bi već 190. godine dobio prvi konzulat i postao guverner provincije PANNONIA SVPERIOR. Prednost toga je bila, što će i vreme pokazati blizina prestonice.

Događaji su se smenjivali veoma brzo kao i imperatori na tronu. Godine 193, 13. aprila (negde 9. aprila) dunavske legije u gradu CARNVNTVM (danas Bad Deutsch Altenberg u Austriji) proklamuju Severa za imperatora sa titulom i imenom: CAESAR LVCIVS SEPTIMIVS SEVERVS PERTINAX AVGVSTVS, uz istovremenu titulu IMP (imperator), ali isto tako i TRP (tribunitia potestas).

Želeći da osigura miran zapad Sever odmah proglašava Klodija Albina za cezara, respektujući njegovu komandu nad tri legije u Galiji.

Naporedno sa učvršćivanjem vlasti tokom 193/194 godine, odvija se i emisiona delatnost Septimija Severa. Rodonačelnik dinastije je očigledno veoma dobro razumevao značaj vojske, te prva kovanja novca pripadaju takozvanim «legionarskim» kovanjima, koja se kod kolekcionara znatno više kotiraju čak 1:5 u odnosu na «obična» kovanja.

Legionarska kovanja su zastupljena u zlatu i srebru (denar, aureus), sa nazivima 16 legija, dok se samo u bronzi pojavljuje sestercijus za legiju LEG XIII GEM MV TRP COS SC.

Ikonografija je uobičajena još od Marka Antonija i Akcijumskog rata: legionarski orao između dva standarda (sl.1).

Sever je isto tako dobro znao šta predstavljaju pretorijanci u Rimu. Pre ulaska u grad naredio je da ga pretorijanska garda nenaoružana sačeka na prostranoj ravnicu blizu grada. Uz sve mere obezbeđenja i uz prigodan govor raspustio je i lišio svih odličja pretorijance i uz pretnju smrtnom kaznom proterao na 100 milja od prestonice.

Nova garda uzeta je iz podunavskih zemalja, a određenim povlasticama vojsci (izjednačavanje sa pretorijancima, pravo na sklapanje braka, dodela zemljišnih poseda pograničnim jedinicama, pravo da nose zlatno prstenje itd.) Sever je praktično plaćao vojsku koja ga je i dovela na vlast. Njegovo nepoverenje je išlo tako daleko da ga je danonoćno bez skidanja oklopa, obezbeđivala vojna jedinica od 600 naoružanih legionara.

Emisiona politika Septimija Severa kada je apoenska struktura u pitanju ne donosi ništa novo u odnosu na pretorijance. Rasipnost imp. Komodusa, kao i građanski ratovi posle njega, doveli su do «kvarenja» srebra tako da je procenat ovog plemenitog metala u novcu prepolovljen.

U veoma raznovrsnom emisionom opusu, osim legionarskih kovanja treba izdvojiti veoma atraktivne module (uglavnom od plemenitih metala), sa dva ili čak više portreta na reversnoj strani. Dok je na aversu bista cara sa lorovim vencem na glavi ili pak bista carice Julije Domne, na reversu se pojavljuju:

- Karakala
 - Geta
 - Karakala i Geta
 - Julija Domna
 - Julija Domna, Karakala, Geta
 - Sever, Karakala, Geta na konjima
 - Karakala na aversu, Geta na reversu.

Emisiona delatnost pokazuje i privrženost i nadu za naslednu monarhiju, jer uz dva sina i podršku supruge Sever je verovao u budućnost imperije.

Surovi vojnik koji se tako krvoločno i nemilosrdno obračunavao sa svojim protivnicima i neistomišljenicima nije bio imun na nepotizam.

Sam Sever sigurno nije «patio» od skromnosti, a to, pre nego bilo koji istoričar potvrđuju natpisi na novcu.

Već 9. juna 193. godine ulaskom u prestonicu dobija titulu PONTIFEX MAXIMVS (PM). Ova skraćenica će se odmah pojaviti i na emisijama novca iz te godine (na reversu). Počinje mu drugi konzulat (COS II) da bi ga krajem 193. godine Senat proglasio ocem otadžbine (PATER PATRIE, PP) i dodelio mu drugi imperijum (IMP II).

Obzirom na minornu ulogu Senata, sve te proklamacije su bile samo paradija senatskih odluka jer i bez njih «gospodar rata» bi to sam učinio.

Ulogu vrhovnog organa vlasti u državi dobija «Carski savet» (CONSILIVM PRINCIPIS) i njegove odluke delimično i sistematično smenjuju senatske.

Duga vladavina Septimija Severa rezultirala je emisijama od preko 1000 modula, a ako tome dodadmo da je 19 puta dobijao tribunsku vlast, jedanaest puta imperatorsku i tri puta konzulsku, varijante novca su raznovrsne, ali i atraktivne i neretko i skupe.

Već od 193. godine počinju kovanja za suprugu Juliju Domnu. Osim uobičajenih kovanja:

- aureus i kvinar u zlatu
 - denar i kvinar u srebru
 - sestercijus, dupondijus i as u bronzi.

Veoma su atraktivni i retki i medaljoni u srebru kovani u nekoj od istočnih kovnica (sl. 4).

(Ovaj medaljon je otkovan 197. godine kada je Julija Domna dobila titulu MATER CASTRORVM (Majka logora) što je bio još jedan potez impera-

tora da se dodvori svojim legijama.

Ne manje atraktivna su i provincijska kovanja u bronzi gde se carska supruga pojavljuje bilo sa Severom ili pak sa svojim sinovima (sl. 5).

U većini slučajeva natpisi na provincijskom novcu su na grčkom jeziku.

Godina 195. donosi zbog pobeđe nad Nigerom, nove počasti za imperatora. Uzastopno dobija imperijum od V-VIII, a na reversu novca se pojavljuje natpisi: ARABICVS (sa predstavom Viktorije, nastao u kovnici Laodikeja) i ADIABENICVS (danas razvaline Adiabene u Kurdistanu gde je Sever izveo pobeđu nad Arabljanima).

Istovremeno se proglašava za sina imp. Marka Aurelija, ali će to ime (MARCVS AVRELIVS ANTONINVS) poneti njegov stariji sin Karakala.

Kada već pominjemo kovnicu, potrebno je naglasiti da su carske kovnice emitovale novac iz Rima, Aleksandrije, Emese i Laodikeje, kako za Severa, tako i za Juliju Domnu, ali i za Karakalu i Getu. Za neke module se pretpostavlja da su kovani negde u Pannoniji ali i u Aziji dok su kovnice ostale nepoznate.

Pod Septimijem Severom izvršene su i neke monetarne reforme. ERARIVM-blagajna koja je bila pod nadzorom Senata pretvoren je u rimsku gradsku blagajnu, a formirano je i posebno nadležstvo za upravu carskom imovinom (RES PRIVATA), na čijem čelu je stajao poseban prokurator.

Februara 197. godine, pobedom kod Liona nad Klodijem Albinom koji se avgusta 196. godine neozbiljno proglasio za avgusta, Sever postaje jedini rimski gospodar. Ta 196/197. godina, uz već pomenute odluke imperatora, karakteristična je po još nekim koje su dugoročno gledano uzdrmale imperiju.

Svoje nade Sever je pretočio u sinove, tako da u današnjem Kostolcu (VIMINATIVM) Karakala dobija titulu cezara, nekoliko meseci kasnije postaje PONTIF i PRINCEPS IVVENTVTIS, da bi već početkom 198. godine dobio titulu avgusta i prva tribunsku ovlašćenja. Karakala je imao samo 10 godina kada je imenovan cesarom, a Geta de-

vet. Vekovima nemirna istočna granica i Partija primorali su Severa da u leto

Sl. 1. AR Denar
 Av.EMP CAL L SEPT SEV PERT AVG
 Rv.LEG VIII AVG

Sl. 2. Aureus

Sl. 3. Denar
 Av.IVLIA AVGVSTA
 Av. IVLIA AVGVSTA
 Rv.AETERNIT IMPERI
 Rv.AETERNIT IMPERI
 (bista Karakale i Gete)
 (bista Severa i Karakale)

Sl.4. AR.medaljon
 Av.IVLIA AVGVSTA Rv.MATRI CASTR
 Ovaj medaljon je otkovan 197. godine kada je Julija Domna dobila titulu MATER CASTRORVM (Majka logora) što je bio još jedan potez imperatora da se dodvori svojim legijama.

Sl.5 Av.AY KAI Λ[ΟΨΣΕ] ΨΗΠΙΟΣ ΔΟΜ[ΝΑ]
 Rv. ΕΠΙ ΠΡΨΛΕΟΝΤΟΣ [ΑΛΚΕΟΨ]
 ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΕΩΝ

Sl.6. Sestercijus
Av. SEVERVS AVG PART MAX
Rv. VICT PARTHIC AVGG PM TRP VIII SC

Sl.7. Sestercijus
Av. SEVERVS PIVS AVG
Rv. PM TRP XVIII COS III PP SC

Sl.8. AR denar
Av. SEVERVS PIVS AVG BRIT
Rv. VICTORIAE BRIT

Sl.9

Sl.10. Sestercijus
Av. DIVO SEPTIMIO SEVERO PIVS
Rv. CONSECRATIO SC

Sl.11
Av. DIVO SEVERO
Rv. CONSECRATIO

198. godine zarati sa Parćanima, što je rezultiralo osvajanjem prestonice Partije-Ktesifona (CTESIFONT, danas ruševine prepuštene propadanju, 32 kilometra severozapadno od Bagdada u Iraku, na obali reke Tigar). Kao što je uobičajeno ova pobjeda je odmah ovekovečena na novcu (sl. 6).

Godina 199. je bila mirna za imperiju i kao što je Karakala dobio titulu ponifeksa to je sada učinjeno i za getu. Poseta Egiptu 200. godine obeležena je na novcu, na isti način kao kod imp. Hadrijana. Natpis AFRICA na reversu i personifikacija provincije koja drži škorpiona u ruci.

Od 201. godine Septimije Sever svom imenu, ali i imenu svog starijeg sina, dodaje atribut PIVS i taj natpis se pojavljuje i na novcu (sl. 7).

Ovaj sestercijus je veoma zanimljiv pre svega zbog predstave sva tri dinasta na reversu (Sever, Karakala, Geta) kako prinose žrtvu.

Brak Karakale sa Plautilom (202. godine) nije posebno obeležen na novcu ali je zanimljivo da je proslava 950 godina od osnivanja grada Rima, upriličena 204. godine (neposredno posle izgradnje kapije-slavoluka Septimija Severa u Rimu 203. godine kao i monumentalnog akvadukta u Kartagini), prošla skoro nezapaženo na novcu.

Uobičajeni titularni naslovi i uobičajeni panteon i personifikacije (Jupiter, Roma, Anona, Salus) pojavljuju se na srazmerno malom broju kovanica iz tog perioda.

Teško je reći da li je tokom 205. godine planirana pobuna i svrgavanje imperatora ili je to bila samo njegova fobija. Tek Plautijan (PLAVTIANVS), višegodišnji carev prijatelj, pretorijanski prefekt koji je istovremeno upravljao i finasijama ali i pravosuđem, otac Plautile, supruga carevog sina Karakale, je pogubljen, a ćerka protekana na Liparska ostrva. Postupak kojim Sever dokazuje svoju vojničku i političku rešenost da zadrži tron.

Petnaestogodišnjica vladavine imp. Septimija Severa nije posebno obeležena na novcu, ali u to vreme snažno dolaze do izražaja dva velika problema.

Careva bolest evidentirana prvi put 207. godine, prilikom posete Sever-

noj Africi i veoma izraženo suparništvo između carevih sinova. To suparništvo je proročki najbolje izrazio sam car rekavši da će slabiji od njegovih sinova pasti od ruke jačeg, a zatim će jačeg upropastiti sopstveni poroci.

«Ratnička krv», ali i praktični razlozi vezani za uspostavljanje sloge između carskih naslednika inspirisali su Severa na novi ratni pohod koji je pre bio željen nego potreban.

Prvo je to bila Bretanja i prva pobjeda je proslavljena u Rimu 209. godine, a zatim su, sada već tri avgusta, krenula u pohod na Britaniju i na Kaledonce severno od Hadrijanovog zida. Privremena pobjeda je donela titulu «BRITANICVS» svoj trojici avgusta a to je već bilo vredno zabeležiti na novcu (sl. 8).

Ta kampanja bez obzira na njen povod (potvrda ličnog autoriteta ili pak pomirenje sinova) koštala je po tvrdnjama istoričara, imperiju 50.000 žrtava.

Tokom kampanje u Britaniji, Karakala se svojski trudio da svrgne oca pokušavajući čak i da legije okrene protiv imperatora. Iscrpljen bolešću, razočaran u sinove car je imao samo jednu želju: da umre. To se i dogodilo 4. februara 211. godine.

Sada se moramo vratiti na početak ove priče o imp. Septimiju Severu.

Imperator je bolovao od gihta ili možda akutnog artritisa (bolesti zglobova), tako da je britansku kampanju vodio iz ležaljke. Ali to je bolest koja sama po sebi ne donosi smrtonosni ishod, po izjavama savremenih medicinskih autoriteta čije je mišljenje zatraženo.

Simptomatično je da je car zabranio pristup bolesničkoj postelji čak i svojim sinovima, posebno Karakali koji je uporno pokušavao da ocu prekrati i život i muke.

Da li su trideset obezglavljenih skeleta iskopanih u Jorku, Karakaline žrtve posle očeve smrti zato što mu nisu dozvolili pristup ocu, ili pak, uklanjanje neprijatnih svedoka nedela zato što je taj pristup, ipak, obavljen?

Engleski arheolozi Patrik Otavej (Patrick Otaway), Robert Filpot (Robert Philpot) kao i već pomenuti istoričar Entoni Berli, ali i niz drugih naučnika za razne oblasti (Jawet

Montgomery, Andrew Wallace, Vivien Swan) su nepobitno identifikovali dva skeleta:

- Kastora (Castor) sekretar i komornik imp. Severa

- Juodus (Ivodvs) porodični tutor.

Da li ostali skeleti pripadaju lekarima koji nisu, odnosno koji jesu dozvolili sinu Karakali da pristupi ocu, ali i odanim prijateljima preminulog imepratora? Obzirom na mesto gde su sahranjeni, engleski naučnici smatraju da je reč o visokim dostojanstvenicima imperije, ali takođe ne isključuju mogućnost da je i sam Karakala prisustvovao egzekuciji uz imperijalnu elitu koja je iz tog čina morala da izvuče određene pouke.

Kao da sama egzekucija nije bila dovoljna, jer kod većine pogubljenih glava je stavljena kod nogu što je još jedan vid poniženja ali i opomene sujevernoj rimskoj i ne samo rimskoj publici kojoj je naloženo da svojim prisustvom uveliča ovaj «spektakl».

Uostalom astrolozi su prorekli Severu na početku britanske kampanje da nikada više neće videti Rim (po Dionu Kasiju).

Careva preporuka i savet sinovima da se međusobno slažu i dobro plaćaju vojsku, a za sve ostalo da ne brinu nikada nije dospela do uma ovih mladića.

Neophodno je napomenuti da se lik Septimija Severa pojavljuje na novcu ovog imperatora kao kontramarka sa predstavom cara. Na primerku kovanom u Stratonikeji (sl. 9) vidi se portret Severa, ali i portret istog je i na kontramarki. Lik mlađeg sina Gete koji je takođe otkovan licem u lice sa ocem, naknadno je odstranjen, verovatno po nalogu starijeg brata Karakale u skladu sa institucijom DAMNATIA MEMORIAE (brisati iz sećanja).

Konsekraciona kovanja za imperatora Septimija Severa emitovana su već tokom 211. godine za vreme suvladavine Karakale i Gete (sl. 10).

Isto tako imperator Trajan Decije emitovao je 250/251. godine antoninijan (sl.11) u čast Septimija Severa, vrsnog vojskovođe i vladara, čiji je sentiment kao i kod imp. Marka Aurelija još više urušio "zdravlje" hiljadugodišnje Rimske imperije. ■

Nove varijacije na antičke teme

Slavoljub PETROVIĆ, Šabac
slavko@gromnet.net

Simbolika novca je mnogostruka. Sa jedne strane on je ekvivalent vrednosti i simbol vrhovne vlasti. Sa druge strane, kao proizvod sitne plastike, on je pod jakim uticajem određenih stilovaumetnosti, sa naglašenim uticajem slikarstva, skulpture i grafike, zasnovanim na njihovim specifičnim ikonografskim postulatima. Zahvaljujući ovome novac je slika jednog vremena koja nosi političke, religiozne i istorijske informacije kroz vreme.

Proučavanje istorije kovanog novca zanimljivo je iz više razloga: omogućava nam da upoznamo tehnologiju kojom je taj novac izrađen, istoriju umetnosti kao i političku i versku ideologiju koja je bila dominantna u društvu koje je posmatrani novac emitovalo.

Tradicionalno se poreklo kovanog novca pripisuje Lidijskom kralju Ardisukoji su ga počeli upotrebljavati tokom 7. veka pre nove ere. Drugi izvori nam govore da se novac prvo počeo upotrebljavati u drevnim kineskim državama (1000-500 god. pre n.e.) gde je u početku imao oblik upotrebnih alata i kao takav je ostao nepromenjen tokom narednih hiljadu godina. Zbog takvog svog karaktera ovaj novac nije imao tako velike likovne i ideološke domete kao novac koji je ponikao u starim kulturama Male Azije i kasnije antičke Grčke, gde je njegova izrada dovedena do zavidnog umetničkog nivoa.

Ako posmatramo predstave na novcu Grčke, videćemo da se na njima ogleda razvoj klasične umetnosti. U relativno kratkom vremenu Grci su kovali, kako mnogi smatraju, najlepše novčiće ikada viđene. Ova umetnost

Sl. 1. Dekadrahma signirana od Eumenesa i Euianetosa iz 400. god. pre n.e.

Sl. 2. Tetradrahma Agathokles, 317-289. pre n.e.

Sl. 3. Stater Aleksandra Velikog 328-323. pre n.e.

Sl. 4 Seleukos II 244 - 226. pre n.e.

Sl. 5 Antiochos VII 138 - 129. pre n.e.

Sl. 6. Seleukos VI, oko 95 - oko 94. pre n.e.

Sl. 7. Sestercija Antonina Pija kovana 140-144.

Sl. 8. Pola penija Đorđa III 1799.

Sl. 9. Peni kraljice Viktorije 1897.

Sl. 10. Novac Konstantina I 322-323.

Sl. 11. 2 franka 1807. Napoleona I (1804-15)

Sl. 12. Novac Konstantina I 322-323.

Sl. 13. 40 Franaka 1811.

Sl. 14. Denar Septimia Severa

Sl. 15. 100 francuskih franaka 1879.

Sl. 16. Denar, Drugi Judejski ustanak (132-135)

Sl. 17. Izrael, 25 milsa 1948.

Sl. 18. Pola pruta, Prvi Judejski ustanak, 66-69.

Sl. 19. Izrael, 10 agora 1960-77.

Sl. 20. Izrael, 10 novih šekela 1995.

je svoj vrhunac dostigla izradom novca majstora iz Sirakuze.

Trend veoma realističnih predstava na novcu nastavljen je do vladavine Aleksandra Makedonskog.

Već u doba njegovih naslednika ovaj trend polako počinje da odumire, mada ima nekoliko sjajnih vladarskih portreta na novčićima kovanim u Baktriji i Seleukidskom carstvu koji su izradili grčki graveri. Serija ovih novčića sa realističnim portretima vladara ogroman su doprinos celokupnoj umetnosti.

Nakon propasti Seleukidskog carstva, pod naletom Parčana, prikazi na novcu i dalje nastavljaju da se uprošćavaju i šablonizuju.

Kao naslednici Grka, Rimljani su pravili novčiće koji su, u poredjenju sa grčkim, grubi i nedoterani. Naravno, ovde je potrebno naglasiti da je tumačenje umetnosti veoma subjektivno i kada govorimo da je tehnika izrade rimskog novca gruba i nedoterana sudimo o sposobnosti umetnika koji su radili kalupe i kovača koji su iskivali novac, i njihovoj umešnosti da stvore živopisne slike i scene na novcu. Ipak mora se reći da ima nekoliko predivnih primeraka kovanog novca Rimske republike i carske ere. No, i pored ovih primeraka može se konstatovati da izrada rimskog novca nije dostigla nivo najboljih grčkih, osim kod nekih primeraka asa i sestercija iz vremena Trajana i Hadrijana. Novčane reforme Dioklecijana i Aurelijana pozitivno su uticale na stil i izgled novca, emitovanog od njih, ali su to bili kratkotrajni i nedovoljni podsticaji. Sa krajem Rimskog carstva došao je i kraj realističnog stila u izradi novca.

Vizantijski novčići postaju sve više stilizovani i primitivni u svojoj izradi i predstavama. Ovaj pojednostavljeni stil je nastavljen i u kasnijim vremenima na novcu Venecije i mnogobrojnih evropskih feudalaca koji su emitovali novac. Prikazi na novcu postaju šematizovani i vrlo često nerazumljivi. Tek sa renesansom i ugledanjem naučnicima antičke Grčke dolazi do oživljavanja i prihvatanja klasičnog dizajna na novcu i medaljama.

Ovom prilikom opisaćemo nekoliko savremenih predstava na novcu koje

svoje korene imaju u direktnim uzorima na antičkom novcu.

Svakako jedan od najpoznatijih primera je britanski novac na kojem je prikazana Britanija. Ova predstava ima svoj uzor u rimskom novcu na kojem je prikazana ova personifikacija, s tom razlikom što je na rimskom novcu ona prikazana kao pokorena i umirena. Na savremenom novcu ona je prikazana kao pobednica i gospodarica mora, sa uzdignutom glavom i neptunovim ostima u rukama.

I mnoge druge zemlje su kovale svoj novac sa prikazima personifikacija države, po uzoru na prikaze antičkih bogova koji su se pojavljivali na novcu republikanskog ili carskog Rima.

U antičko vreme novac je korišćen i kao propagandno sredstvo, da širokim narodnim masama prenese poruke rodoljublja i dostojanstva. Ovo je ostalo i u savremenom dobu, što je naročito lepo ilustrovano na medaljama i novcu Napoleonovog vremena s ciljem da se naglasi veza sa carskim Rimom i njegovim idealima, i podkrepi tvrdnja o carskom statusu.

Očigledna je sličnost francuskog novca iz 1792. godine i denariusa kovanog za Septima Severa. Dok na rimskom novčiću Viktorija ispisuje reč Pobeda-VIKTORI, na francuskom anđeo na tabli ispisuje reč CONSTITUTION. Svaka u svoje vreme aktuelna.

Naravno, nije jedino Napoleon bio opčinjen uzorima iz antike. I mnogi drugi vladari pre i posle njega koristili su, manje ili više, modifikovane motive iz antike na svom novcu.

Dok su neke zemlje svoje veze sa klasičnim kulturama naglašavale imitirajući izgled starog novca, države sa direktnim vezama sa ovim kulturama slavile su svoju istoriju stavljajući na svoj savremeni novac simbole i predstave iz svoje slavne prošlosti. Tako na novcu Izraela od 25 milsa i 10 agora imamo predstavu istu kao i na novcu kovanom tokom ustanaka protiv Rima. sa tom razlikom što je aramejsko pismo zamenjeno hebrejskim i arapskim.

Na italijanskom novcu od 5 centesima iz 1927. godine prikazan je klas ječma. Taj isti klas prikazivan je i na stateru Metaponta. Na ovaj način Ita-

Sl. 21. Stater Metaponta
500-475/470. pre n.e.

Sl. 22. Italija, 5
centesima iz 1927.

Sl. 23. 4 drachme
Atine, V vek pre n.e

Sl. 24. Grčka,
2 drachme 1974.

Sl. 25. 1 grčki evro
2000.

Sl. 26. Rimski
republikanski
denar

Sl. 27. SAD, Merkurij dajm 1916-1945.

Sl. 29. SAD,
Trgovački dolar 1877.

Sl. 28. Denar
Vespazijana 69-71.

Sl. 30. Italija,
lira 1922.

Sl. 31. Antoninijan
Filipa I iz 249.

Sl. 32.
SAD, cent
1966.

Sl. 33. Oktodrahma Ptolomeja
I i Bernike II, Ptolomeja II i Arsinoje II

Sl. 34. Tetradrachma
Kleopatre III
i Antioha VIII

Sl. 35. SAD, Lafajet
dolar 1900.

lija naglašava korene svoje kulture i naseljavanje Grka na svojoj teritoriji.

Na savremenom grčkom novcu od 2 evra prikazan je novac Atine sa njenom sovom, u klasičnom stilu ali u novom okviru.

Nisu samo evropske zemlje imale uzore u umetnosti antike. Svakako jedan od najpoznatijih primera podražavanja klasičnih uzora imamo na novcu emitovanom u Novom svetu. To je novčić od 10 centi kovan u SAD. Na njemu je prikazan Merkur. I pored toga što je šlem na glavi Merkura zamjenjen kapom slobode, izgled je u suštini ostao isti. Na drugoj strani ovog novčića prikazan je fasces, sekira oko koje je snop pruca obavijen kožnim remenom, što sve simboliše civilnu vlast. Inače, ova predstava se veoma retko pojavljuje na rimskom novcu.

Američki trgovački dolar iz sredine XIX veka, koji je dizajnirao Vilijam Barbera, ima veoma velike sličnosti sa rimskim denarima. Sloboda (LIBERTAS) je prikazana kako sedi, držeći grančicu u ispruženoj ruci. Prestona stolica koja je prikazana na uzoru zamjenjena je sedištem koje više odgovara američkoj Slobodi dok su ostali

elementi ostali isti uključujući i odoru sa kojom je ogrnuta. Nastala pre mnogo vekova predstava Libertas ponovo se pojavila na francuskom i američkom novcu tokom XVIII i XIX veka, da bi se kasnije, u raznim stilizacijama, prikazivala na novcu mnogobrojnih država.

Osim bogova, na novcu se tokom vekova pojavljuju hramovi koji svojim izgledom veoma podsećaju na antičke. Jedna od najpoznatijih savremenih interpretacija starog uzora je slika Linkolnovog memorijala u Vašingtonu na novcu SAD od jednog centa.

Ogroman je broj starih uzora koji se na novcu pojavljuju u savremenoj obradi, počevši od štita sa grbom ili bez njega, do orla kako stoji, raširenih ili skupljenih krila. Spomenimo ipak, između ostalog, dvojne portrete koji se na novcu pojavljuju, od antike preko renesanse i baroka, pa do čuvenog Lafajet dolara iz 1900. godine i naših 5 dinara iz 1904. godine. Svi ovi primerci imaju svoj uzor u oktodrahmama i tetradrahmama iz vremena dinastije Ptolomeja (305-30. g. pre n.e).

Zahvaljujući kovanom novcu veza sa klasičnim dobima Grčke i Rima može da se vidi na mnogobrojnom novcu zapadnih kovnica, a u pojedinim slučajevima i čitavog sveta. U novčićima imamo direktnu vremensku liniju koja povezuje prošlost i sadašnjost. Zahvaljujući njima istoričari mogu da prate kako su različite civilizacije uticale jedna na drugu i kako su kulturne tekovine jedne civilizacije tokom dugog vremena nastavljale da žive. Možemo da dokumentujemo širenje religijskih shvatanja, političkih ideja i kultura i čak da zavirimo u psihu vladara posmatrajući njihovu toleranciju, prema onima koji su bili podređeni, prema tome šta su dozvoljavali da se prikaže na novcu. Princip umetnosti na novcu koji su nam antičke kulture ostavile u nasledstvo, na savremenom novcu je podređen pragmatizmu koji se trudi da izrazi bitno i to najbitnije, da pouči narod svemu što je važno, da upozna istorijsku slavu zemlje kao i slavu neke vladavine. Na ovaj način novac ilustruje i upotpunjava naša znanja o prošlosti. ■

NUMIZMATIČKA ISTORIJA JUŽNOSLOVENSКИH ZEMALJA ilustvana primercima iz kolekcije autora (IV)

Rani srednji vek i Vizantija

Charles B. SMITH, Jr., Montgomery Village, Md. (SAD)
csmithjr@erols.com

VARVARSKI VLADARI

Odovakar* (476-493)

Najamnik hunsko-skirijskog (istočno-germanskog) porekla. Proglasile ga za kralja njegove trupe 23. avgusta 476. Prihvatao nominalnu vrhovnu vlast Juliusa Neposa, potom Zena.

OSTROGOTI

Teodorik (493-526)

Da bi svrgnuo s vlasti Odovakara, Zeno je 488. ponudio Teodoriku Italiju. On vrši invaziju nad Italijom 489, i postiže završnu pobjedu nad Odovakarom 493. godine.

Sirmium (? -kovnica verovatno otvorena posle 504).

--AR četvrtina silikve; av: DN ANASTAISVS AVG (natpis u suprotnom smeru), bista Anastazija s dijad. i oklopom d; rv: VICTRIX+RIAAV, monogram; MIB 146, Demo 69 (isti kalup), CNG 41 #2368, upoređi MEC 120, Milano; .86g, 12-13mm, ; VF.(sl. 64)

Rim

--AE folis; av: INVIC TAROMA, bista Rome sa šlemom d.; rv: vučica i blizanci, gore XL, u otsečku IIII; CNA 21 #627, MEC 95, MIB 170, BMC Vials str.104 #24; 15.46g, 23-26mm, 1200; VF+, tamnozeleno patina, velika planšeta (sl. 65).

Atalarik (526-534)

Sirmium (?)

Ostalo

--AR četvrtina silikve; av: DNIVSTI NIANAVC, Justinianova bista sa

diad. d., rv: DN / ATHAL / ARICVS / RIX, u vencu; CNA 21 #630, MEC 108, MIB 154; .64g, 10.5mm, 0600; EF, legura bakra i kalaja sivo tonirana (sl. 66).

Teodahad (534-536)

Vizantijska invazija Italije 535, i Dalmacije 535-538.

Sirmium (?)

Vitigis (536-540)

Vizantijsko ponovno osvajanje Italije završeno novembra 562, uništava Ostrogotsku državu.

Sirmium (? - kovnica radila do c.535-538?)

REFERENCE

*Ž. Demo. *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia i Bosnia i Hercegovina*. Ljubljana, 1994.

*Philip Grierson i Mark Blackburn, *Medieval European Coinage, sa a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. I. The Early Middle Ages (5th - 10th centuries)*. Cambridge, 1986, str. 34 i 36.

*W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*. 3v Vienna, 1973-81.

VIZANTIJSKO CARSTVO

Anastazije I (491-518)

Justin I (518-527)

Justinijan I (527-565)

Vizantijska vojska pod Belisariusom zauzima Italiju 535. Vizantijska vojska osvaja Dalmaciju 535-538. Zanemarene granice na Dunavu. Ve-

liki pokreti Slovena preko Dunava 550. Prokopije opisuje pojačane upade Slovena u ovom periodu.

Salona (Solun)

(Kovnica verovatno osnovana za vreme ponovnog zauzimanja Dalmacije, verovatno c.535, nastavljeno vojno prisustvo do bitke kod Narsusa 551-55.)

--Bronzani polu folis kovan c.551-552; av: DN IVSTI NIANVS, diad. bista s oklopom d; rv: veliko K u krugu; Sear 331, DOC I 360, MIB I 1250, Berk 307, CNA 19-2-92 #165; 2.48g, 18mm, 0530; VF, zelena patina (sl. 67).

- Bronzani polu folis kovan c.551-552; kao gore; SB 331, DOC I 360, MIB I 1250, Berk 307, CNA 19-2-92 #166; 2.71g, 17-18mm, 0530; VF, zelena patina (sl. 68).

REF: Sear, str.19, 22, 87; *Mihajlo F. Hendy, *Stukalup in the Byzantine Monetary Economy c.300-1450*. Cambridge, 1985, str.405 i tb. XXII 20; MIB I 1250.

Justin II (565-578)

Avari upadaju u Dalmaciju 568. Masivne invazije Slovena na Ilirikum i Trakiju 577.

Salona (568-570)

REF: MIB I 70a, 70b, 70f.

Tiberije II Konstantin (578-582)

Avari zauzimaju Sirmium i eliminišu glavnu odbranu vizantijskih granica posle 581, zauzimaju Singidunum za Evagriusa. Grčku, Tesaliju i Trakiju pregazili 581, za vladavine Jovana od Efezusa. Sloveni dva puta

* Nazivi svih varvarskih i vizantijskih vladara dati su u srpskoj transkripciji.

stižu do dugih zidina Konstantinopolja. Prekinute veze sa Dalmacijom i Zapadom -- ostaju u prekidu do osmog veka.

Salona (578-579)

REF: MIB I 65.

Mauricije Tiberije (582-602)

Vizantija ponovo zauzima Singidunum i potiskuju Slovene i Avare nazad preko Dunava. Avari opsedaju Singidunum c593 i c596, i preduzimaju masivne upade u Dalmaciju, uništavajući nekih 40 tvrđava c597. Avari dopiru do Konstantinopolja ali ih zaustavlja kuga c599. Vizantija ponovo zauzima Sirmium c600.

Salona (584-585)

REF: MIB I 112, 1130.

Foka (602-610)

Za vreme rata pri prelasku Dunava protiv Avara, dolazi do pobuna trupa za vladavine Foke. Napadaju Konstantinopolj, ubijaju Mauricija i proglašavaju Foku za cara. Persijanci objavljuju rat Foki, počinje 20-godišnji sukob sa Persijom. Avari se regrupišu c604 i duplo povećavaju danak. Persijske trupe dosežu Bosfor. Sloveni i Avari pregazili centralni i istočni Balkan, Sloveni naseljavaju ova područja. Naissus i Sardika padaju, premda Singidunum ostaje vizantijski do 630. Solun takođe ostaje u sastavu Vizantije.

Cizik

-Bronzani folis/40 nummija kovan 603-604; av: DN FOKA PERP AUG, krunisana bista anfas; rv: natpis u tri reda ANNO / XXXX II / KYZ(...); uporedi DOC 70.1ff; 9.43g, 31mm, 0100 (sl. 69)

Iraklije I (610-641)

Avari opustošili okruženje Konstantinopolja c617-619. Avari, Sloveni i mala persijska armija zajedno napadaju Konstantinopolj 626. Upadi u Dalmaciju, Salona opljačkana i uništena 614, stanovništvo se sklanja u Dioklecijanovu palatu. Zahumlje, Duklju, i ušće Neretve zauzimaju Avari/Sloveni. Epidaurus zauzet, stanovništvo beži na novu lokaciju - u Raguzi. Samo Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Budva, Kotor i većina ostrva preživljavaju napade. Vis, naročito Rab, Krk, i Cres, postaju osnovni snabdevači hranom.

Avari slabe i ne uspevaju da osvoje Konstantinopolj. Hrvati se odvajaju i osnivaju nezavisnu državu u Iliriji posle 629. Česi se izdvajaju c623, kao i Bugari oko Azovskog mora pod Kovratom c635.

Heraklije II Konstantin (613-zajednička vladavina/641-samostalni car)

Iraklon (641)

Konstans II (641-668)

Konstantin IV Pogonat (668-685)
Bugari pod Kuverom prelaze Dunav c670. Uspostavljanje prve Balkanske teme posle 680, za Porfirogenita počinje proces ponovnog uspostavljanja vizantijske vladavine.

Justinijan II (685-695, 705-711)

Leontije (695-698)

Tiberije III Apsimar (698-705)

Filistrik Bardanes (711-713)

Anastazije II, Artemije (713-715)

Teodosije III (715-717)

Lav III (717-741)

Konstantin V (741-775)

Ratovi s Bugarima

Lav IV (775-780)

Konstantin VI i Irina (780-797)

Izgubljena poslednja slovenska nasobina 788

Irina (samostalna vladavina 797-802)

Nićifor (802-811)

Ponovo uspostavio vizantijsku vladavinu nad Peloponezom, ubijen u borbi protiv Bugara.

Mihajlo I (811-813)

Lav V Jerminenin (813-820)

Mihajlo II Amorijanac (820-829)

Teofil (829-842)

Mihajlo III (842-867)

--AR miliaresion kovan 842-856; av: natpis u pet redova MIXA/HL

64

67

70

65

68

71

66

69

72

?EODORA /S ?ECLA EC ?/ Vasilije IS RO/MAION, trostruko okružen; rv: IHSUS XRISTUS NICA, krst potent na tri stepenice, trostruko okružen; DOC 5, tb. XXVIII+XXIX, pronađen na dalmatinskoj obali; 2.025g, 22-25mm, 1200; XF (sl. 70).

Vasilije I Makedonac (867-886)
Misionarska delatnost na Balkanu učvršćuje vizantijski uticaj na slovenska plemena.

Lav VI Mudri (886-912)
Obnovljena opasnost od Bugara pod Simeonom.

Aleksije (912-913)
Konstantin VII Porfirogenit (913-959) i Roman I Lekapen (920-944).

Ratovi sa Simeonom do Simeonove smrti 927. i postepeno slabljenje bugarske moći.

Roman II (959-963)
Nićifor II, Foka (963-969)
Jovan I Cimisk (969-976)
Pretnja Vizantiji od strane ruskog kneza Svjatoslava 971.

--AR miliaresion; av: natpis u pet redova - +IWAnn,/EN X•W AVTO/CRAT EVSEb'/ BASILEUSEVS/ŠRWĆMAIW', krst od pet tačkica gore i dole; rv: +IHSUŠS XRĀISTUS NICA*, Krst na dve stepenice, u centru kružni medaljon sa anfas bustom Jovana koja deli natpis I/W - Ū/N; DOC 7a + tb XLII, pronađen na dalmatinskoj obali; 2.87g, 21mm, 0600; VF, probušen (sl. 71).

Vasilije II, Bugaroubica (976-1025)

Poražena oporavljena bugarska država pod Samuilom. Posle Samuilove smrti 1014, ostaci njegovog carstva ponovo pripojeni Vizantiji. Zeno srednjovekovne vizantijske moći.

Konstantin VIII (1025-1028)
Roman III, Argirus (1028-1034)
Mihajlo IV, Paflagonian (1034-1041)

Ugušena pobuna Slovena na Balkanu.

Zoja (1041)
Mihajlo V, Kalafat (1041-1042)
Zoja i Teodora (1042)
Konstantin IX Monomah (1042-1055)

Papa Lav IX ekskomunicira vizantijskog patrijarha Mihajla Kerularja, koji je ekskomunicirao rimske legatete. Šizma među crkvama Rima i Konstantinopolja.

Teodora (2. put, 1055-1056)
Kraj Makedonske dinastije Mihajlo VI, Stratiotik (1056-1057)

Isak I, Komnen (1057-1059)
Konstantin X, Duka (1059-1067)
Balkan opustošili Uzesi, tursko pleme. U Maloj Aziji pojavljuju se Turci Seldžuci.

Evdokija (1067)
Roman IV, Diogen (1068-1071)
Poražen u bitki protiv Seldžuka, zarobljen i pogubljen.

Evdokija (2. put) i Mihajlo VII (1071)

Mihajlo VII (1071-1078)
Seldžuci okupirali većinu Male Azije. Pobune na Balkanu.

--AU histamenon nomisma; av: +MIXAHL VASILJEEUS RM, bista anfas, sa kratkom bradom, nosi krunu i losos drži labrum sa 3 tačke gore; rv: IC XC, bista Hrista anfas sa nimbusom, dvostruki krug; DOC 2d + tb. LXVI, pronađena na dalmatinskoj obali; 4.07g, 27-30mm, 0600, skfat; XF/F, probušena (sl. 72).

Nićifor III, Botaniat (1078-1081)
Aleksa I, Komnen (1081-1118)

Pleme Pacinaka, nakon što je opustošilo pola Balkana, započinje opadu Konstantinopolja 1090. Aleksa ih pobeđuje i gotovo uništava uz pomoć drugog plemena, Kumana. Veneciji garantovana ekstenzivna prava trgovine u zamenu za pomoć protiv Normana.

Jovan II, Komnen (1118-1143)
Eliminisao Pacinaka i proširio vizantijsku vlast nad Srbima.

Manojlo I, Komnen (1143-1180)
Uspešna vizantijska intervencija u Mađarskoj i Srbiji, ali dolazi do konflikta sa Venecijom. Poražen od strane Turaka kod Miriokefalona 1176.

Aleksa II, Komnen (1180-1183)
Ironikije I, Komnen (1183-1185)
Isak II, Anđel (1185-1195)
Vizantija prisiljena da prizna obnovu nezavisnog Bugarskog carstva.

Aleksa III, Anđel-Komnen (1195-1203)

Srbija proglašava nezavisnost. Povećava se bugarska moć. Konstantinopolj pada u ruke Četvovog krstaškog pohoda.

REFERENCE

A. Bellinger i P. Grierson. *Catalogue of Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and the Whittemore Collection*. 3v Washington, 1969-1973. (navedeno kao DOC)

*Philip Grierson i Mark Blackburn, *Medieval European Coinage, with a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. I. The Early Middle Ages (5th - 10th centuries)*. Cambridge, 1986. (navedeno kao MEC)

*W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*. 3 vols. Vienna 1973-1981. (navedeno kao MIB)

*Emilio Marin, ed. *Starohrvatski Solin*. Split, 1992

*David R. Sear *Byzantine Coins and their Values*. London, 1987.

"MRAČNI SREDNJI VEK" (LOMBARDI, AVARI, KARANTANIJA, FRANCI)

Rat Karla Velikog protiv Avara za vreme 790-ih, postiže mnoge pobeđ uz pomoć panonskog hrvatskog kneza Vojnomira 796. Franci privremeno postaju gospodari severne Dalmacije, Slavonije i Panonije.

Nisu poznata kovanja novca na zapadnom Balkanu. Ali obratiti pažnju na nedavna pojavljivanja novca na aukcijama, a koji se pripisuje Avarima.

REFERENCE

*Philip Grierson i Mark Blackburn, *Medieval European Coinage, with a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. I. The Early Middle Ages (5th - 10th centuries)*.

Cambridge, 1986. (navedeno kao MEC)

*Dr. Ivan Turk, "Vladarji Držav na ozemlju sedanje Republike Slovenije, za časa katerih je bil izdan denar" Numizmatični vestnik. 18 (1990), str.398-401. ■

O kraljevskom krunisanju Stefana Prvovenčanog

Miroslav JOVANOVIĆ, Beograd
dunjajov@eunet.yu

Gospodin Ljubomir Stević u "dinaru" br.21 objavio je članak pod ovim naslovom analizirajući krunisanje s gledišta ikonografije. Ovim člankom ista tema je obrađena s gledišta istorijskih zbivanja, obuhvatajući i numizmatičke nepoznanice.

U većini naših udžbenika istorije piše da je Nemanjin sin Stefan 1217. krunisan od pape, a 1221. ponovo krunisan od prvog arhiepiskopa Srpske pravoslavne crkve. Da je tačno da je Stefan krunisan od strane pape 1217. moralo bi tom činu da predhodi niz postupnih radnji koje zahtevaju znatan vremenski period. Obraćanje papi sa molbom za dodeljivanje kraljevske titule. Zatim, vreme da stigne papin odgovor. Potom, dolazak izaslanika koji treba da izvrši krunisanje. Tu je i obavezna ceremonija koja prati tako značajan događaj, koja je morala da traje više nedelja pa i meseci. Zatim, prelazak Raške pod jurisdikciju Katoličke crkve. Takav čin zahteva velike promene u organizacionom i personalnom pogledu. Raška je bila pod jurisdikcijom Ohridske arhiepiskopije¹. To bi za nju značilo gubitak prihoda koji crkva ubira od vernika. Ohridski arhiepiskop Hometijan, vrlo ugledna verska ličnost svog vremena, ne reagu-

je. Događaji koji bi morali da prate tako veliki politički zaokret Raške i toliko dugo traju, nigde nisu registrovani u domaćim i stranim pravoslavnim izvorima, a postoji insinucija u katoličkim izvorima da je krunisanje obavljeno.

Tokom 1217. godine Sveti Sava se spremao na dugačko putovanje - obilazak svetih mesta na bliskom istoku kao i u posetu pravoslavnim verskim centrima, u koje je spadala i Nikeja. U Nikeji se sklonio carigradski patrijarh, a vladao je Teodor Laskaris, Stefanov bivši pašenog, najstariji zet i zvanični naslednik vizantijskog prestola². Sv. Sava se iz Nikeje vratio 1219. kao prvi arhiepiskop Srpske pravoslavne crkve. Formiranje srpske arhiepiskopije je odraz zajedničkog političkog interesa, ali su pri donošenju te odluke začajnu ulogu igrali i bogati darovi. Obilazak svetih mesta kao i pravoslavnih verskih centara bio je u funkciji Savine misije. I tamo su "u znak pažnje" nošeni darovi³. Ovoga puta ohridski arhiepiskop Hometijan reaguje. Vrlo oštro obasipa Sv. Savu "drvijem i kame-njem" - piše svim pravoslavnim verskim centrima tražeći poništenje te odluke. Hometijan je pogođen i moralno i materijalno. Za Stefana i Savu to nema značaja - politika koju su vodili Nemanja i njegovi sinovi je ostvarena, Raška je ne-

zavisna i u verskom pogledu. Sveti Sava reorganizuje crkvenu hijerarhiju osnivajući nove episkopije i postavljajući svoje učenike na odgovarajuća mesta. Tek po sređivanju odnosa unutar crkve, uz odgovarajući ceremonijal, Sava kruniše Stefana za kralja Raške 1221. godine. To pravo mu daje položaj arhiepiskopa.

Nameće se niz logičnih pitanja. Šta bi dobio Stefan ako versku zavisnost od Ohridske arhiepiskopije zameni za versku zavisnost od pape? Zašto bi se Stefan ako je već dobio krunu 1217, slao Sv. Savu, sa velikom količinom para, u neizvesnu diplomatsku misiju čiji je željeni cilj verska nezavisnost⁴, koja bi mu omogućila krunisanje? U čemu je bio problem da se nagodi sa Hometijanom da on izvrši krunisanje? Zašto bi Stefan ignorisao ogromne sume novca i vremena koje su Nemanja, Sava i on uložili u obnovu zapustelog manastira Hilandar, više stotina kilometara udaljen od njihove države? Zašto bi se odrekao politike koju su Nemanja i on vodili više od pedeset godina i koja je realizovana 1219. stvaranjem nezavisne Srpske pravoslavne crkve? Zar bi raško pravoslavno sveštenstvo tek tako prihvatilo prelazak u katoličanstvo? Kako bi vršili službu na latinskom jeziku koji ne znaju⁵?

¹ Ohridsku patrijaršiju osnovao je car Samuil krajem X veka kao obnovu Bugarske patrijaršije, ukinute padom Prvog bugarskog carstva u IX veku. Padom Samuilovih naslednika, sredinom prve polovine XI veka, ohridski patrijarh se nagodio sa vizantijskim vlastima - patrijaršija je opstala ali je postala arhiepiskopija - sledeći i poslednji niži nezavisni rang pravoslavne crkvene hijerarhije. Stvaranjem Drugog bugarskog carstva, pod Asenima krajem XII veka, ponovo je obnovljena Bugarska patrijaršija. Za vlade cara Dušana Ohridska arhiepiskopija, postaje jedna od srpskih episkopija.

² Plaćena od Venecije, vojska krstaša osvojila je Carigrad 1203. i na taj način rasparčala Vizantiju. Na njenom mestu nikli su Latinsko, Nikejsko i Epirsko carstvo, kao i niz nezavisnih oblasti. U borbi za obnovu Vizantije pobedili su vladari Nikejskog carstva 1263. godine.

³ Teodosije, Žitije sv. Save, Beograd 1988, st.197. (Podaci o finansiranju Savinog putovanja.)

⁴ Dobijanje verske nezavisnosti kod pravoslavaca je normalna pojava pod određenim uslovima, dok je kod katolika isključena. Kod pravoslavaca je svetovna vlast iznad crkvene, kod katolika papa je iznad svetovnih vladara.

⁵ Balkansko poluostrvo kao i Ugarska, Moravska (približno teritorija Češke, Slovačke, Austrije i Slovenije) i Rusija primili su hrišćanstvo prko Vizantije. Tokom vekova, slabljenjem Vizantije i jačanjem Nemačkog carstva, Mađarska krajem X, a Hrvatska i Zeta krajem XI veka, prihvataju jurisdikciju pape. Moravska nije bila u poziciji da se sama verski opredeljuje. Bosna je postala nezavisna 1180, ali pod patronatom Ugarske, pa samim tim i pod papskom jurisdikcijom. Moje viđenje više nego komplikovanog verskog stanja u Bosni dao sam u mom katalogu, odeljak "Crkvene prilike" i propratio kroz biografije bosanskih vladara.

S druge strane, nelogično je da Stefan teži nečemu što, prema katoličkim izvorima, već ima!? Zetu je papa proglasio kraljevinom i njen vladar Mihajlo "dobio" je krunu 1077. Time je prihvatio jurisdikciju pape za svoju državu. Ostaci tog priznanja su biskupi u primorju⁶. Nemanjići su potomci zetskih vladara i gospodari Zete. U svim katoličkim izvorima njegov brat, knez Vukan, namesnik u Zeti, oslovljava se kao kralj⁷. Za njih je Zeta kraljevina. I u kasnijim katoličkim izvorima uz imena Vukanovih sinova stoji titula kralj, mada su upravljali samo delovima Zete, svojim baštinama, a raška titula im je bila župan⁸. Drugim rečima, da je hteo katoličku titulu, dovoljno mu je bilo da prihvati titulu zetskih kraljeva kao njihov potomak i gospodar Zete, ali uz nju bi automatski išao i prelazak u katoličanstvo. To isto, da je hteo, mogao je da uradi još njegov otac Nemanja, kada je 1183. pripoio Zetu Raškoj.

K. Jireček⁹ u svom radu na više stranica opisuje višegodišnju "borbu" Stefana Nemanjića da od pape dobije krunu, što je, po njemu, i realizovao 1217. To sve potkrepljuje sa puno pisanih izvora katoličkog porekla. Svaki politički ili ekonomski kontakt sa katoličkim zemljama¹⁰ je, po njemu, i u toj funkciji. Ne treba naglašavati da je K. Jireček iskreni katolik, i službenik Austro-Ugarske. Kome bi verovao ako ne pisanim izvorima papske kancelarije? To se "slučajno" podudara i sa političkim potrebama Austro-Ugarske! Slično se može konstatovati i za hrvatskog istoričara, franjevca, Franju Račkog. Izvori koje koristi Jireček, samo pokazuju neuspeli pokušaj pape da Stefana Nemanjića prevede u svoj verski tabor¹¹. Ne treba naglašavati opšte poznatu misao -

monogo puta ponovljenu laž, većina prihvata kao istinu.

Kako bi mogli naši istoričari da negiraju, svetski priznate stručnjake Jirečeka ili Račkog kad nemaju nikakav pisani dokument koji to negira? Samim tim što ne postoji nikakav podatak iz tog vremena u pravoslavnim izvorima (koji za taj period nisu oskudni) je dokaz da je to neko podmetanje! Naša istorija sastavljena je pretežno na zapadnim tj. katoličkim pisanim izvorima. Da se primetiti da se pojedini istoričari drže takvih izvora bez obzira na apsurdnost samog sadržaja. (Primer - ugovor u Tatabanji iz 1425. između ugarskog kralja Sigismunda i Stefana Lazarevića, postojanje bogumilstva kao religije u Bosni ili ovo Stefanovo dvostruko krunisanje). Činjenica je da su istorijski izvori, uglavnom, sačuvani u prepisima prepisa, sačinjenim više vekova kasnije. Svaki od prepisivača menjao je sadržaj prema svom trenutnom političkom viđenju tog događaja, kao što je i osnovni izvor, ako je uopšte i postojao, odraz političke potrebe pisca. Ima više katoličkih izvora koji ukazuju na pregovore Nemanjića (Milutin, Dušan) o prelasku u katoličanstvo. U pravoslavnim izvorima u ponašanju svetorodne dinastije Nemanjića ništa ne ukazuje na tako nešto. Apsurdno je i pomisliti da bi neko, dobrovoljno, nezavisnost zamenio zavisnošću. Takve, ili slične, ideje mogu se naći u mnogim katoličkim spisima kao odraz njihove težnje da, milom ili silom, nametnu pravoslavnim hrišćanima svoju jurisdikciju. Korišćenje intriga i podmetanja nije im strano. U tome su čak i izuzetno vešti. Takvog podmetanja pravoslav-

nim zemljama i njihovim vladarima nije mali broj, čak i kad su u pitanju naizgled beznačajne sitnice. Primer - Tvrdava Grozni, i grad koji se razvio oko nje, nikako nije dobila ime što je ružana ili je u njoj grozno živeti, već zato što je veličanstvena¹². Velikog osvajača cara Ivana IV za života ruski narod je nazivao "Grozni", a naši istoričari po primeru zapadnih zemalja prevode nadimak ruskog cara rečju "grozni", a ne "veličanstveni" njenim značenjem u staroruskom jeziku. Još gore je prošao nacionalni junak Rumuna Vlad Cepeš. Postao je pojam vampira - Drakula.

Domaći srednjovekovni pisani izvori vrlo su skromni. Domaća feudalna aristokratija, nosilac materijalnih i kulturnih vrednosti, padom države pod tursku upravu nije mogla da opstane kao pravoslavna. Kroz dve tri generacije bila je prinuđena da pređe u islam ili katoličanstvo zatirući tragove svoga porekla. Novostvorena domaća inteligencija, nikla tokom XIX veka, školovala se na Zapadu prihvatajući stavove svojih učitelja. Tokom XX veka, u verski heterogenoj Jugoslaviji, istoričari su se prepucavali u svojim naučnim radovima, uvažavajući ili ne, argumente Jirečeka i Račkog. (O postojanju ili nepostojanju bogumila u Bosni napisano je preko 1.500 doktorskih disertacija, magistarskih teza ili naučnih radova.¹³) Nepotrebno je naglašavati da je politička vlast Srbije kao i "stare" i "nove" Jugoslavije imala presudnog udela u tumačenju svega, pa i srednjovekovne istorije. Srpska pravoslavna crkva je po neki dokument i sačuvala, ali jako malo. Njeni hramovi su često paljeni, a još češće pljačkani - pa su pojedini godinama bili pusti.

⁶ Katolički biskupi su nesmetano delovali svo vreme dok su ti krajevi pripadali Raškoj - do sredine XV veka. Padom Raške i Bosne pod tursku upravu, Venecija je prigrabila njihov deo jadranske obale. Za stotinak godina katolička crkva se postarala da pravoslavlje (praktično svo stanovništvo) predu "dobrovoljno" u katoličanstvo. Gde god je svetovna vlast bila u rukama katolika vršeno je prisilno katoličenje. To se dešava i u našim danima.

⁷ Vukan 1203, prihvatajući mađarsko sizerenstvo i vojnu pomoć, zauzeo je presto velikog župana. Stefan 1205. situaciju u Raškoj, bez vojnih operacija, vraća na predhodno stanje uz pomoć Sv. Save, plemstva i sveštenstva. Teško je nepovezati te događaje, kao i isticanje kraljevske titule uz ime kneza Vukana, sa pritiskom na Stefana da pređe u katoličanstvo. Na osnovu tih događaja, od 1203. do svog kraja, mađarski kraljevi u svojoj intitilaciji stavljali su i da su kraljevi Raške. Zato, između ostalog, K. Jireček tvrdi da su se mađari suprotstavljali Stefanovom "uzdizanju" za kralja.

⁸ Vukanov srednji sin Stefan podigao je manastir Moraču, a najmlađi Dimitrije manastir Davidovicu na Limu (njegovu monaško ime je David).

⁹ K. Jireček, J. Radonić, Istorija Srba, Beograd 1978.

¹⁰ Stefan je stupio u drugi brak sa unukom mletačkog dužda Enrika Dandola. Brakovi vladara i plemstva su u funkciji politike. Retki su slučajevi da zet nije bio, makar u moralnom pogledu, podređen tastu tj. pod njegovom "zaštitom". Venecija je postala najmoćnija sila u okruženju. Stefanu dobri odnosi sa Venecijom bili su i te kako od koristi.

¹¹ Tipična zamena teza.

¹² Po rečniku V.P. Dalja staroruska reč "grozni" znači: mužestven, hrabar, veličanstven, naredbodavac, onaj koga se boje neprijatelji, a drži svoj narod u pokornosti. U savremenom ruskom jeziku ta reč ne postoji. Reč istog korena "groza" znači: nevreme, oluja.

¹³ Miodrag M. Petrović, Kudugeri-Bogumili u vizantijskim i srpskim izvorima i "Crkva bosanska", Beograd 1998.

Postoji pretpostavka da je Stefan Prvovenčani kovao novac. Ona bazira na podatku iz 1214. godine gde se pominje raški perper kao obračunska jedinica¹⁴. Taj podatak nameće zaključak - ako postoji raška obračunska jedinica, postoji i raški novac. Do sada nije uočeno da bilo koja poznata vrsta novca može da se pripíše Stefanu Nemanjiću. Poznato je više primeraka novca sa tekstem "S STEFAN STEFAN DUX", a pojedini numizmatičari pokušavaju da mu ih pripišu. U "dinaru" br. 26 gospodin J. Dobrinić opisuje matapan sa tekstem "S STEFAN VROSIVS DUX". Kome bi pripisali taj matapan ako se predhodni pripíše Stefanu Prvovenčanom? Oba primera su masovna sa titulom "REX", a oni sami su onovremeni falsifikati ili imitacije (ako neko tako želi da ih definiše). Na to ukazuju način i kvalitet kovanja, upotrebljeni materijal, kao i nepostojanje takve titule u Raškoj. Ne treba zaboraviti da moguće vreme kovanja Stefana Nemanjića je početak XIII veka, a Uroša I i njegovih sinova Dragutina i Milutina je oko 40 do 120 godina kasnije. Skraćena titula "DUX" koju na svom novcu koriste venecijanski duždevi i grad Split, suviše je proizvoljno izjednačiti sa titulom vladara Raške - veliki župan. Taj pisani podatak sam po sebi ništa ne dokazuje već samo ukazuje na mogućnost. Tu je i pitanje da li je taj dokument dobro protumačen i pravilno preveden? Potrebni su novi argumenti koji pretpostavku da je Stefan Nemanjić kovao novac mogu da dokažu ili ospore. Domaći novac naši istoričari koriste samo kao slikovnu ilustraciju. Dinar, jedan od retkih domaćih pisanih izvora, da bi bio iskorišćen u istorijografiji, potrebno ga je precizno klasifikovati u granicama mogućeg i poznatog. Nažalost naša numizmatika nije još na tom nivou. Nekoliko ponuđenih klasifikacija imaju u sebi puno nedorečenog i proizvoljnog, pa samim tim su na dobrom delu materijala međusobno suprotstavljene.

¹⁴ Svetozar St. Dušanić - Slobodan Dušanić, Jedan groš matapanskog tipa i pitanje kovanja srpskog novca u srednjem veku, Numizmatičar br. 14, Beograd 1991.

Kosmički motivi u srpskoj srednjovekovnoj numizmatici

Milan S. DIMITRIJEVIĆ, Beograd
mdimitrijevic@aob.bg.ac.yu

Sl. 1-2. Levo: denar Oktavijana Avgusta (27. pre n.e. – 14) na kome se vidi kometa, sa naptisom DIVVS IVLIVS - božanski Julije (Cezar). Desno. Denar Faustine Senior, žene Antoninusa Pijusa (138-161) sa osmokrakom zvezdom.

Sl. 3-4. Levo: Dvostruki sestercijus Trajana Decija (249 – 251). Odevena bista okrenuta desno. Natpis IMP. C. M. Q. TRAIANUS DECIUS AVG. Na glavi kruna boga Heliosa sa radijalnim zracima. Desno: antoninijan Emilijanove (252-253) žene Kornelije Supere. Odevena bista, sa dijamantom, okrenuta desno, na polumeseću. Natpis C. CORNEL SUPERA AVG.

Rezime. Učinjen je pokušaj da se iz veoma obimnog materijala, sistematizuju, organizuju, učine preglednijim i predstave astronomskoj javnosti, kosmički simboli i motivi u srpskoj srednjovekovnoj numizmatici, kao i da se naznače elementi mogućeg metodološkog pristupa za ovakvu analizu. Akcenat je stavljen na pojavu zvezda, Sunca i polumeseća, u nastojanju da se dočara celovitija predstava o astronomskim i kosmičkim prožimanjima

ma i uzajamnim preplitanjima sa numizmatičkom naukom, i ukaže na još jedan aspekt interdisciplinarnosti astronomije. Osnova za ovo istraživanje bio je Katalog srpskog srednjovekovnog novca Segija Dimitrijevića i ostali njegovi numizmatički radovi.

Jedno od područja gde su prisutni kosmički motivi, a što kod nas nije bilo posebno proučavano, je i numizmatika. To dodatno ukazuje na mnogostruki i interdisciplinarni značaj astronomije, koja svojim uti-

Sl. 5-6. Dinari kralja Uroša Prvog (1243-1276) iz zbirke S. Dimitrijevića (Dimitrijević, 2001, levo D 5,54, desno D 5,62. Primerak iz zbirke Sergija Dimitrijevića identifikovan je u Katalogu zbirke D (Dimitrijević, 2001) pomoću broja vrste. Po potrebi, posle kose crte dat je broj podvrste, iza koga sledi zarez i broj primerka u D. Primerci iz zbirke D predstavljani u ovom radu uveličani su 2,5 puta, a redosled je kao u Katalogu.)

Sl. 7-8. Dinari kralja Dragutina (1276-1316) i kralja Milutina (1282-1321) iz zbirke S. Dimitrijevića (Dimitrijević, 2001, primerak levo D 12/2,49, primerak desno D 20/5,18).

Sl. 9-10. Novac kralja Dušana (1331-1345) iz zbirke S. Dimitrijevića (Dimitrijević, 2001, primerak levo D 36,1, desno D 37,3).

Sl. 11-12. Novac Stefana Dušana iz zbirke S. Dimitrijevića (Dimitrijević, 2001, primerak levo D 41/KM, 106, desno D 52/1,25).

Sl. 13-14. Novac cara Dušana iz zbirke S. Dimitrijevića (Dimitrijević, 2001, primerak levo D 72/7,157, desno 81/5,277).

Sl. 15-16. Novac cara Dušana iz zbirke S. Dimitrijevića (Dimitrijević, 2001, primerak levo D 82/2,283, desno D 83/5,309).

cajem prožima i inspiriše mnoge oblasti ljudske delatnosti, ne samo u nauci nego i u kulturi, umetnosti, muzici, arhitekturi pa i u novčarstvu.

Tako se na primer, na novcu antičke Grčke javljaju Sunce, Mesec, zvezde, Zodijak i drugi nebeski znaci i simboli (Ambrosoli, Gnechi 1922).

Na rimskom denaru Oktavijana

Avgusta, kovanom u spomen na njegovog velikog prethodnika Julija Cezara, vidi se kometa (Sl. 1), koja se nad Rimom pojavila posle njegovog ubistva, i po legendi predstavlja Cezarovu dušu na putu ka zvezdama. Zvezde i polumesec česta su pojava na rimskom novcu. Usamljena zvezda, poput one predstavljene na novcu Faustine Senior na Sl. 2, često se sreće, a poslednji pri-

mer je na srebrnom novcu imperatora Julijana Odstupnika (Apostata) (Sears 1970). Nebesko značenje nije uvek očigledno. Tako su se za obeležavanje dvostruke vrednosti novca u Rimu koristili simboli Sunca i Meseca. Car na novcu dvostruke vrednosti ima krunu sa radijalnim zracima poput boga Sunca, Heliosa, a ako je novac caričin, njena bista leži na polumesecu. Carica je

naime, kao Mesec lišen vlastite svetlosti i samo je odraz svoga supruga, čiji sjaj rasprostire.

I u našoj srednjovekovnoj numizmatici, kulturno-istorijskom nasleđu Srpskog naroda, koje po lepoti i značaju, kako je govorio moj otac Sergije Dimitrijević, dopunjava umetničko bogatstvo naših srednjovekovnih fresaka, ikona, stećaka i iluminiranih rukopisa, prisutna je kosmička simbolika. Njenu analizu olakšava Katalog Dimitrijevićeve zbirke (Dimitrijević 2001), najveće privatne zbirke ovakvog novca koja se sada, kao njegov legat, nalazi u SANU. On će i nama ovde poslužiti kao osnova.

Zvezde su kosmički simbol daleko najčešći na srpskom srednjovekovnom novcu, po broju i raznolikosti predstavljanja u potpunoj nesrazmjeri sa svim ostalim takvim motivima, kao što su Sunce i polumesec. U daljim razmatranjima osvrnućemo se i na njih. Zvezde se javljaju usamljeno ili više njih, a broj kraka menja se od četiri do osam.

Levo: Isus Hristos sa zrnastim nimbusom, u hitonu sa himationom, sedi na prestolu sa visokim naslonom. Obe ma rukama drži jevanđelje ukrašeno sa pet dragih kamenova. Ispod levog lakta, šestokraka zvezda. Natpis IS HS.

Desno: Kralj Uroš Prvi, levo, i do njega sv. Stefan stoje. Kralj bez krune ogrnut haljinom ukrašenom dragim kamenjem, drži u levoj ruci svitak – akakiju, a desnom prima krstati barjak. Svetitelj sa zrnastim nimbusom u stiharu, sa ogrtačem, levom rukom drži na grudima jevanđelje ukrašeno sa pet dragih kamenova, a desnom pruža barjak. Pored drške od barjaka, u dnu sa svetiteljeve strane, šestokraka zvezda. Natpis VROSIVS SSTEFAII.

U srednjovekovnoj tradiciji, zvezde su pre svega izvor svetlosti. One daju nebesko značenje crkvi na čijem su svodu prikazane i simbolizuju sukob između duhovnih snaga ili svetlosti i materjalnih snaga ili mraka.

Chevalier i Gheerbrant (1987, str. 813) navode da je petokraka zvezda simbol ljudskog mikrokosmosa.

Blagoslovena je kada gornji krak pokazuje naviše, a u suprotnom slučaju je simbol crne magije. Šestokraka simbolizuje obuhvatanje duha i materije, aktivnog i pasivnog principa, zakon evolucije. Ona je magični pečat kralja Solomona i Davidov štit (Biderman 2004). Sedmokraka je srodna simbolici broja sedam, sjedinjuje.

Levo: Kralj Dragutin, bez krune, u dugačkoj haljini, sedi na prestolu bez naslona. U desnoj ruci drži skiptar sa krstom na vrhu, a u levoj mač položen na krilu. Iznad mača, kod desnog lakta, šestokraka zvezda. Natpis MONETA REGI(S) STEF(AII).

Desno: Kralj Milutin, levo, i do njega sv. Stefan, stoje. Kralj bez krune ogrnut haljinom ukrašenom dragim kamenjem, drži u levoj ruci svitak – akakiju, a desnom prima krstati barjak. Svetitelj sa zrnastim nimbusom u stiharu, sa ogrtačem, levom rukom drži na grudima jevanđelje ukrašeno sa pet dragih kamenova, a desnom pruža barjak. Pored drške od barjaka, u dnu sa kraljeve strane, petokraka zvezda. Natpis SSTEFAAN VROSIV REX.

Levo: Šlem okrenut levo, sa čelenkom i perjanicom od tri pera na vrhu. Vertikalni zrnasti niz deli ga na dva polja. Na četiri ugla jastuka koji je ukrašen nizom tačaka nalaze se po tri tačke. Na jastuku ružica. Sa obe strane šlema po jedna šestokraka zvezda. Natpis STE(FA-II).+RE.X.

Desno: Kralj Dušan, levo, i do njega sv. Stefan, stoje. Kralj sa račvastom krunom, ogrnut haljinom ukrašenom dragim kamenjem, drži u levoj ruci svitak – akakiju, a desnom prima visoki dvostruki krst. Svetitelj sa zrnastim nimbusom u stiharu, sa ogrtačem, levom rukom drži na grudima jevanđelje ukrašeno sa pet dragih kamenova, a desnom pruža dvostruki krst. U njegovom podnožju je obrnuta petokraka zvezda. Natpis STEPAN REX SSTEFAAN.

Levo: Šlem sa čelenkom i ružom na vrhu, okrenut levo. Vertikalni zrnasti niz deli ga na dva polja. Na četiri ugla jastuka ukrasi od tri gruba

pisane tačke. Pod šlemom štit sa šestokrakom zvezdom. Natpis STEFANUS DEIGRA:RX.

Desno: Isus Hristos sa zrnastim nimbusom u hitonu sa himationom, stoji u mandorli. Levom rukom drži jevanđelje ukrašeno sa pet dragih kamenova, a desnom blagosilja. U mandorli levo četiri a desno pet šestokrakih zvezda. Do mandorle levo L desno A. Natpis IC-IC.

Četvorougao i trougao, predstavlja «kosmičku liru, muziku sfera, sklad sveta, sedmobojnu dugu, sedam planetarnih zona...»

U Bibliji, Danijel (12:3) simbolom zvezde označava večni život pravednika, vaznesenje u stanje nebeskih zvezda. U Apokalipsi, Hrist drži sedam zvezda u ruci (1:16-20,2:1,3:1) a pominju se i sedam crkava što sve ukazuje na sedam planeta. Zvezda se smatra i predstavom lika i imena očekivanog Mesije. Simbol Hrista je sjajna zvezda Danica, a Vitlejemska zvezda se najčešće prikazuje sa osam krakova.

Levo: Car Dušan sa kupolastom krunom, levo i carica Jelena sa račvastom krunom, desno, stoje. Oboje između sebe jednom rukom drže visoki dvostruki krst, drugom skiptar sa krstom na vrhu. U podnožju krsta velika osmokraka zvezda, ili možda Sunce.

Desno: Levo car Dušan, desno carica Jelena (?), sa račvastim krunama, u divitisionima, sede predstavljeni u profilu na prestolu bez naslona. Između njih, u vrhu, polumesec.

Levo: Car Dušan sa kupolastom krunom u divitisionu sedi na prestolu sa niskim naslonom. U desnoj ruci drži skiptar sa krstom na vrhu. Pod nogama supedaneum. Do cara, desno, polumesec.

Desno: Car Dušan sa kupolastom krunom, levo i carica Jelena sa račvastom krunom, desno, u divitisionima, sede na prestolu bez naslona. Oba skiptra koje drže su sa krstom na vrhu. Između cara i carice, u vrhu, polumesec.

(Nastavak u sledećem broju)

Novac krstaških država (2)

Stevan VEREŠ, Palić
numispista@gmail.com

C) Kneževina Antiohija

Krstaši su Antiohiju osvojili 1098. godine i tu odmah formirali svoju Kneževinu, koja se vremenom širila, uglavnom na teritoriju današnje Sirije. Za prvog vladara proglašen je, za osvajanje Antiohije najzaslužniji, BOHEMUND Tarantski. Pošto se Kneževina održala 160 godina, i spisak vladara je malo duži, ali može biti koristan jer se antiohijski novac, pored ahajskog, najčešće nalazi, a ni kod nas nije redak, pogotovo tip Bohemonda III (sl.14), koji je postao takoreći sinonim za krstaški novac.

1. BOHEMUND I (1098-1111)
2. TANKRED regent.(1100 -1103, 1105-1112)
3. BOHEMUND II (1111-1130)
4. RODŽER regent (1112- 1119)
5. BALDVIN kralj Jerusalima, regent Antiohije (1119-1126, 1130-1131)
6. KONSTANSA (1130-1163)
7. FULKO kralj Jerusalima, regent Antiohije (1131-1136)
8. RAJMOND, Konstansin 1. suprug (1136-1149)
9. RAJNALD, Konstansin 2. suprug (1153-1160)
10. BOHEMUND III (1163-1201)
11. BOHEMUND IV 1. vladavina (1201-1216)
12. RAJMOND-RUPEN (1216- 1219)
13. BOHEMUND IV 2. vladavina (1219-1233)
14. BOHEMUND V (1233-1251)
15. BOHEMUND VI, grof Tripolija (1251-1268)

Mongoli su 1268. godine zauzeli Antiohiju i celu severnu Siriju i sa tim je kneževina prestala da postoji. Boemond VI i njegovi naslednici su i dalje zadržali titulu "vojvode od Antiohije", ali nisu imali nikavu vlast na tim prostorima.

U Antiohiji su kovani uglavnom bilonški denari od kojih je svakako najpoznatiji tip Bohemunda III sa glavom u šlemu (sl.14, ispod naslova). Ovaj novac ima jako puno vrsta, podvrsta i varijanti, a ko-

van je u periodu 1160-1233 (?). Pored ovog tipa, kovani su i drugi tipovi denara, delovi denara i razni bakarni sitni novac, ali su svi oni ređi od tipa sa šlemom.

U nastavku dajem nekoliko primeraka antiohijskog novca, a koji je veoma redak. Tu spada bakarni novac regenta Tankred (1100-1103 i 1105-1112), koji dosta podseća na vizantijski novac, pa su moguće greške kod atribucije lošijih primeraka. Ako su u lepom stanju i imaju lepu, originalnu patinu, postižu prilično visoke cene.

Pored tipa denara Bohemonda III (sl.14) javljaju se, premda retko, i sledeći tipovi denara:

Delovi denara su kovani od lošeg bilo na ili bakra, i ima dosta vrsta, ali se teško nalaze očuvani primerci. U ovom "sitnišu" ima više vrsta koje nemaju ime vladara na novcu, pa se svrstavaju u anonimne, te se samo na osnovu analize nalaza i stila može približno odrediti period kome pripadaju.

Skupljajući material za ovaj članak, našao sam na jedan vrlo lep primerek olovnog pečata (bule) antiohijskog latinskog patrijaha Aimerica (Aimericus, 1142-1194). On, doduše, ne pripada "numizmatici u užem smislu", već srodnoj oblasti - sfragistici. Prikazujem ga ovde zbog njegove izuzete očuvanosti i prefinjenog stila.

D) Grofovija Tripoli

Ova krstaška država, iako najmanja, najduže je opstala, premda se krajem svoje burne istorije svodila samo na grad Tripoli sa uskim pojasom uz Sredozemno more. Održala se čak 100 godina posle pada Jerusalima (1187. godine).

Grofovijom u prvom periodu vladaju grofovi od Tuluza i njihovi rođaci, a od 1187. godine antiohijski kneževi postaju i grofovi Tripolija, te u zadnjih 100 godina oni vladaju grofovijom. U literaturi se označavanje redosleda vladara Tripolija posle 1187. godine, javlja na dva načina. Deo autora označava Bohemunde red-

nim brojevima od 1-4 kao grofove Tripolija dok drugi deo koristi redne brojeve koje su ti vladari imali kao Antiohijski kneževi. Da ne bude zabune u zagradi sam dao i te druge redne brojeve.

Redosled vladanja je sledeći:

1. RAJMOND I (1102-1105)
2. VILLJEM (1105-1109)
3. BERTRAM I (1109-1112)
4. PONS (1112-1137)
5. RAJMOND II (1137-1152)
6. RAJMOND III (1152-1187)
7. BOHEMUND I (IV) (1187-1233)
8. BOHEMUND II (V) (1233-1252)
9. BOHEMUND III (VI) (1252-1275)
10. BOHEMUND IV (VII) (1275-1287)
11. Republika (1287-1289)

U toku skoro dva veka postojanja ove grofovije, koja je zbog luke bila i jako trgovačko sedište, ovde je kovan razni novac. U zlatu su kovani bezanti, koji su izrađivani po ugledu na zlatne dinare okolnih muslimanskih zemalja. Srebro je zastupljeno sa veoma lepim grošima i polugrošima, dok je u bilonu kovano puno različitih denara i njihovih delova. U bakru je takođe kovano puno vrsta sitnog novca.

Evo nekoliko karakterističnih primeraka iz bogate numizmatičke zaostavštine ove krstaške države:

NOVAC KRSTAŠKIH DRŽAVA NASTALIH RASPADOM VIZANTIJSKOG CARSTVA

U uvodnom, istorijskom delu članka, objavljenom u *dinaru* br. 28, ukratko sam opisao nastanak krstaških država na teritoriji, od krstaša razbijenog, Vizantijskog carstva. Na osvojenoj teritoriji je oformljeno takozvano Latinsko carstvo sa sedištem u Konstantinopolju, te vazalne ali u stvarnosti nezavisne države: Atinsko vojvodstvo, Solunsko kraljevstvo i kneževina Ahaja. Svaka od tih država je duže ili kraće vreme kovala svoj novac, koji je za našu numizmatiku posebno interesantan, zbog blizine tih zemalja, a i zbog istorij-

Sl. 14. Krstaši, Antiohija. Bilon denar Bohemunda III. (1163-1188).

Av: +BOAMVNDVS; Rv: +AMTIOCHIA.

Sl.15. Bakarni folis Tankreda. Av: Bista Sv. Petra; rv: + / KEŠBČOI / ŠQČHTO AV / ŠLČOCO V T / ŠAČNKPI.

Sl.16. Bakarni filis prekovan preko pretrodnog tipa Tankredovog novčića. Av: Tankred sa mačem; rv: IC XC NI

Sl.17. Prvi tip Tankredovog bakrenog folisa (1104-1112). Av: bista Sv. Petra; rv: KŠ..ČBOI/ ?HTO?V/ ?OCOVT/ ANKRI.

Sl.18. AR denar Rajmonda (1136-1149). Av: + RAImVNDVS, glava mladića; rv: identičan denaru Bohemunda III, natpis: + ANTIOC-HIA, krst pattée. Redak hibridni primerak.

Sl.19. Redak primerak AR denara Bohemonda III, kovan c. 1149-1153.

Sl.29. Mapa krstaških država nakon raspada Vizantije

Sl.20. Redak AE denar Bohemunda III (1163-1201).

Sl.21. Redak anonimni bakarni novčić Antiohije, rani XIII vek. Av: citez na konju; rv: A-N-T-O.

Sl.22. Olovni pečat Latinskog patrijarhata Antiohije. Av: +AIMERICVS PATRIARCH ANTIOCENVS; rv: Sv. Petar, SIGILLVM SANCTI PETRI APOSTOLI.

Sl.23. Anonimni bezant kovan 1187-1260, imitacija fatamidskog zlatnog dinara kalifa al-Mustansira.

Sl.24. Predivan srebrni groš Bohemunda VI ili VII, kovan u periodu 1251-1287.

Sl.25. Srebrni groš Grofovije Tripoli kovan za vladavine Bohemunda VI (1252.-1275), verovatno pre 1268. godine. Av: + BO-EMVNDVS COMES; rv: + CIVITAS TRIPOLI.

Sl.26. "Zvezdasti" denar Rajmonda III (1152-1187). Av: RAMVNDVS COMS; rv: X CIVITS TRIPOLIS

Sl.27. "Zvezdasti" denar Bohemond V or VI (1233-1275). Av: XBOLMVND-COMS; rv: XCIVITLS TRIPOL', vrlo redak.

Sl.28. Bakarni novčić Rajmonda II (1137-1152), tip sa krstom i konjem.

Sl. 30. Bilon traheja iz perioda latinska okupacija Konstantinopolja (1204-1261).

Sl.31. Latinska okupacija Konstantinopolja 1204-1261, Bilon traheja, imitacija novca Manojla I. Izuzetno lepo otkovan primerak.

Sl.32. AE traheja kovana u periodu 1204-1261, veliki modul.

Sl.33. Latinsko carstvo, bilon traheja kovana u Konstantinopolju (1204-1261).

Sl.34. Latinsko vojvodstvo, bilon denar Gi de la Roša II (1287-1308), kovnica Teba. Av: + GVI DVX ATEHES; rv: + THEBAHI CIVIS.

skih veza Srbije sa tim događajima.

A) Latinsko carstvo

Krstaši su svoju novu državu smatrali direktnim naslednikom Rimskog carstva, te su Baldvina IX Flandrijskijskog, jednog od vođa IV krstaškog pohoda, krunisali za cara.

U bici u Pelagonijskoj niziji, 1259. godine, vojska nikejskog regenta Mihaila VIII Paleologa (regent 1258-1261; car 1261-1282), porazila je vojsku Latinskog carstva i njegovih saveznika. Na strani Latina bila je i vojska srpskog kralja Uroša I (1243-1271). Carigrad pada dve godine kasnije, i to je bio kraj Latinskog carstva.

Novac su kovali po ugledu na vizantijski novac tog vremena, i nisu se posebno trudili oko isticanja svojih imena i titula na njemu. Najviše je kovan bakarni i bilonski čankasti novac, kovan u velikim količinama, pa se i danas često javlja i na našem tržištu. Pošto je kovanja bilo vrlo nemarno, a i sama tehnika izrade čankastog novca je takva, veoma teško se može naći lep primerak. Kvalitetni, lepo otkovani komadi sa lepom patinom, dostižu lepe cene, dok velika većina tih komada vredi samo nekoliko evra. Koristili su zlatni novac Venecije i Nikejskog carstva. Dajem slike četiri karakteristična primerka u vrlo lepom stanju.

A) Solunsko carstvo

Solunska kraljevina je formirana odmah po raspadu Vizantijskog carstva, 1204. godine. Naime, Bonifacije Monferratski, jedan od najznačajnijih vođa IV krstaškog pohoda i osvajanja Konstantinopolja, računao je na carsku krunu. Kad mu je to izmaklo, zauzeo je Solun i okolinu i proglasio Solunsku kraljevinu. Kraljevina je postojala svega dvadeset godina. Bili su u stalnim neprijateljstvima sa svojim susedima, kako sa Bugarima tako i sa Epirskom despotovinom, koja je posle raspada Vizantije ostala pod vizantijskom vlašću pod dinastijom Anđela (Angelos). Epirski despot Teodor (despot 1214-1224, car 1224-1230 godine) zauzima deo po deo kraljevine, a u decembru 1224. godine zauzima i sam Solun. Tu proglašava Solunsko carstvo i sebe za cara, ali to je već tema iz vizantijske, a ne krstaške numizmatike.

U kraljevini su vladala dva kralja i nekoliko, verovatno tri, regenta, koji u numizmatičkom smislu nisu bitni, jer se njihova imena ne javljaju na novcu.

Novčana politika kraljevine je bila ista kao i Latinskog carstva, u čijem sastavu su bili, tako da im je i novac bio isti. U Solunu je radila kovnica svo vreme postojanja Kraljevine, ali se njen novac neznatno razlikuje od prikazanih u prethodnom poglavlju.

C) Atinsko carstvo

Atinsko vojvodstvo je postojalo od 1205-1432. godine. Vojvodstvo je osnovao Oto de la Roš, burgundski vitez. Do pada Solunskog kraljevstva (1224. godine), država je bila u vazalnom odnosu prema solunskom kralju, a posle toga dolazi u vazalni odnos prema kneževini Ahaji. U literaturi često nalazimo izraz "francuska Grčka" pod kojim se podrazumevaju ove dve države - Ahaja i Atina, koje su skoro dva i po veka bile pod vlašću francuskih feudalaca, potomaka krstaša iz IV krstaškog pohoda. Vojvodstvo je ostalo u rukama porodice de la Roš do 1308. godine, kada na presto dolazi Valter de Briena, koji unajmljuje katalonske plaćenike da mu pomognu u borbama sa epirskim despotima i vizantijskim carem. Katalonci se 1311. godine pobune i zbacuju ga sa vlasti. Posle toga vlast je u rukama aragonskih i sicilijanskih kraljeva, zatim Firentinaca. Ostatke vojvodstva 1456. godine ZAUZIMA osmanlijski sultan Mehmed II Osvajač (1444-1446 I i 1451-1481) i ono prestaje da postoji.

U vojvodstvu je vladalo ukupno šest vladara koji su službeno titulu vojvode (DUX) nosili samo od 1280. godine. To su bili:

1. OTO (1205-1225)
2. GI DE LA ROŠ (1225-1263)
3. ŽANI (1263-1280)
4. VILJEM I (1280-1287)
5. GI DE LA ROŠ II (1287-1308)
6. VALTER V (1308-1311)

Dugo vremena je u opticaju bio novac okolnih zemalja, te francuski kraljevski i feudalni novac. Prvi novac su počeli kovati krajem vladavine Žana I, dok su Vilijem I i Gi II kovali denare koji su u svemu podražavali francuske bilonske denare tog vremena.

Kolegama koje interesuje ova tema preporučio bi knjigu: Metcalf, D.M., COINAGE THE CRUSADES AND THE LATIN EAST IN THE ASHMOLEAN MUSEUM, London 1983, kao i internet prezentaciju na adresi: <http://medievalcoins.50g.com/index1.html>.

Nastavak u sledećem broju

Izdat novi prigodni novac

Seriya prigodnog novca

Dositej Obradović

Sl. 1. Dositej na prigodnom novcu

Iz Narodne banke Srbije

"Službeni glasnik RS", br. 68/2007

Na osnovu člana 21. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije (Službeni glasnik RS", br. 72/2003 i 55/2004), a u vezi sa Odlukom o određivanju 200-godišnjice dolaska Dositeja Obradovića u Srbiju ("Službeni glasnik RS", br. 67/2007), guverner Narodne banke Srbije donosi

O D L U K U

O IZDAVANJU PRIGODNOG KOVANOG NOVCA POVODOM

200-GODIŠNjICE DOLASKA DOSITEJA OBRADOVIĆA U SRBLJU

1. Narodna banka Srbije izdaće povodom 200-godišnjice dolaska Dositeja Obradovića u Srbiju prigodni zlatni kovani novac u apoenu od 5 000 dinara i prigodni srebrni kovani novac u apoenu od 1 000 dinara.

2. Prigodni kovani novac iz tačke 1. ove odluke Narodna banka Srbije izdaće u ukupnoj nominalnoj vrednosti od 3 500 000 dinara, u sledećim količinama i iznosima po apoenima:

- 500 komada u apoenu od 5 000 dinara – u iznosu od 2 500 000 dinara;
- 1 000 komada u apoenu od 1 000 dinara – u iznosu od 1 000 000 dinara.

3. Prigodni zlatni kovani novac iz tačke 1. ove odluke biće izrađen od zlata finoće 900/1000, u specijalnoj ("pruf") tehnici, s visokosjajnim ravnim površinama i matiranim reljefnim detaljima prigodnih motiva, mase 3,455g i prečnika 20mm.

Dopušteno je da masa svakog pojedinačnog komada prigodnog zlatnog kovanog novca iz stava 1. ove tačke odstupa do 1‰ (promil) iznad mase navedene u tom stavu.

4. Prigodni srebrni kovani novac iz tačke 1. ove odluke biće izrađen od srebra finoće 925/1000, u specijalnoj ("pruf") tehnici, s visokosjajnim ravnim površinama i matiranim reljefnim detaljima prigodnih motiva, mase 13g i prečnika 30mm.

Dopušteno je da masa svakog pojedinačnog komada prigodnog srebrnog kovanog novca iz stava 1. ove tačke odstupa do 8‰ (promila) iznad mase navedene u tom stavu.

5. Izgled s lica prigodnog kovanog novca iz tačke 1. ove odluke je sledeći: u središnjem delu je portret Dositeja Obradovića u poluprofilu sleva. Levo od portreta, u pravougaonom polju, date su, u dva reda, godine njegovog rođenja i smrti "1739–1811", dok je ispod portreta godina kovanja "2007". Iznad portreta je či-

Sl. 3. Kovnički set NBS 2006.

Opticajni kovani novac 2007

Naša Narodna banka izdala je i ove godine kompletnu seriju opticajnog novca, apoene od 1, 2, 5, 10 i 20 dinara 2007.

Kao i prošle godine, i ove godine će biti izdat opticajni novac takođe i u tzv. vakumiranom pakovanju tj. u kovničkom setu. Do zaključenja ovog broja dinara ovaj set, nažalost nije se još bio pojavio. Na našoj slici je kovnički set „2006“, a koji nismo ranije objavili.

rilicom polukružno ispisan tekst "Dositej Obradović", a ispod portreta, takođe ćirilicom, polukružno je ispisan prigodni tekst "Iduć uči, u vekove gleda", odprethodnog teksta razdvojen tačkom.

6. Izgled s naličja prigodnog kovanog novca iz tačke 1. ove odluke je sledeći: u centralnom delu je grb Republike Srbije, a ispod grba je oznaka nominalne vrednosti. Levo i desno od oznake nominalne vrednosti su slova "D" (levo) i "D" (desno). Iznad i oko grba je ćirilicom i latinicom polukružno ispisan tekst "Republika Srbija", međusobno razdvojen crticom. Ispod oznake nominalne vrednosti, ćirilicom i latinicom ispisan je tekst "NBS" – takođe međusobno razdvojen crticom, odnosno od teksta "Republika Srbija" razdvojen tačkama.

7. Po obodu prigodnog kovanog novca iz tačke 1. ove odluke, i to na dužinama kružnih lukova od 72 stepena, raspoređena je ravna površina, iza koje slede vertikalne zaobljene kanaure poluprečnika 0,15mm.

8. Prigodni kovani novac iz tačke 1. ove odluke prodavaće se po ceni koju odredi Narodna banka Srbije.

9. Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku RS".

O. br. 69

G u v e r n e r Narodne banke Srbije
23. jula 2007. godine B e o g r a d
Radovan Jelašić, s.r.

"Službeni glasnik RS", br. 72/2007

Na osnovu člana 21. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 72/2003 i 55/2004), a u vezi s čl. 7. i 8. Zakona o prigodnom kovanom novcu ("Službeni list SRJ", br. 46/96), guverner Narodne banke Srbije donosi

O D L U K U

O PRODAJI U 2007. GODINI PRIGODNOG KOVANOG NOVCA

POVODOM 200-GODIŠNICE DOLASKA DOSITEJA OBRADOVIĆA U SRBLJU

1. Prigodni kovani novac izdat na osnovu Odluke o izdavanju prigodnog kovanog novca povodom 200-godišnjice

Prosvetitelj i u zlatu*

Sl. 2 Zlatnik od 5000 dinara 2007.

POVODOM 200 godina od dolaska Dositeja Obradovića u Srbiju, Narodna banka Srbije izdala je zlatni i srebrni novac sa njegovim likom. Novu seriju čine zlatni kovani novac u apoenu od 5.000 dinara i srebrni kovani novac u apoenu od 1.000 dinara. Oba novčića imaju identično likovno rešenje, na aversu je prikazan Dositejev portret i ispisan njegovo ime i prigodan natpis "Iduć uči u vekove gleda", godine njegovog rođenja i smrti, kao i godina kovanja. Na reversu je grb Srbije i oznaka nominalne vrednosti.

Na predstavljanju novca u ponedeljak u NBS, guverner Radovan Jelašić izjavio je da je pušteno u prodaju 500 komada zlatnog kovanog novca u apoenu od 5.000 dinara i 1.000 srebrnih novčića od 1.000 dinara. On je istakao da je Dositej Obradović napravio prve značajne korake u približavanju Srbije Evropi. Zato su, dodao je Jelašić, njegove poruke aktuelne i danas. Predstavljanju kovanica prisustvovao je i ministar prosvete Zoran Lončar, koji je rekao:

- Obeležavanje jubileja je još jedna prilika da se podsetimo korena srpske tradicije i srpskog obrazovanja. Vlada Srbije će, upravo zato, prilikom reformi obrazovnog sistema uzeti u obzir i dobru prosvetnu tradiciju, koju je započeo Dositej Obradović.

Svečanosti u NBS prisustvovao je i predsednik Zadužbine "Dositej Obradović" Miodrag Babić, direktor vršačkog "Hemofarma".

- Naša Zadužbina je završila nekoliko vrednih projekata, obnovili smo Dositejevu rodnu kuću u Čakovu sa stalnom

* Preuzeto iz "Večernjih novosti" od 17.09. 2007.

ce dolaska Dositeja Obradovića u Srbiju ("Službeni glasnik RS", br. 68/2007) – Narodna banka Srbije prodavaće domaćim i stranim fizičkim licima i pravnim licima u zemlji neposredno, i to u Sedištu Narodne banke Srbije u Beogradu i preko filijala Narodne banke Srbije.

2. Prigodni kovani novac iz tačke 1. ove odluke Narodna banka Srbije pušće u prodaju 17. septembra 2007. godine.

3. Ova odluka stupa na snagu danom

muzejskom postavkom. Uskoro sa našim logom izlaze njegova sabrana dela, objavljena je marka sa njegovim likom. Na pravi način želimo da se odužimo ovom velikom prosvetitelju čije se ime vezuje za nastojanja ondašnje Srbije na približavanju Evropi.

U nastavku ove vesti koja je potpisana inicijalima D.B.M. - S.M. izveštava se takođe o nezgodi koja je se dogodila na promociji ovog novca našem glavnom uredniku, Ranku Mandiću, gde se između ostalog kaže:

"Tek što je ovaj događaj počeo, i pre nego što su dragoceni primerci zlatnog i srebrnog novca predstavljeni javnosti, Mandiću je pozlilo. Kako je stajao iza ogromnog mermernog stuba, većina prisutnih nije ni primetila da je Mandić stavio ruku na grudi i stropoštao se na popločani pod.

Obezbeđenje Narodne banke Srbije, munjevito je reagovalo. Pozvali su ekipu Hitne pomoći, koja je brzo stigla u zgradu u Ulici kralja Petra 12..."

Slučaj se srećom završio uspešnom intervencijom dežurne službe Hitne pomoći i Urgentnog centra, a pre svega zahvaljujući novinaru *Večernjih novosti* i šefu obezbeđenja NBS, koji su mu masažom srca i hitnim reagovanjem spasili život.

objavljivanja u "Službenom glasniku RS".

O. br. 71

G u v e r n e r Narodne banke Srbije
30. jula 2007. godine B e o g r a d
Radovan Jelašić, s.r.

Pored prigodnog novca od srebra i zlata, izdat je i opticajni novac od 20 dinara 2007, od neplemenitih metala, sa likom Dositeja Obradovića, a kao što je to bio slučaj i prošle godine u godini jubileja Nikole Tesle. ■

Crnogorska državna kasa za vreme Njegoša

Vasilije JANKOVIĆ, Bar

Marta 1833. godine otputovao je vladika Rade, na poziv ruskog cara Nikole I, u Petrovgrad, gde je posvećen za vladiku. Taj njegov boravak u Rusiji imao je veliki značaj za Crnu Goru. Po povratku iz Rusije dobio je zao stalnu pomoć u iznosu od 10.000 rubalja, i crkvenu gramatu u kojoj se preporučuje Crnogorcima poslušnost prema vladici. Car je uputio granatu, kako je rekao, "Mome dragom prijatelju i bratu", i u njoj je tražio da narod podrži vladici napore u učvršćivanju njegove vlasti "jer bez jake vlasti i poslušnosti vi ćete postati brzi plen agarijanskih grabljivaca".

Vladika se u decembru te godine vratio iz Rusije gde je, uz značajnu novčanu pomoć, isposlovao i da Ruski sinod ubuduće šalje prijateljskom narodu Crne Gore sve one crkvene stvari koje crkva do tada nije imala. Isposlovana je, takođe, pomoć za popravku i obnovu crkava i manastira, kao i za izgradnju novih.

Novac u iznosu od 11.631 forinte, koji je prispeo od ruskog cara, čuvao se tada u prvoj državnoj kasi crnogorske blagajne.

Kasa je nabavljena u Mlecima, a imala je sledeće dimenzije: širina 65 cm, visina 60 cm i težina 86 kg. Napravljena je od kovanog gvožđa i učvršćena sa gvozdenim obročima. Imala je dve brave za zaključavanje, a ključevi brava bili su prilično glomazni. Gornji ključ brave bio je u obliku udubljene elipse, dužine 15 cm, težine 180 grama. Donji ključ brave bio je u obliku srca, dužine 16,5cm, težine 160 grama.

Državnu blagajnu je u početku vodio Vladika, pa kako nije bio dovoljno upućen u te poslove, morao je da traži nekoga ko bi u tome bio iskusniji. Tako je doneta odluka da te poslove obavlja vladicin sekretar Dimitrije Milaković. On je na ovo mesto postavljen 16. avgusta 1837. godine. Vladika mu je ustupio novac i sve što se nalazilo u blagajni, a na raspolaganju mu je bilo još dvanaest članova koji su se, zajedno sa njim, brinuli o kasi.

Tada je po prvi put donet crnogorski Zakon o državnom računovodstvu, po kojem je novac stajao isključivo u kasi. Izdavao se isključivo prema naređenju vladike, koji je lično potpisivao "orden" o isplati.

Postojale su posebne knjižice u koje su se zapisivali izdaci. Svaka četiri meseca kasa se pregledala. Za blagajnika je postavljen vojvoda Đuro Matanović, a posle njega na to mesto bio je postavljen Đuro Cerović.

Po formiranju Ministarstva finansija u Crnoj Gori, 1. marta 1879. godine, za blagajnika je postavljen Radoje Roganović zvani "Crnogorac".

Kasa se jedno vreme nalazila u opštini, a kasnije je prebačena u Cetinjski muzej.

Prilikom boravka u Rusiji, vladika Rade je dobio garanciju od carske vlasti da će mu se ispuniti svi njegovo zahtevi u pogledu novčane pomoći. Za učvršćenje svoje vlasti dobio je 8.000 rubalja. Pored pomenute pomoći ruskog Sinoda, ruski car je obećao da će zaštititi Crnu Goru od svih napada koji budu dolazili sa strane. Uz to su mu date detaljne instrukcije kako da učvrsti vlast u Crnoj Gori, kao i obećanje pomoći pri osnivanju sudova i drugih pravnih potreba u Crnoj Gori.

U istom tom periodu, na zahtev ruske vlade, otvaraju se na Rijeci Crnojevića četiri radionice za proizvodnju baruta. Kako u to vreme Vladika nije imao u Crnoj Gori ovakvu vrstu majstora, poslao je u Srbiju osam mladića da izuče ovaj zanat. Zanat su izučili za dve godine, a posle njih poslato je na opšte školovanje još dvanaest mladića iz Crne Gore. Trojica od njih bili su u sentatu knjaza Danila, i predstavljali su najpismenije pojedince u tadašnjoj Crnoj Gori.

Pored manastira, vladika Rade je podigao kuću zvanu "Biljarda", u kojoj je bio smešten Senat, koji je predstavljao vrhovni državnu upravu. Ovaj građevinski objekat izgrađen je za godinu dana. Vladika je u toj kući za sebe zadržao tri sobe, a ostale su bile na raspolaganju Senatu.

Vladika takođe podiže prve Osnovne škole u Crnoj Gori, a koje su radile u Cetinju i u Dobrskom selu. Od sredstava iz blagajne, koja je dobio od ruske vlasti, gradi i puteve za prolaz konja i ljudi u Crničkoj, Lješamskoj i Katunskoj nahiji, kao i četiri velika bunara za živalj u Katunskoj nahiji.

Vladika je u Mlecima nabavio i štampariju, u kojoj su najpre štampane njegove knjige "Lijek jarosti turske" i "Pustinjak". Ova štamparija je radila sve do 1852. godine, kada je knjaz Danilo, iz nužde, pretopio olovna slova štamparije u ratne svrhe.

SLOVENIJA

Prvi prigodni novac u evrima

Prema odluci EFC (Economic and Financial Committee) od 21. marta 2006. godine, sve zemlje - članice EMU, među kojima je i Republika Slovenija, izdale su prigodni apoen od 2 evra povodom 50-godišnjice Rimskog sporazuma. U Sloveniji je ova kovanica izdata u relativno malom tiražu, samo 400.000 primeraka i praktično je odmah rasprodana na evropskom kolekcionarskom tržištu. Njena vrednost ubrzo je porasla na 30, pa i 50 evra po komadu. Zajednička strana kovanice je istog izgleda kao optičajnih 2 evra svih zemalja EMU, dok je na nacionalnoj strani isti prigodni motiv kao na ovim jubilarnim kovanicama drugih zemalja, ali sa natpisima na slovenačkom jeziku.

R. M.

„Tokeni“ novosadskog Egzita

Sl. 1. Serija žetona ("tokena") koje je izdala "Država EGZIT" 2007. godine

U naš jezik od nedavno je ušla nova reč - **tokeni**, izraz kojim se označavaju predmeti numizmatike poznati od ranije po prvobitnom nazivu *tantuzi*, a u kasnijem periodu po imenu *žetoni*¹.

Ovi žetoni (sl. 1), ili kako ih izdavač naziva, "tokeni", predstavljaju "valutu State of EXIT", a u zvaničnoj brošuri koju je navedena "država" tom prilikom izdala, navodi se sledeće, citiramo:

Šta su to tokeni?

Tokeni su valuta State of EXIT. Ipak, oni nisu pravi novac, već zamena za robu. Jedan novčić vredni tačno određenu količinu određene vrste pića. Praksa festivalskog „nov-

ca“ postoji na mnogim svetskim festivalima. Naši tokeni postoje jedino kao kovani novčići koje ovde možete videti na fotografiji.

Zašto ih uvodimo? Čemu služe?

Tokeni će ukinuti probleme sa sitnim novcem i kusurom i na taj način značajno smanjiti gužvu na šankovima. Do željenog osveženja moći ćete da dođete mnogo brže nego do sada. Takođe, ovaj način prodaje osigurava mnogo efikasniju fiskalizaciju koja se obavlja prilikom kupovine tokena, a ne na šanku.

Šta je moguće kupiti za tokene?

Piće na svim šankovima na festivalu, izuzev VIP prostora u kojima će piće biti skuplje. Takođe i piće na

Žetoni i suvenir novčanice Narodne banke Srbije

U Beogradskoj Noći muzeja, 19. maja 2007. godine od 18 do 02h, najposećenija u gradu bila je Stalna numizmatička postavka "Novac na tlu Srbije" u zgradi Narodne banke. Posetioci su, pored predavljanja tokove razvoja i upotrebe novca na teritoriji današnje Srbije, mogli i da svojeručno iskuju kovanicu (sl. 2) na kopiji Kraftove ručne prese za izradu kovnog novca.

Sl. 2. Avers i revers kovanice NBS iskovane u Noći muzeja 2007.

Posetioci Numizmatičke postavke u ulici Kralja Petra br. 12, u "Noći muzeja" mogli su takođe da dobiju odštampanu imitaciju novčanice izdanja Narodne banke sa sopstvenim portretom (sl. 3).

Mi pozdravljamo ove originalne i zaista interesantne ideje naše Narodne banke, a koje su značajno doprinele popularizaciji numizmatike u našem gradu.

Sl. 3. Suvvenir novčanica NBS sa likom našeg člana, gosp. D. Stanisavljevića

¹ Prema novosadskom Rečniku Matice srpske, TANTUZ je reč španskog porekla, a znači pločica nalik na novac, obično metalna i okrugla, koja u kocki ili u drugim prilikama privremeno zamenjuje novac i služi za novčani obračun, žetoni (Knj. 6, str. 145); ÉTON je reč francuskog porekla u značenju metalni kručić, okrugla pločica koja zamenjuje novac (Knj. 2, str. 31). Reč TOKEN, preuzeta iz engleskog jezika, u našem Rečniku do sada nije postojala.

² "Tokeni" o kojima je reč nisu izliveni, kako se navodi, već su iskovani u ZIN-u. Tu grešku u tekstu nismo ispravljali, a takođe nismo intervenisali u pogledu prilično neobične srpsko-engleske jezičke kombinacije u citiranoj brošuri. (Prim. urednika).

IZ MAKEDONIJE

šankovima na rođendanskoj Reload žurci EXITa u Novom Sadu.

Koliko vrede?

Ima pet vrsta tokena:

REC – Vredi 80 dinara i za njega na šanku možete dobiti negaziranu ili gaziranu vodu.

EJECT – Vredi 100 dinara i za njega na šanku možete dobiti sok ili vino.

PLAY – Vredi 120 dinara i za njega na šanku možete dobiti pivo.

PAUSE – Vredi 150 dinara i za njega na šanku možete dobiti energetski napitak.

STAR - ZVEZDA (Six Pack) – Vredi 600 dinara i za njega na šanku možete dobiti 6 piva.

Ukoliko se odlučite da kupite takozvani **KOKTEL**, odnosno od svakog novčića po jedan, platćete **1000 dinara** i uštedeti ukupno **170 dinara** – Six Pack vam štedi 120 dinara + još pedeset štedite kupovinom kompleta. Ovo bi teško bilo moguće bez tokena.

Važna napomena: Svaki novčić vredi isključivo za određenu količinu određene vrste pića koje su navedene ovde. Na primer: Za ZVEZDU na šanku možete dobiti isključivo 6 piva, ali ne i 6 sokova ili 6 vina, iako je njihova dinarska vrednost jednaka vrednosti Zvezde. Prilikom kupovine ZVEZDE na šalteru, na vašem fiskalnom računu biće zabeleženo da ste kupili 6 piva i zbog toga kombinovanje novčića nije moguće.

Gde ih je i kada moguće nabaviti?

Tokom festivala na samoj Tvrđavi će raditi 40 šaltera za prodaju tokena (Dance Arena – 5, Akademija – 5, Main Stage – 15, Reggae Stage – 5, Ulaz kod crkve – 10, a u kampu još 5).

Pred festival, tokene će biti moguće kupiti tokom poslednja tri dana Filmskog festivala Srbije od 6. do 9. jula u Novom Sadu, a na rođendanskoj Reload žurci EXIT-a koja će se održati 7. jula u Novom Sadu, tokeni će prvi put biti pušteni u upotrebu.

Koliko ih ima u opticaju?

Ima ih sasvim dovoljno za sve posetioce festivala tokom sva četiri

festivalska dana.

Ko ih je napravio?

Tokeni su izliveni² u Zavodu za izdavanje novca Srbije i zbog toga ih je praktično nemoguće falsikovati.

Da li ću moći da kupim tokene i za neku drugu valutu osim za dinare?

Ne. Tokeni nisu pravi novac – oni su zapravo roba pretvorena u simboličnu valutu. Kako je u Srbiji jedino legalno sredstvo plaćanja domaći dinar, tokene možete kupiti jedino za dinare.

Da li će postojati mesta na kojima ću moći da plaćam i dinarima i tokenima?

Ne, takav način prodaje bi komplikovao neophodnu fiskalizaciju i stvorio nepotrebne gužve.

Da li ću preostale tokene moći posle festivala da zamenim za dinare?

Ne, ali ćete moći da ih sačuvate za iduću godinu. Povraćaj novca, po našim zakonima je izuzetno komplikovan proces. Uostalom, da li ste baš sigurni da će vam ostati tokena na kraju festivala?

Serija opticajnog novca sa godinom izdanja 2006.

Narodna banka Republike Makedonije pustila je u opticaj kompletu seriju opticajnog metalnog novca, izuzev apoen od 50 deni koji se više ne izdaje, sa godinom izdanja "2006."

Kako se u ovoj državi ne izdaje novac sa izmenjenom godinom izdanja svake godine, za naše kolekcionare navodimo podatke o datumima dosadašnjih emisija, po apoenim:

50 DENI: 1993.

1 DENAR: 1993, 1997, 2001 i 2006.

2 DENARI: 1993, 1997, 2001 i 2006.

5 DENARI: 1993, 2001 i 2006.

Novi primerci opticajnog novca BiH

Kao što je to slučaj u Makedoniji, ni Centralna banka Bosne i Hercegovine ne izdaje opticajni novac svake godine, a prigodni do sada uopšte nije izdavala.

U ovoj zemlji iskovan je prošle godine samo jedan apoen, 1 KONVERTIBILNA MARKA 2006, dok su ove godine iskovana tri nova apoena: 10, 20 i 50 FENINGA 2007.

Iz Narodne banke Srbije

Novčanica od 500 dinara 2007

APOEN: 500 DINARA
 Godina izdanja: 2007
 U opticaju: od 4. juna 2007. godine
 („Službeni glasnik RS“, br. 91/2006)

Na osnovu člana 55. stav 1. Zakona o Narodnoj banci Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

ODLUKU O IZDAVANJU I OSNOVNIM OBELEŽJIMA NOVČANICE OD 500 DINARA

1. Narodna banka Srbije izdaće novčanicu od 500 dinara.

2. Novčanica od 500 dinara štampaće se na toniranoj zaštićenoj hartiji s multitonskim vodenim znakom u vidu portreta Jovana Cvijića i OVD elementom na licu novčanice (u daljem tekstu: kinegram), koji je plasiran u donjem delu, između portreta i oznake vrednosti apoena "500".

Kinegram kao elemente sadrži oznaku vrednosti apoena "500" i stilizovani prikaz globusa čija je gornja polovina upisana u kupu, mini tekst "500 dinara" ispisan ćirilicom i latinicom u koncentričnom krugu oko tog motiva, kao i samu oznaku apoena "500" izvedenu kao minitekst.

Na centralnom motivu kinegrama – globusa, u mikrotekstu izvedeni su stepeni geografske širine i dužine, a u demetalizovanom delu kinegrama je tekst "500 dinara 500", izveden ćirilicom i latinicom. Pozadina centralnog motiva na ki negramu sadrži gijoš linije koje po meranjem novčanice daju utisak rotacije. Kontinuirano izvedene nominalne vrednosti apoena "500", koje se smanjuju idući ka krajevima, upotpunjuju ukupan iz gled kinegrama. Zavisno od ugla gledanja i upadnog ugla svetlosti, kinegram formira nekoliko različitih slika koje se prelivaju jedna u drugu, menjajući pri tom boju.

Na naličju novčanice ugrađena je isprekidana zaštitna nit koja sadrži mikrotekst u negativu "DINAR č DINAR", koji se kontinuirano ponavlja i čita i s lica i s naličja novčanice (zaštitna nit i mikrotekst su s naličja jasno vidljivi, a s lica pod svetlošću koja novčanicu čini transparentnom).

U papir su ugrađena i vidljiva zaštitna vlakanca u žutoj, plavoj i crvenoj boji, od kojih žuta i crvena pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima fluoresciraju žuto i crveno.

Novčanica će se štampati u kombinovanoj tehnici – lice u dubokoj i višebojnoj ofset štampi, a naličje u višebojnoj ofset štampi i tehnici visoke štampe za numeraciju.

Numeracija sadrži dve slovne oznake i sedam numeričkih i štampana je dva puta na naličju novčanice, jednom u crnoj i jednom u crvenoj fluorescentnoj boji. Numeracija štampana u crvenoj boji smeštena je u gornjem delu između Velikog grba Republike Srbije i oznake vrednosti apoena "500" date u pozitivu, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira narandžastocrveno. Numeracija štampana u crnoj boji smeštena je u donjem delu, levo od oznake apoena "500" date u negativu, i pod ultraljubičastim zracima fluorescira žutozeleno.

3. Novčanica od 500 dinara imaće dimenzije 70 x 147 mm.

Lice novčanice

4. Dispozicija je horizontalna.

Na levoj strani je portret Jovana Cvijića, izveden tehnikom duboke štampe. Levo od portreta, u nizu, u pozitivu, ćirilicom i latinicom ispisan su reči "Jovan Cvijić" i godine njegovog rođenja i smrti "1865–1927". Desno od portreta dominira stilizovani prikaz Cvijićeve karte "tipovi sela", izveden tehnikom ofset štampe. Ispod karte je u zelenim tonovima više puta ispisan mikrotekst "500". Preko karte, tehnikom duboke štampe izveden je stilizovani prikaz

globusa s razvijenom tzv. kartografskom mrežom meridijana i paralela.

Oznaka vrednosti apoena "500" data u negativu smeštena je u gornjem desnom uglu punog štampanog dela, a ona data u pozitivu – u donjem delu bele površine.

Tekst "Narodna banka Srbije", izveden u tehnici duboke štampe i ispisan latinicom u dva reda, smešten je na bevoj površini u desnom delu, a isti tekst, takođe u tehnici duboke štampe i ispisan ćirilicom u dva reda, smešten je u blizini leve margine novčanice – i to reči "Narodna banka" u pozitivu, a reč "Srbije" u negativu.

Iznad reči "Srbije" ispisan ćirilicom u negativu, tehnikom duboke štampe izvedena je oznaka za slepe (četiri manja kvadrata izvedena linijama, smeštena u kvadratni okvir). Levo od te reči, istom tehnikom, ćirilicom i latinicom izveden je mikrotekst "NBS", u šest redova.

U gornjem delu bele površine novčanice, tehnikom duboke štampe izveden je tzv. kip efekat elipsoidnog oblika, koji prikazuje znak "NBS". Ova slika se pretvara u tekst "NBS" ispisan ćirilicom koji se uočava samo pri posmatranju novčanice pod određenim uglovima (pravac gledanja mora biti što bliži ravni novčanice okrenut za 45 stepeni u oba smeru rotacije), dajući pri tom njegovu sliku i u negativu i u pozitivu. Uz gornju i donju ivicu tog elementa nalazi se mikrotekst "NBS", koji se ponavlja – gore dat u ćirilici, a dole u latinici.

U donjem desnom delu bele površine novčanice, iznad oznake vrednosti apoena "500", tehnikom duboke štampe izveden je još jedan kip efekat pravougaonog oblika, koji sadrži ćirilicom ispisan tekst "NBS", a iznad i ispod njega mikrotekst "NBS" – gore dat u ćirilici, a dole u latinici. Ovaj kip efekat sagledava se na isti način kao i onaj u gornjem delu bele površine.

U donjem delu novčanice, levo od oznake vrednosti apoena "500", na granici punog štampanog dela i bele površine, izveden je prozirni registar koji predstavlja polovinu ukupne slike čija se celina može sagledati tek zajedno sa odgovarajućim delom slike na naličju novčanice (ukupnu sliku čini etnomotiv – šara pirotskog ćilima).

Desno od cifre u negativu "500" ispisani su u latinicom tekst "petsto dinara" u pozitivu, dok je isti ćirilčni tekst u negativu smešten u donjem delu novčanice, desno od portreta.

Uz desnu ivicu novčanice, na svetlozelenoj podlozi, ispisani su najpre ćirilicom a zatim latinicom, tekst "falsifikovanje se kažnjava po zakonu" i u produžetku diskretno naznačena vrednost apoena "500".

Naličje novčanice

5. Dispozicija je vertikalna.

U centralnom delu punog štampanog dela nalazi se figura Jovana Cvijića u sedećem položaju i globus s razvijenom kartografskom mrežom, kao i stilizovani prikaz etnomotiva – preslice i pirotskog ćilima.

Rozeta s mini tekstom "500 dinara", koja se nalazi u do njem levom uglu punog štampanog dela, upotrebom punjuje ukupan izgled naličja novčanice.

Oznaka vrednosti apoena "500" data u pozitivu smeštena je u gornjem desnom uglu površine koja je diskretno zelene boje, a ona data u negativu – u donjem levom uglu punog štampanog dela.

U gornjem desnom uglu punog štampanog dela ispisani su u latinicom i ćirilicom tekst "petsto dinara", i to ćirilicom u plavoj boji, a ispod toga, u negativu latinicom. U donjem desnom delu bele površine ćirilicom i latinicom ispisane su u tri reda, odozgo nadole, reči "Beograd", "godina" i "guverner", sa oznakom godine "2007" u negativu. Ispod njih je faksimil potpisa guvernera Radovana Jelašića. Uz gornju i donju ivicu punog štampanog dela ispisani su u latinicom i ćirilicom tekst "Narodna banka Srbije – Zavod za izradu novčanica i kovanih novca – Topčider" (gore ćirilicom, a dole latinicom). U donjem desnom uglu punog štampanog dela ispisani su u pozitivu, naizmenično ćirilicom i lati-

nicom, u osam redova, mikrotekst "500 dinara". Iznad mikroteksta je oznaka vrednosti apoena "500".

U gornjem levom uglu novčanice grafički je prikazan Veliki grb Republike Srbije, a polje ispod znaka sadrži multiplikovanu cifru "500" sa senkom, kao i istu cifru u mikrotekstu.

U gornjem levom delu novčanice, na granici bele površine i punog štampanog dela, nalazi se drugi deo prozirnog registra iz tačke 4. stav 8. ove odluke.

6. Na licu novčanice preovlađuju tonovi plavozelene, zelene, narandžaste i crvene boje. Narandžasta i zelena boja pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima isijavaju žuto i zeleno. Na naličju novčanice su ravnomerno zastupljene plavozelena, crvenobraon, zelena i žuta boja. Žuta boja pod svetlošću lampe sa ultraljubičastim zracima isijava žuto.

7. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom glasniku RS".

O. br. 55

30, maj 2007. godine B e o g r a d
G u v e r n e r Narodne banke Srbije
Radovan Jelašić

Na osnovu člana 55. stav 3. Zakona o Narodnoj banci Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 72/2003 i 55/2004), guverner Narodne banke Srbije donosi

O D L U K U O PUŠTANJU U OPTICAJ NOVČANICE OD 500 DINARA

1. Narodna banka Srbije pušćiće u opticaj 4. juna 2007. godine novčanicu od 500 dinara, sa obeležjima utvrđenim Odlukom o izdavanju i osnovnim obeležjima novčanice od 500 dinara ("Službeni glasnik RS", br. 50/2007).

2. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom glasniku RS".

O. br. 56

30, maj 2007. godine B e o g r a d
G u v e r n e r Narodne banke Srbije
Radovan Jelašić

Novčanica od 500 dinara 1939. bez pretiska

POSTOJI LI 5.440 NEPRETISNUTIH PRIMERAKA NOVČANICE 500 DINARA SA DATUMOM 6.5.1939?

Ivan ŠKRABO, Dubrovnik
dubrovnik-notaphilie@hotmail.com

Više je od 67 godina prošlo od kada je nastala i nestala najveća zagonetka jugoslovenske notafilije, novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije 500 dinara 6.5.1939, a do dana današnjeg, uprkos mnogim pričama, govori se o jednom jedinom poznatom primerku te novčanice koji se nalazi u kolekciji čijeg vlasnika, iz razumljivih razloga, nećemo spominjati. Osim toga primerka, za kojeg ima saznanja da doista i postoji, niko nije pronašao još kakav „preživeli“ primerak ove izvanredno lepe novčanice, čije je postojanje zameo ratni vikor, kao ni jedne druge u istoriji ne samo monarhističke, nego i komunističke Jugoslavije.

Novčanica je nastala pred sam kraj postojanja Kraljevine Jugoslavije, u vremenu kada je jedinstvo ekonomsko-političko-međunacionalnim problemima prepune, pa i već prilično nagrižene države, bilo nužno za njeno preživljavanje u opasnim ratnim vremenima koja su već bila duboko zahvatila Evropu.

Izrađena je s očitom velikom simbolikom, tj. težnjom ka jedinstvu ključnih naroda Jugoslavije: Srba, Hrvata i Slovenaca. Naglašeni su monarhistički i državotvorni motivi (lik kralja, državne zastave i grbovi), te likovi tri idealizirane mlade devojke koje kao „SHS“ simbolika Srpkinje, Hrvatice i Slovenke blagonaklono promatraju (umetnički dosta uspešno izveden) lik kralja Petra II. Datirana je

6.5.1939, a potpisali su je guverner dr Ivo Belin i član uprave dr Dragutin K. Protić. Autori grafike, odnosno gravuri, su M. Josić i Veljko A. Kun koji su ovom novčanicom, bez preterivanja, briljirali svoj ionako već istančani i dokazano visokokvalitetan rad. Nije naodmet i napomenuti kako se i u međunarodnim kolekcionarskim krugovima lepota ove novčanice vrlo često pominje.

Evo kako je izgledala ova prelepa novčanica (završeni otisak, ali bez datuma, potpisa i numeracije).

Za njeno postojanje, međutim, doznalo se relativno brzo, ali ne za vreme Kraljevine Jugoslavije, nego tek nakon ustroja samostalne Srbije kao administrativne jedinice pod nemačkom vojnom upravom. Pojavila se u opticaju, ali kao provizorna novčanica od 1000 srpskih dinara 1.5.1941. emitenta Srpske narodne banke.

Što se dakle dogodilo? Na ovo pitanje odgovora nema nigde u dostupnoj literaturi. Međutim, iz slede istorijskih događanja, te iz raspoloživih informacija o prvim danima rada Srpske narodne banke, može se stvoriti slika događanja. Zbog toga treba krenuti od leta 1941. godine, pa se tek onda vratiti negde u leto 1940.

Dakle, ubrzo nakon uspostave vojne vlasti u Srbiji, Nemačka je postavila i sebi vernu civilnu domaću vlast. Novac i novčani opticaj, kao osnova kontrole svakog društva, bili su među prvim koracima novih vlasti.

Tako su već 30.4.1941, dakle samo

12 dana nakon kapitulacije i činjeničnog „ukinuća“ Kraljevine Jugoslavije, guverner te nemački vojni zapovednik za Srbiju pravno još nepostojeće Srpske narodne banke, doneli odluku „da se u cilju zamene jugoslovenskih novčanica za novčanice SNB na području nemačkog vojnog zapovednika za Srbiju pristupi izradi novčanica SNB u apoenima od 1000, 100 i 10 dinara...“ (iz knjige „Novac Jugoslavije za vreme 2. svetskog rata“, Miodraga Ugričića), ponajpre iz razloga što se na zalihi u ZIN-u nalazila izvesna količina predratnih jugoslovenskih novčanica, kako dovršenih, tako i onih u raznim fazama izrade. Iz te zalihe nastala je najpre provizorna novčanica 100 srpskih dinara (crnim pretiskom na obe strane potpuno izrađene novčanice 100 dinara 1.12.1929), a zatim ona provizorna od 10 srpskih dinara (crnim pretiskom na potpuno izrađenom reversu 10 dinara 22.9.1939, dok je avers bio neizrađen tj. prazan papir, pa je tiskan u originalnim bojama s novim motivom).

Za provizornu novčanicu od 1000 srpskih dinara moralo se pronaći drugo rešenje, jer onih od 1000 dinara 1.12.1931. ili 6.9.1935. (neizdana zaliha oba spomenuta izdanja spaljena je većinom u pećini Trebjesa pokraj Nikšića u Crnoj Gori) nije bilo. Međutim, bila je zatečena izvesna količina neposredno uoči rata potpuno izrađene novčanice 500 dinara 6.5.1939. koja nije ni izdata niti je stigla na vre-

Sl. 1. - avers i revers

me biti sklonjena izvan Beograda s ostalim novčanicama Narodne banke Kraljevine Jugoslavije. I tako je jednostavnim crnim dotiskivanjem od 500 dinara 6.5.1939. nastala novčanica od 1000 srpskih dinara 1.5.1941, stavljena u opticaj 4.6.1941, što govori da je posao oko dorade provizorija trajao samo mesec dana.

S velikom sigurnošću može se reći kako je novčanica 500 dinara 6.5.1939. poslednja u seriji tzv. „rezervnih“ novčanica planiranih i izrađenih u vreme Kraljevine. Svaki opticajni apoen (ne zaboravimo da je do početka rata u opticaju bilo samo 3 apoena i to od 100, 500 i 1000 dinara) imao je svoj „rezervni“ apoen, pa je tako opticajna novčanica 100 dinara 1.12.1929. imala „rezervu“ s datumom 15.7.1934., a ona od 1000 dinara 1.12.1931. „rezervu“ s datumom 6.9.1935, pa je logično da je „rezerva“ planirana i za opticajnu novčanicu 500 dinara 6.9.1935.

Od ostalih „rezervnih“ novčanica za enigmnu 500 dinara 6.5.1939. značajna je jedino novčanica 10 dinara 22.9.1939. izdata 8.4.1941. – zbog čega je izdata ona ali ne i ova od 500, s obzirom da 10 dinara nosi kasniji datum? Logičan odgovor može biti ovaj: novčanica 10 dinara 22.9.1939. izrađena je „na brzinu“ (što je vidljivo iz dosta jednostavnog dizajna, te debelog i manje kvalitetnog papira, ali ponajpre iz hitne potrebe tako sitnog apoena kojim bi se iz opticaja izvukli srebrnjaci od 20 i 50 dinara s godinom kovanja 1938), a novčanica 500

Sl. 2. - avers i revers

dinara 6.5.1939. izrađena je na visokokvalitetnom papiru s visokokvalitetnom grafikom, za što je trebalo vremena.

Tako se sa vrlo visokom sigurnošću

moгу ustvrditi slijedeće činjenice:

- Odluka o izradi doneta je 1939, možda čak i tog datuma 6.5;
- Konačni grafički izgled prihvaćen je ne pre leta/jeseni 1940;

- Gravura matrica je napravljena najranije početkom 1941;

- Izrada je započela najranije mesec dana pre početka rata;

- Na dan početka rata izvesna količina novčanica je potpuno izrađena, s datumom, potpisom i numeracijom.

Poslednja tvrdnja, da je do početka rata izvjesna količina izrađena, može se izreći mirne savesti sa potpunom sigurnošću. Sliedeće veliko pitanje jest – koliko je komada do tada izrađeno? Iako službeno to naravno nije poznato, a isto tako nije poznato koliko je komada bilo u mesec dana (od 30.4.1941. do 4.6.1941) pretvoreno u 1000 srpskih dinara 1.5.1941, iz podataka o strukturi opticaja ove sada provizorne novčanice od 1000 srpskih dinara na dan 20.10.1944, kada su Beograd zauzeli partizani, doznaje se da je toga dana u opticaju bilo ukupno 6,019.560 primeraka. Taj podatak odgovara i činjeničnom stanju, jer se u nalazima novčanice danas pojavljuju numeracije ne dalje od serije 0241 kao najveće koju je autor do sada opazio.

Međutim, tu se otvara jedno veliko i prevažno pitanje: ako je izrađena 241 serija, dakle od serije 0001 do serije 0241 (svaka serija nosi po 25.000 primeraka obeleženih s 25 ćiriličnih slova, a svako slovo nosi 1000 primeraka), ukupno je to 6,025.000 primeraka pod uslovom da je i poslednja 241. serija izrađena u svih 25 slova, a svako slovo u 1000 primeraka. To bi značilo da postoji razlika između broja izrađenih i broja pretisnutih primeraka od 5.440 komada!!! Pretisnuto 6,019.560 komada, a izrađeno 6,025.000 komada.

Postoji li ta razlika od 5.440 primeraka i gde se ona nalazi, je li spašena,

krije li se kod naslednika nekog bivšeg službenika ZIN-a, a da on za to i ne zna? Mnogo je pitanja, a nimalo odgovora.

Iz dostupnih podataka o ostalim izrađenim novčanicama može se ustvrditi da serije kod većine primeraka nisu „dovršene“, tj. poslednja serija nije izrađena do poslednjeg primerka, isto tako i podaci u dostupnoj literaturi često nisu potpuni i tačni. Primerice, za novčanicu od 1000 dinara 1.12.1931. u literaturi se može naći podatak da je izrađena u 10 do 11,000.000 komada (iz knjige J. Hadži-Pešića „Novac Kraljevine Jugoslavije“ što pisac knjige temelji na količini papira nabavljenog za izradu te novčanice, ali podaci očito nisu potpuni), što je dvostruko manje od stvarno izrađene količine: u praksi je autor ovog teksta opazio i seriju 0841 što odgovara nakladi od 21,025.000 primeraka!

No, vratimo se na 500 dinara. Je li pod budnim okom nemačkog vojnika radniku u ZIN-u bilo moguće sačuvati nepretisnut bar jedan jedini primerak? S druge strane, ako je 241. serija izrađena u celosti od 25.000 primeraka, zbog čega nije pretisnuto i tih 5.440 „nedostajućih“ komada? Ili je pak pretisnuto i tih 5.440 komada, a razlika u nakladi između one zatečene 20.10.1944. i one teoretske prema izrađenoj 241 seriji odlazi na 5.440 moguće povučene novčanice, možda oštećene tokom skoro 4 godine opticaja, ili je tih 5.440 komada možda izdvojeno i eliminisano iz otisnute količine još dok je novčanica izrađivana, kao neuspeli primerci, oni s greškama, koje je mašina za tiskanje zgužvala, krivo otisnula, zamrljala i slično?

I još jedna ne manje važna stvar: zbog čega ZIN nije nastavio proizvoditi ovu novčanicu (dakle od 500 pa pretvorenu u 1000) i dalje? Odgovor može biti samo jedan: matrice su sklonjene, uništene ili skrivene pred Niemcima. Najlogičnije jest da su matrice odnete iz ZIN-a zajedno s ostalim matricama kako redovnih, tako i rezervnih novčanica Narodne banke, a otisnuta količina novčanica ostavljena je u ZIN-u, jer nije stigla biti pretihodnih meseci prenetu u Užice kao ostale rezervne i još neemitovane opticajne novčanice, s obzirom na to da je izrada verovatno bila započela samo mesec dana pre rata. Tako da je Niemce zatekla do tada izrađena količina, ali ne i matrica, pa ni papir s kojom je proizvodnja mogla biti nastavljena. Zbog toga je pretisnuto što je zatečeno, a hitno je izrađena nova novčanica od 500 dinara 1.11.1941, kao „nadomestak“ nedovoljnom broju apoena od 1000 dinara. Tim pre što se ni kod jedne novčanice SNB ne pojavljuje više papir na kojemu je izrađena novčanica 500 dinara 6.5.1939! Nema drugog objašnjenja.

Istina je, međutim, da se do danas pominje samo jedan jedini nepretisnuti primerak u jednoj privatnoj kolekciji, ali daleko od očiju javnosti. U kolekcionarskim krugovima pominje se i slučaj navodnog pojavljivanja jednog primerka u Pragu, negde u kasnim 80-im, ali taj podatak je nepouzdan i na razini govorkanja.

Bilo kako bilo, ostaje da se svi nadamo da će se kad – tad pronaći barem nekoliko od ovih nerazjašnjenih 5.440 primeraka, s datumom, numeracijom i potpisima, što bi sigurno jako usrećilo puno kolekcionara. Ko zna... ■

www.albagraeca.com
063/84-22-144

ALBA GRAECA
numismatica

Jugoslovenske rezervne novčanice od 20 i 10.000 dinara iz 1936. godine

Jedinstvena u svetu kombinacija štamparskih tehnika

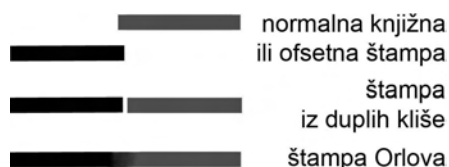
Zbyšek ŠUSTEK, Bratislava (Slovačka)
zbysek.sustek@savba.sk

U poslednjim brojevima "dinara" publikovani su vrlo zanimljivi članci o istoriji jugoslovenskih rezervnih novčanica iz 30-godina prošlog veka. Ove novčanice zanimljive su zbog njihove dramatične istorije i vanredne estetske vrednosti i atraktivnosti, posebno u slučaju hiljadarke iz 1935. godine. Dve novčanice iz ove serije, 20 i 10.000 dinara iz 1936. godine, posebno su interesantne zbog jedinstvene kombinacije dveju tehnika njihove štampe – višebojne štampe Lamberta, francuskog porekla, i višebojne štampe Orlova, ruskog porekla.

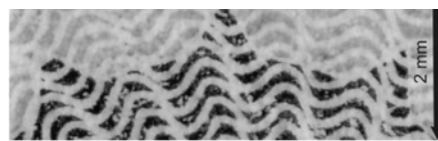
Da bismo razumeli značaj ovih tehnika i njihov princip, moramo prvo da kažemo nešto o istoriji bojnih tehnika štampe na papirnom novcu, i o principu obeju tehnika. Višebojna štampa ima u izradi novčanica ne samo estetsku funkciju, nego pre svega funkciju zaštitnog elementa protiv falsifikovanja novca. Možemo da smatramo za simptomatično to, da su već prve austrijske novčanice iz 1762. godine bile višebojne, i da su veći apoeni austrijskih novčanica iz 1806. godine bile dvobojne, kao reakcija na napoleonsko falsifikovanje starijih novčanica. No, u tim vremenima nivo štamparske tehnike nije izdaleka odgovarao potrebama ni bezbednosti štampe vrednosnih papira, pasoša u sličnih dokumenata, ni merkantilnoj štampi, što dobro vidimo u mnogim starim knjigama, u kojima su se još na početku druge polovine XIX veka slike bojile ručno, jer je u to vreme bilo praktično nemoguće postići to da se dva deloa jedne višebojne slike nalaze u tačno

definisanoj poziciji na svim reprodukcijama te slike.

Pri štampanju vrednosnih papira posebno je važno da dve boje imaju tačno definisanu poziciju ili da prelaze jedna u drugu tačno na jednoj liniji (sl. 1). Prvi pokušaj rešenja ovog problema bila je štampa pomoću duplih klišea. Jedan originalan kliše bio je precizno razrezan na dva odgovarajuća dela buduće slike, u jednoj i drugoj boji. Ovi delovi uklapali se se kao ključ u bravi. U toku štampe boja se nanosila odvojeno na svaki deo klišea, posle toga su se oba dela složila, i dvobojna slika se

sl. 1. Šema linija dveju boja pri različitim tehnikama štampe

sl. 2. Austrijska novčanica od 5 forinti iz 1825. godine i giloše detalj štampan pomoću duplog klišea sa tipičnim bojnim efektima ove tehnike

prenela na hartiju. Ovaj princip štampe nezavisno su pronašli i početkom 20-tih godina XIX veka Jakob Degen u Beču, koji je štampao novčanice za austrijske emisije institucije, i Sir Wiliam Congreve u Engleskoj. U Habsburškoj monarhiji ova tehnika je primenjena samo 1825. godine na novčanicama od 5, 10, 25, 50, 100, 500 i 1000 forinta (sl. 2). Te novčanice bile su u optičaju i na jugoslovenskim područjima, koja su u tim vremenima bila deo Habsburške monarhije. U Engleskoj su pripremili duple forme, zbog velikog konzervativizma Bank of En-

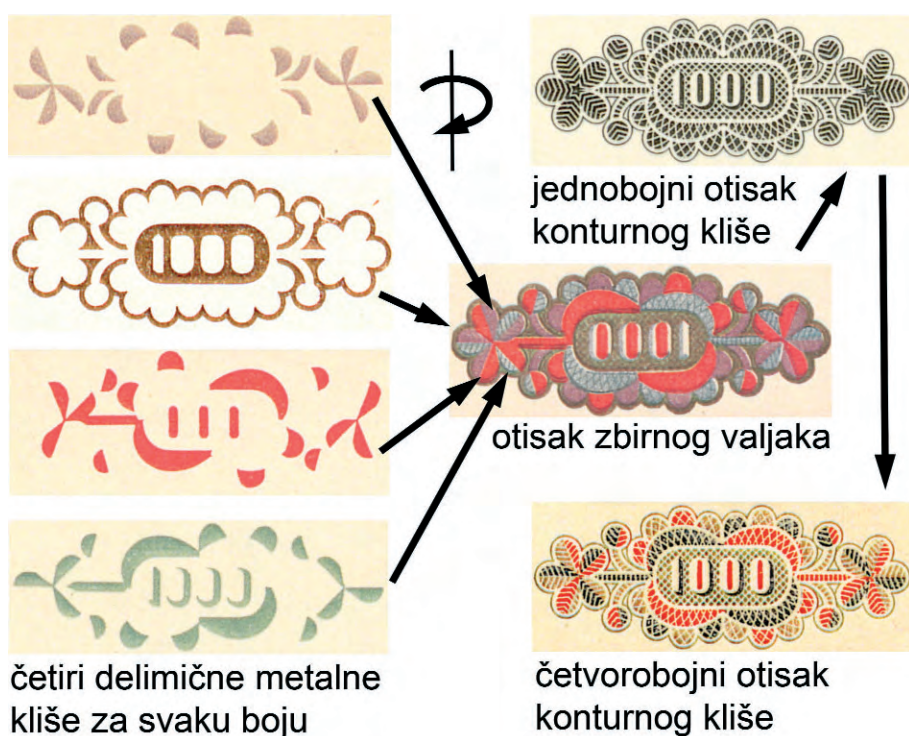
sl. 3. Angolska taksena marka sa vanredno bogatim ornamentom štampanim pomoću duplog klišea

sl. 4. Vanredno bogata irisna štampa na naličju ruske novčanice od 100 rublji iz 1866-1894. godine

sl. 5. Kombinacije boja na novčanicama štampanim višebojnom štampom Lamberta – 1000 dinara 1920 – svetloplava, žuta, crvena i braon; 5000 franaka 1934-1944. – tamnoplava, ljubičasta i žuta; 100 dinara 1920. naličje - svetloplava, žuta, crvena i ljubičasta; 500 franaka 1945-1953. – svetloplava, žuta, crvena i tamno ljubičasta; 100 dinara 1920. lice - svetloplava, žuta i tamnoljubičasta

sl. 8. Šema prenosa boja iz delimičnih klišea na zbirni valjak i iz njega na hartiju pri orlovskoj štampi.

gland, samo za štampu novčanica nekih privatnih banaka i taksenih maraka. Karakteristično za sve predmete štampane ovom tehnikom je kombinacija crvene i crne boje, i vrlo bogata ornamentika (sl 3), te mali razmaci između crvenih i crnih delova slike (sl.1 i 2).

Drugi pokušaj rešenja ovog problema bila je primena tzv irisne štampe, kod koje su se na valjak za farbanje nanosile jedna pored druge različite boje. Na taj način je bilo moguće štampati paralelne, vertikalne ili ho-

rizontalne linije različitih boja, koje tečno prelaze jedna u drugu. Ovom tehnikom, međutim, nije bilo moguće štampati komplikovanije slike. Irisna štampa prvi put se u miru primenila u Rusiji, na naličju novčanica od 100 rublji iz perioda 1843-1865, i posle toga u jedinstveno bogatoj kombinaciji boja na naličju novčanica od 100 rublji iz perioda 1866-1894, koje zbog toga ruski numizmatičari zovu «радужки» (sl 4).

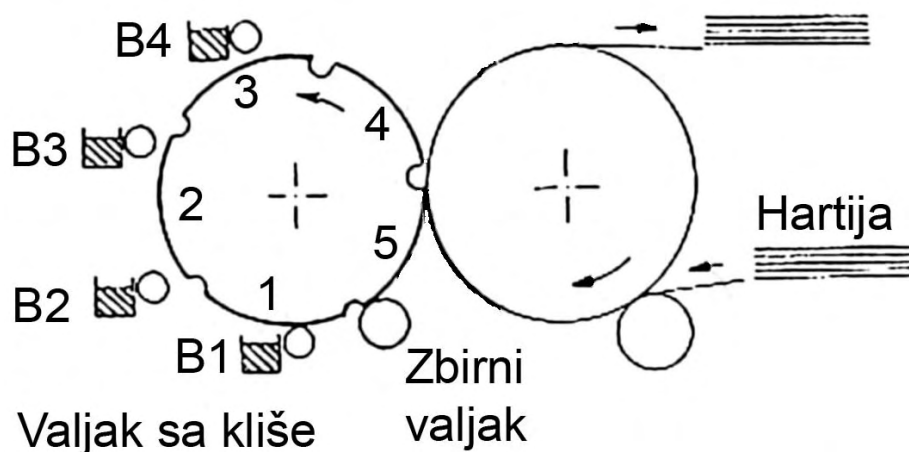
Dva načini štampanja više komplikovanih, višebojnih slika na novča-

sl. 6. Struktura boja i gradacija linija na portretu novčanice od 500 franaka 1945-1953, primer visoko razvijanog prepisa realne slike u Lambertovoj štampi.

nicama bila su pronađena tek u 90-im godinama XIX veka.

U francuskoj fabrici Ed. Lambert u Parizu pronađena je mašina sa četiri valjaka, svaki za jednu boju. Tačna koordinacija okretanja valjaka i pozicije klišea na njima, omogućavala je to da se tabaci hartije ulažu u mašinu samo jedanput, i da se sve boje štampanju praktično istovremeno i pri istoj vlažnosti vazduha. To je omogućilo skoro apsolutno stvarnu koordinaciju pozicija pojedinačnih delova slike. Teoretski je bilo moguće kombinovati bilo koje boje, ali u stvarnosti se koristila samo žuta, svetloplava, crvena i eventualno i neka tamna – tamnobraon ili ljubičasta boja (sl. 5 i 6). Slično kao kod četvorbojne autotipije, kojom se reprodukuju kolor-fotografije i pri

sl. 7. Uprošćena šema mašina za orlovsku štampu (B1 - B4), četvorbojni valjci za pojedinačne boje.

kojoj se koriste četiri ekstrakt-boje – azurna, purpurna, žuta i za povišnje kontrasta i crna, kombiniranjem ovih triju ili četiri boje, ovde je bilo moguće dostići znatno široku bojnu skalu. Ali za razliku od četvorbojne autotipičke štampe, u kojoj ukupnu sliku formiraju četiri tačkasta rastera sa regularnom strukturom, u višebojnoj štampi Lamberta, ukupnu sliku stvarale su četiri delimične slike sa vlastitim prepisom na liniji, izrađene specifično za svaku novčanicu. Smer, pozicija i debljina linija ili tačkica nije regularna, nego promenljiva i oštrije oslikana na umetnički način s obzirom na kompoziciju projekta novčanice i pojedinačnih motiva. Na taj način se postizao visoki stepen kvaliteta i polutonskih slika. Ova tehnika štampanja ima dosta zajedničkog sa kolor-fotografijom i autotipičkom reprodukcijom, a umetniku omogućuju veliki stepen vlastitog umetničkog izražavanja. Ovom, u stvarnosti umetničkom tehnikom, omogućeno je uspešno štampanje različitih figuralnih i pejzažnih motiva, kao i bogatih ornamentalnih kompozicija. Ova tehnika je prvi put u svetu korišćena pri štampanju francuske novčanice od 1000 franaka iz 1897. godine, jedne od najboljih novčanica u svetu, a koja nije nažalost puštena u opticaj. (Njen crtež korišćen je 1918. godine za novčanicu od 5000 franaka). Zbog toga se kao prva stvarno opticajna novčanica štampana višebojnom tehnikom Lamber-

ta smatra novčanica od 100 franaka iz 1906. godine. Kasnije su se ovom tehnikom, osim u Francuskoj i njenim kolonijama, štampale i novčanice mnogih država, koje su u prošlosti bile članice Latinske monetarne unije ili su neformalno bazirale svoje novčane sisteme prema standardima te unije (Srbija, Rumunija, Bugarska itd). Njihove novčanice bile su na početku dizajnirane i štampane u Francuskoj, a posle izgradnje vlastitih zavoda za štampanje papirnog novca, nastavili su sa upotrebom francuske tehnike štampanja. Za štampu jugoslovenskih novčanica ova tehnika prvi put je upotrebljena kod izrade novčanica od 100 (samo tri boje) i 1000 (četiri boje) dinara iz 1920. godine.

U Rusiji, u «Ekspediciji Zagotovljenija Gosudarstvennih Bumag» u Petrogradu, je inženjer Orlov pronašao potpuno drugi princip višebojne štampe. U njegovim mašinama nalazio se jedan debeo valjak, sa pet segmenata. Četiri segmenta imala su delimične metalne klišee za svaku boju, koja se nanosila iz posebnih bojnih valjaka. Iz ova četiri segmenta slike se delimične prenose na jedan tanki elastičan valjak sa presekom $1/5$ preseka debelog valjaka. Iz ovog elastičnog valjaka se sve delimične slike u četiri boje prenose odjednom na peti – konturan – segment debelog valjaka, iz kojeg se posle toga, takođe odjednom, prenose na hartiju (sl. 7 i 8). Zahvaljujući tome boje prelaze jed-

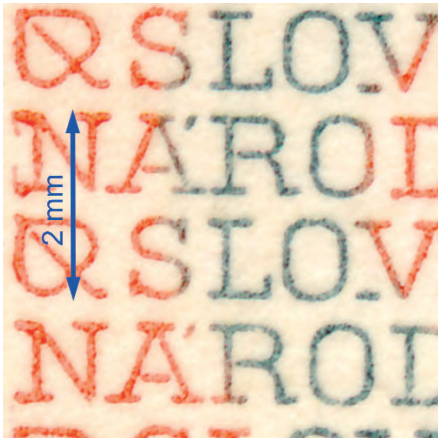
na u drugu na jednoj liniji, s apsolutno perfektnom tačnošću (sl. 1 i 9) i sve boje tvore jednu zajedničku sliku. Pored toga njegove mašine mogu, prema potrebi, štampati u još jednoj dodatnoj boji, ali nezavisno od prve četiri boje.

Ova tehnika štampe se naziva po njenom pronalazaču «višebojna štampa Orlova» (Орловская печать) ili «orlovska višebojna štampa», ili zbog njenog principa «zbirna štampa». Pomoću nje je moguće štampati vanredno bogate i komplikovane ornamentalne kompozicije, ali nije moguće štampanje kolutonskih slika i praktično nikakvih figuralnih kompozicija. Zbog toga se koriste samo za štampu zaštitnih, ali vrlo lepih rastera.

Prvi put u svetu ova se tehnika koristila na ruskoj novčanici od 25 rubalja iz 1892. godine, ali je to bio samo eksperiment, bez tipičnih bojnih efekata ove tehnike. Prva novčanica, na kojoj je ta tehnika štampanja korišćena «u njenoj punoj lepoti», bila je novčanica od 10 rubalja iz 1894. godine. Od tada se upotrebljavala pri izradi mnogih novčanica u Rusiji i Sovjetskom Savezu za svoje potrebe, ali i za druge države. Pored toga, ta je tehnika primenjivana toga i u Austriji, Čehoslovačkoj, Japanu, Kini i Ukrajini. Na području bivše Jugoslavije, prve novčanice štampane orlovskom višebojnom štampom nalaze u opticaju u Prvom svetskom ratu na područjima Srbije i Makedonije koje je okupirala Bugarska. Bile su to novčanice dveju emisija u apoenima od 5, 10, 20, 50, 100 i 500 leva, puštene u opticaj 1903-1907. godine (sl. 10).

Tehnike višebojne štampe Lamberta i Orlova ne koriste se u savremenoj izradi novčanica. Jedini izuzetak bile su rezervne jugoslovenske novčanice od 20 i 10.000 dinara, sa datumom 6. septembar 1936. godine.

Na dvadesetodinarci nalazimo zaštitni raster sa tipičnim orlovskim efektom i biljnim ornamentom u zelenoj, narandžastoj, plavoj i braon boji u srednjem delu lica, oko medaljona sa portretom kralja Petara (sl. 11 i 12). Osim toga konturnim klišekom za orlovsku štampu odštampan

sl. 9. Struktura boja i slike u orlovskoj štampi (Slovačka - 1000 kruna 1940. naličje)

sl. 10. Bugarska novčanica od 100 leva iz 1903. godine štampana orlovskom štampom s vanredno bogatim ornamentima

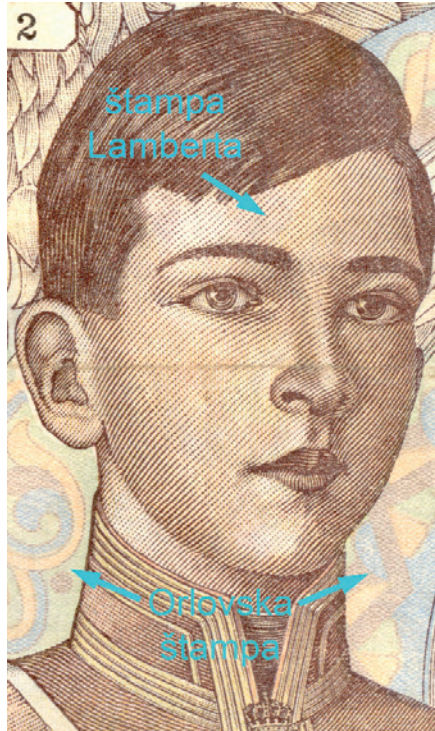
sl. 11. Lice jugoslovenske rezervne novčanice od 20 dinara iz 1936. godine štampane kombinacijom Lambertove i orlovske štampe.

sl. 12. Lice jugoslovenske rezervne novčanice od 20 dinara iz 1936. godine - detalj

sl. 13. Lice jugoslovenske rezervne novčanice od 10.000 dinara iz 1936. godine štampane kombinacijom Lambertove i orlovske štampe

sl. 14. Lice jugoslovenske rezervne novčanice od 10.000 dinara iz 1936. godine - detalj

je raster od vodoravnih linija u zelenoj, narandžastoj i plavoj boji, koje na pozadini spoljnih giloševih rozeta desno i nalevo od portreta formiraju koncentrične krugove, i pseudo-reljef u braon boji, sa cifrom "20" na ostatku površine. Nezavisnom štamparskom operacijom, u braon boji, je odštampana glavna slika novčanice – portret kralja Petara, giloše i svi tekstovi. Drugom nezavisnom operacijom u crnoj boji su odštampani potpisi guvernera i člana uprave.

Na licu desetohiljadarke vidimo tipične orlovske biljne ornamente (sl. 12) u zelenoj, narandžastoj, plavoj i smeđoj boji, u malim pravougaonicima u gornjem desnom i donjem levom uglu, u tim istim bojama, i talasaste ornamente u vodoravnom pra-

vougaoniku na pozadini napisa НАРОДНА БАНКА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, kao i na dva koncentrična luka sa polumesecom u srednjem delu lica novčanice. Svi drugi delovi ove novčanice – pozadina portreta kralja, državnog grba, dva orla, kompozicija kukuruznog i pšeničnog klasja i voća, kao i ornamenta pri desnoj i levoj ivici, odštampane su višebojnom štampom Lamberta. Podjednako kao i na dvadesetodinarci, jednom nezavisnom štamparskom operacijom, u braon boji, odštampana je glavna slika novčanice – portret kralja Petara, kruna nad državnim grbom, deo ornamenta i svi tekstovi. Drugom nezavisnom operacijom, u crnoj boji, su odštampani potpisi guvernera i člana uprave Narodne banke.

Na kraju možemo da kažemo, da je Zavod za izradu novčanica i kovnog novca u Topčideru, polovinom 30-tih godina prošlog veka, iskoristio štampu rezervnih novčanica za unikatan u svetu, tehnički eksperiment koji povećava dokumentarnu i numizmatičku vrednost ovih dveju novčanica.

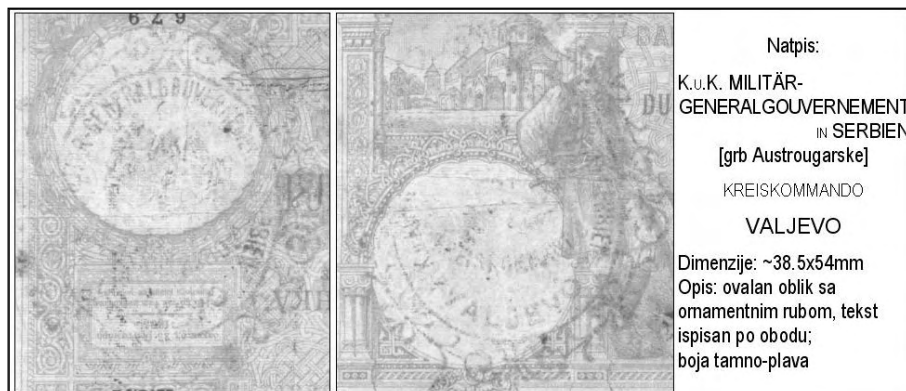
Obe štamparske tehnike nalaze se na ovim novčanicima u svojoj klasičnoj formi, korištenoj za visoku štampu. U 80-tim godinama prošlog veka bio je princip višebojne štampe Lamberta modifikovan za ofsetnu štampu, koju nalazimo na nekim francuskim novčanicama, nažalost, sa mnogo lošijim estetskim efektom, posebno na poslednjoj emisiji francuskih novčanica iz prve polovine 90-tih godina. Još veće modifikacije doživela je orlovska štampa. Nezavisno u Kini i u Švajcarskoj (firma za izradu mašina za štampu novčanica Giori u Luzanu) bila je modifikovana za ofsetnu štampu. Osim toga, početkom 50-tih godina prošlog veka, njen princip su iskoristili i za višebojnu duboku štampu.

Za jugoslovenske numizmatičare će biti zanimljivo da su među prvim novčanicama u svetu, štampanim ovom modifikacijom orlovske štampe, bile novčanice od 100, 500, 1000 i 5000 dinara iz 1955. godine. ■

PEČATI SA IMENOM VALJEVA korišćeni za verifikovanje novčanica

Branko GLIŠIĆ, Manno (Švajcarska)
b.glisic@bluewin.ch

Nakon Prvog svetskog rata novonastalo Kraljevstvo SHS zateklo je na svojoj teritoriji mnoštvo novčanica izdatih od strane okupatorskih zemalja. Dok su u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u opticaju bile uglavnom austrougarske krune, u Crnoj Gori perperi, a u Makedoniji bugarski levi, u Srbiji su pored austrougarskih kruna i bugarskih leva u opticaju bile i nemačke marke. Kako bi kontrolisale novčanu masu u opticaju i sprečile nekontrolisano unošenje austrougarskih novčanica iz drugih zemalja, vlasti novostvorenog kraljevstva su odlučile da prebroje i verifikuju sve novčanice na svojoj teritoriji. Na verifikovane novčanice stavljani su pečati od strane za to ovlašćenih institucija – ministarstva finansija, okružnih i sreskih načelstava, sudskih i gradskih vlasti, vojnih jedinica, finansijskih uprava, banaka itd. Pečati su na sebi nosili imena državnog organa koji ih je naneo, uključujući ime grada, sreza ili okruga, a bili su različiti po natpisu, obliku, dimenzijama i nameni. Nanošeni su u više navrata, a pored okupatorskih novčanica (austrougarskih, bugarskih i nemačkih) žigosane su i rumunske novčanice tokom kratkotrajnog rata sa Rumunijom zbog utvrđivanja granice u Banatu. Žigosanje novčanica četiri strane zemlje, mnoštvom raznih pečata veoma je obogatilo srpsku notafiliju. Ipak, ovaj segment notafilije, iako veoma interesantan za proučavanje, nije dobro dokumentovan kod nas. Verujem da je razlog za to velika raznovrsnost pečata kojih je svakako bilo više stotina. Cilj ovog teksta je da doprinos dokumentaciji, proučavanju i poznavanju pečata sa teritorije Srbije. Pečati sa imenom grada Valjeva ili na neki način povezani sa gradom Valjevom predstavljani su i detaljno opisani. Kako bi se

Slika 1: Tamnoplavi austrougarski pečat sa imenom Valjeva

kompletirala slika o pečatima sa imenom grada Valjeva, korišćenih za žigosanje novčanica nastalih tokom ili kao posledica Prvog svetskog rata, tekst otpočinje predstavom pečata kojim su austrougarske okupacione vlasti žigosale naše novčanice tokom okupacije. To je ujedno i prvi pečat sa imenom Valjeva nanet na jednu novčanicu.

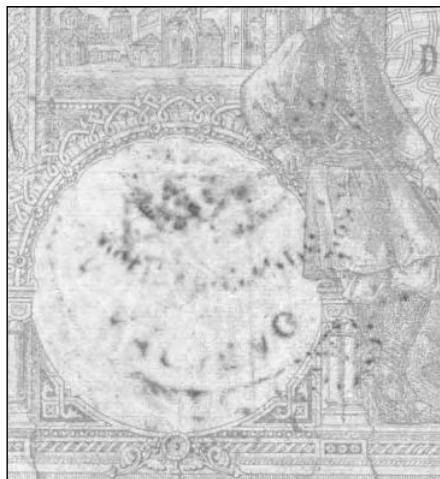
Nakon osvajanja Srbije, krajem 1915. godine (austrougarske trupe su ušle u Valjevo 25. oktobra 1915), austrougarske i bugarske vlasti su uspostavile vojne uprave na okupiranoj teritoriji. U delu Srbije okupiranom od strane Austrougarske, kruna je proglašena zvaničnim sredstvom plaćanja. Kako bi se konstatovala količina dinara u opticaju i sprečio eventualni novi upliv ovih novčanica, bilo je predviđeno da se dinarske novčanice u opticaju žigošu od strane okružnih (teritorijalnih) vojnih uprava. Nepoverenje u narodu prema ovoj meri je bilo veliko i samo mali deo novačanica je donet na žigosanje, koje je vršeno u periodu od 1. jula do 5. avgusta 1916. godine. Pečaćeni su i lice i pozadina novčanica identičnim pečatom. U dosadašnjoj literaturi objavljen je pečat sa imenom Valjeva ljubičaste boje. Pored ovog, autor je otkrio postojanje i pečata tamnoplave bo-

je. Tamno plavi pečat sa lica i pozadine novčanice prikazan je i opisan na slici 1. Ljubičasti pečat, dosta lošeg kvaliteta, prikazan je na slici 2.

Prevod pečata je sledeći: Carska i kraljevska (K.u.K. = Kaiserlich und Königlich) generalna vojna uprava u Srbiji, komanda okruga, Valjevo.

Pored Valjeva, pečati su nanošeni i u Beogradu, Beogradskom zaleđu (Belgrad Land), Gornjem Milanovcu, Kragujevcu, Kruševcu, Novom Pazaru, Prijepolju, Smederevu, Užicu, Čačku i Šapcu. Svi pečati (žigovi) imaju sličan izgled i razlikuju se samo po tipu vojne upravne jedinice (Bezirkskommando – komanda distrikta, korišćen samo za Beograd, i Kreiskommando – komanda okruga, korišćen u svim ostalim mestima), boji (postoje ljubičasti, plavi, crveni i crni pečati) i nazivu mesta. Kurs dinara ustanovljen je u odnosu dva dinara za jednu krunu ili jedan lev (u delu Srbije okupiranom od strane Bugarske nije bilo žigosanja). Kurs marke bio je nešto viši – dva i po dinara za jednu marku.

Nakon oslobođenja (Valjevo je oslobođeno 31. oktobra 1918.), došlo je ponovo do žigosanja, ali ovog puta neprijateljskog novca od strane novostvorenog Kraljevstva Srba, Hrvata i Slove-

Slika 2: Ljubičasti austrougarski pečat sa imenom Valjeva

Natpis:

Краљ. [grb Srbije] Срп.
Начелство Округа Ваљевског
Бр. _____
_____ (19__ г)
Ваљево

Dimenzije: ~38.5x54mm

Opis: tekst ispisan u više redova, boja ljubičasta; Краљ. = Краљевско, Срп. = Српско

Slika 3: Pečat Načelstva okruga Valjevskog

naca, i to tokom dva perioda. Prvo pečačenje neprijateljskog novca inicirano je naredbom ministra finansija o žigosanju austrougarskih kruna i bugarskih leva od 12. decembra 1918. Prema navedenoj naredbi, pečačenje je bilo povereno okružnim i sreskim načelstvima i trebalo se izvršiti specijalnim pečatima koji bi imali državni grb, ime organa koji ga je naneo, prazno mesto za ručno ispisivanje serijskog broja i broja protokola, prazno mesto za ispisivanje datuma i konačno ime grada u kom je pečat nanet. Pečačenje je trebalo da se vrši u periodu od 25. decembra 1918. do 31. januara 1919, ali se nastavilo i u februaru zbog velike količine novca. Iz istog razloga pečačenje je vršeno i drugim vrstama pečata kao što su državni, sudski, crkveni itd.

Upravna podela Srbije je nakon rata ostala gotovo ista kao i pre rata. Valje-

Natpis:

[grb Srbije]
(На)челник ср. Ваљевског
(Бр.) _____
_____ 19__ г
(Ваљево)

Dimenzije: ~41x60mm

Opis: tekst ispisan u više redova, boja ružičasta (ciklama), slova neuobičajenog stila; ср. = среза

Slika 4: Pečat načelnika sreza Valjevskog

Natpis:

Начелник
[grb Srbije]
[cvet] ср. Колуб. окр. Ваљев. [cvet]

Dimenzije: prečnik ~33.5 mm

Opis: okrugao, boja ljubičasta; ср. = среза, Колуб. = Колубарског, окр. = округа, Ваљев. = Ваљевског

Slika 5: Pečat načelnika sreza Kolubarskog okruga Valjevskog

vo se nalazilo u Okrugu Valjevskom koji je bio podeljen na pet srezova: Valjevski sa sedištem u Valjevu, Podgorski sa sedištem u Kamenici, Kolubarski sa sedištem u Mionici, Posavski sa sedištem u Obrenovcu i Tamnavski sa sedištem na Ubu. Iz ovog prvog kruga žigosanja autoru su poznate tri vrste pečata sa imenom Valjeva. To su pečati Načelstva okruga Valjevskog, načelnika sreza Valjevskog i načelnika sreza Kolubarskog okruga Valjevskog. Prva dva pečata nanošena su u Valjevu kao centru okruga i sreza, dok je treći pečat nanošen u Mionici kao centru sreza Kolubarskog. Ova tri pečata prikazana su i detaljnije opisana na slikama 3, 4 i 5 respektivno.

Tokom rata Valjevo se nalazilo u austrougarskoj okupacionoj zoni, tako da su valjevski pečati uglavnom prisutni na austrougarskim krunama. Autoru

Natpis:

ВАЉЕВСКА ШТЕДИОНИЦА

Dimenzije: ~4x64.5mm

Opis: tekst ispisan u jednom redu, boja ljubičasta, pečat stavljen preko markice

Slika 6: Pečat Valjevske štedionice

Natpis:

ВАЉЕВСКА ЗАДРУГА

Dimenzije: ~4.25x58mm

Opis: tekst ispisan u jednom redu, boja ljubičasta, pečat stavljen preko markice

Slika 7: Pečat Valjevske zadruge

nisu poznati primerci bugarskih leva sa valjevskim pečatom, ali mogućnost da se ovakvi primerci pronađu se ne isključuje. Autoru nisu poznati ni primerci nemčkih maraka sa valjevskim pečatima i vrlo je mala mogućnost da takvi primerci postoje, budući da su Nemci bili uglavnom stacionirani u Istočnoj Srbiji i duž pruge Beograd - Niš. Bugarski levi su u potpunosti povučeni iz opticaja 24. maja 1919. godine i menjani su u odnosu dva leva za jedan dinar. Nemačke marke su takođe brzo povučene iz opticaja, tako da su u opticaju ostale, uporedo sa srpskim dinarom, samo austrougarske kruna.

Zbog kašnjenja isporuke novih novčanica Kraljevstva SHS, kao i zbog pojave falsifikovanih i neovlašćenih pečata na nezakonito unesenim novčanicama kruna iz drugih zemalja, odlučeno je da se obavi markiranje već pečačenih novčanica posebnim nalepnicama – markicama za apoene od 10, 20, 50, 100 i 1000 kruna koje su bile verifikovane pečatom ustanove koja je markiranje izvršila. Markiranje je vršeno u periodu od 26. novembar 1919. do 11. januara 1920. i produženo je do 10.

Još tri neobjavljene nemačke novčanice sa srpskim žigovima

Lista od 26 tipova nemačkih novčanica iz I svetskog rata, žigosanih 1919. godine u Srbiji*, proširena je sa još tri novčanice. Na njima je do sada nezabeležen pečat Načelstva Moravskog okruga ĆUPRIJA. Ovo potvrđuje ranije iznetu tezu da su te nemačke novčanice cirkulisale u oblastima koje su bile u blizini rudnika eksploataisanih od strane Nemaca u I svetskom ratu.

Za sada su zabeležene ove novčanice žigosane u oblastima: Despotovac, Jagodina, Ćuprija, Požarevac i Žagubica.

Sve tri novopronađene novčanice imaju okrugli žig sa natpisom

КРАЉ. СРП. НАЧЕЛ. ОКР. МОРАВСКОГ / u sredini grb. Sa ovim žigom za sada su poznati sledeći apoeni:

1 MARK 12. August 1914, av. bele, rv. zelene boje; žig na reversu (sl. 1);

2 MARK 12. August 1914, av. i rv. crvene boje; žig na aversu (sl. 2);

5 MARK 5. August 1914, av. plave, rv. sive boje; žig na reversu (sl. 3).

Na prve dve novčanice žigovi su crne boje, a na novčanici od 5 maraka nalazi se crveni žig. Fotografije ovde prikazanih novčanica preuzete su iz prodajne liste „Singidunum-Online” **Željko Jelić**

* v. „dinar” br. 28, 2007, str. 34-35.

marta 1920. godine. Markiranje je povereno finansijskim ustanovama – finansijskim upravama, bankama, štedionicama, zadrugama i sl. Istog 26. novembra 1919. pušteni su u opticaj i prvi apoeni novčanica Kraljevstva SHS od pola (½) dinara i jednog dinara.

U Valjevu su u vreme markiranja postojale tri finansijske ustanove: Valjevska štedionica (osnovana 1871.), Valjevska zadruga, (osnovana 1888.) i Valjevska trgovačka banka (osnovana 1907). Autoru su poznati pečati prve dve ustanove, Valjevske štedionice i Valjevske zadruge, koji su prikazani na slikama 6 i 7. Budući da je Valjevska trgovačka banka bila transformisana u Valjevsko industrijsko-trgovačko akcionarsko društvo, moguće je da ova institucija nije imala pravo da markira novčanice. Ostaje otvoreno i pitanje da li je

Sreska finansijska uprava u Valjevu vršila markiranje novčanica ili ne.

Markirani apoeni od 20, 50, 100 i 1000 kruna su povlašćeni iz opticaja u periodu 15.03 - 03.06.1920. Manji apoeni, markiran apoen od 10 kruna i žigosani apoeni od jedne i dve krune bili su u opticaju do karaja marta 1922. godine. Krune su zamenjene novim dinarom Kraljevstva SHS (dinarsko-krunska serija), u odnosu četiri krune za jedan dinar.

Na kraju teksta autor bi želeo da pozove sve kolekcionare koji imaju u svojim kolekcijama novčanice sa valjevskim pečatima da mu se jave i dostave skan pečata, kako bi se slika o svim valjevskim pečatima upotpunila.

Autor se zahvaljuje na saradnji gospodinu Vladimiru Krivošejevu i Narodnom muzeju u Valjevu, i gospođi

Nadi Petrović i Arhivu Srbije i Crne Gore.

Literatura:

Željko Stojanović, *Papirni novac Srbije i Jugoslavije*, Beograd 1996;

Zmago pl. Jelinčić, *Katalog bankovcev jugoslovenskih dežel - 2. del pomožne izdaje*, Ljubljana, 1989/90;

Константин Н. Христов, *История на българските книжни найи*, Sofija, 2005;

Zmago Jelinčić, *Dinarsko – krunska serija I-III*, dinar br. 7, 1997, 36-39, 1997, br. 8, 1997, 38-40 i br. 9, 1998, 36-38;

Žigosanje srpskih novčanica za vreme austrougarske okupacije, dinar br. 12, 1999, 53-54, 1999;

Zdravko Ranković, *Valjevski kraj u XX veku*, Valjevo, 2002.

Mali tipar kneza Strojimira

Dorđe JANKOVIĆ, Beograd

Nedavno je za naš narod spašen zlatni tipar Strojimira. Otkupila ga je na aukciji u Minhen u Vladi Srbije, i o tome je naša javnost obavještena. To izuzetno svedočanstvo slovenske kulture i pismenosti bilo je, kako izgleda, plen nekog nemačkog vojnika u vreme Drugog svet-skog rata, na našem tlu. Slično je nekada i zlatan prsten kralja Radoslava otkupljen iz inostranstva. Koliko ima još našeg opljačkanog blaga u inostranstvu? Ovde se mora postaviti pitanje, zašto se noavc ne ulaže u arheološka iskopavanja, umesto da otkupljujemo ono opljačkan na aukcijama u inostranstvu.

Tipar je u vidu zlatne kupe sa ušicom na vrhu. Prečnik mu je 1,2 santimetra, visina 1,9 santimetara i težina 15,46 grama. Odozdo ima kružno pečatno polje sa krstom, oko koga je obrnuto urezan grčki natpis: + KEVOIΘ·STRONMIR = + K(YRI)E VOIΘEI · STRONMIR, odnosno "Bože pomoz Strojimiru". Tipar je pripadao Strojimiru, i služio je za pečatiranje pisama i dokumenata koja je slao i sastavljao njegov vlasnik.

Ovakvi mali tipari ili pečatnjaci korišćeni dugo vremena za pečatiranje pisama. Naime, kada se pismo napiše na pergamentu ili papiru, ono se presavije tako da se tekst ne vidi; onda se tako zatvoreno pismo zalepi voskom, ponekad stavljenim preko vrpce, i zatim se odozgo na vosak utisne pečat pošiljaoca. Mali tipari se mogu otiskivati i u olovu. Takvi tipari su dugo korišćeni, čak do našeg vremena. Datuju se i razvrstavaju po pečatnom polju i po obliku tela i drške. Na pečatnom polju može biti natpis, neki simbol, znak, šara, inicijal ili slično, dakle nešto po čemu se može raspoznati vlasnik. Česti su u 9-10. stoleću. Od 11-12. stoleća širi se upotreba pečatnog prstenja, kao jednostavnijeg i pouzdanijeg za nošenje. Pečatno prstenje se koristilo i pre toga, ali je naročito omiljeno u poznom srednjem veku, dobu od koga su sačuvani i brojni otisci na dokumentima. U 17-19. stoleću su sa našeg prostora poznati i tipari i pečati – otisci, kako privat-

ni tako i oni državni, crkveni, pojedinih manastira ili pojedinih ličnosti.

Običaj korišćenja pečatnjaka, koji su nošeni okačeni na kakav lančić oko ruke ili vrata, raširio se iz Vizantije na slovenske zemlje. Tipar Strojimira spada u one koji su korišćeni u 9-10. stoleću. Pečati (otisci) takvih tipara nisu sačuvani jer su otiskivani u vosku. Prilikom arheoloških iskopavanja takvi tipari su nalaženi u slojevima 9-10. stoleća. Po pravilu su izrađeni od bronzne. Više takvih pečatnjaka nađeno je u vizantijskom Korintu. Oni su piramidalnog oblika sa ušicom na vrhu; jedan ima telo u obliku polulopte. Na pečatnom polju su urezane predstave: ptica, lav, pentagram i slično. Neki primerci od steatita su kupasti, ali oni bi mogli biti mlađi, iz 11-12. stoleća.

Najviše takvih pečata nađeno je prilikom iskopavanja bugarske prestonice Preslava. Srušena je u vreme ratova Rusije i Vizantije za vlast nad Bugarskom, 971-976. godine. Najčešće su nalaženi bronzani tipari, a izuzetna su tri raskošna primerka, svi iz Preslava. Jedan je piramidalan, načinjen od lazurita učvršćenog u zlatni okvir, sa zlatnom alkam u ušici na vrhu. Na gemi je prikazano poprje vladara sa carskom krunom – steptom i sa sferom u ruci, a na natpisu se razaznaje ime cara Simeona (893-927). U drugom primerku je gema od kristala, sa obrnutom predstavom Blagovesti i sa žetim natpisom, takođe obrnutim. I ona je ubačena u zlatni okov piramidalnog oblika, ali je intalj osmougaone površine; datovan je u 9. – 10. stoleće. Treći raskošni tipar iz Preslava je u vidu kupe od pozlaćenog srebrnog lima, u koju je umetnuta antička gema sa predstavom Fortune. Na vrhu je šira ušica, a ukrašen je granulacijom. Dakle, ukupno su poznata četiri raskošna pečatnjaka, od kojih je pečatnjak kneza Strojimira sav zlatan i jednostavne izrade, a ostala tri, složenije izrade; bugarska sadrže pečatne geme obuhvaćene zlatnim, odnosno, pozlaćenim držačem. Iz Preslava je poznat i jedan bronzani primerak sa natpisom + KEV AMN. Takvi tipari nisu zabeleženi kod

drugih Slovena u 9-10. stoleću.

Natpis, odnosno molitva „Bože pomoz“ - KYRIE VOIΘEI, uobičajen je od ranovizantijskog doba. Nalazimo ga na crkvenim predmetima, pečatima, ali i na šlemovima. U 9-11. stoleću ima ga na prstenju Grčke, Makedonije, Albanije, Bugarske.

Na srebrnoj čaši 9-10. stoleća iz Preslava, koja je pripadala Sivinu, velikom županu Bugarske, Slovenu, piše: KEVOIΘN + SNVNN ZYPANOS MEGAS VOVRGARNAN. Iz ovog primera vidimo snažan uticaj vizantijske kulture, između ostalog i preko izvoza luksuznih predmeta. Iz istog doba nema zabeleženih slovenskih natpisa na pečatima, što pokazuje da je diplomatski jezik bio grčki. To što neki tipari imaju neki lik, a drugi natpis, možda ukazuje na još uvek raširenu nepismenost, odnosno da su pisma čitana nepismenima, a oni su raspoznavali pošiljaoca po pečatu.

Metal od koga je izrađen Strojimirov tipar, zlato, na osnovu poređenja sa ostalim raskošnim primercima, pokazuje da je morao pripadati nekom na vladajućem položaju u 9-10. stoleću. Jedinstvene podatke o istoriji Srbije u 9-10. stoleću ostavio je vizantijski car Konstantin VII Porfirogenit (913-959). On je među srpskim vladarima po imenu zabeležio prvo kneza Višeslava, koji je vladao Srbijom negde na kraju 8. i početku 9. stoleća. Njega je nasledio Radoslav, zatim Prosigoj pa Vlastimir, posle čije su smrti presto preuzela njegova tri sina, Mutimir, Strojimir i Gojnik. Mutimir je posle izvesnog vremena proterao braću u Bugarsku; pored svoje dece Pribislava, Brana i Stefana, zadržao je kod sebe bratanca Petra, Gojnikovog sina, ali mu je on pobegao u Hrvatsku. Strojimir se oženio Bugarkom (slovenskom kneginjom?) i dobio sina Klonimira, koji je kasnije poginuo u pokušaju da preuzme presto Srbije. Tek je njegov sin, Strojimirov unuk Časlav, uspeo da postane vladar Srbije, posle 927. godine, uz pomoć Vizantije kako ističe njegov savremenik, car Konstantin VII Porfirogenit. Nema nikakvog razloga

da se ovaj mali tipar ne pripiše upravo vlasništvu srpskog kneza Strojimira.

Za sada je teško odgovoriti na pitanje kada je knez Strojimir koristio ovaj tipar, u vreme dok je još vladao delom Srbije, ili u vreme boravka u Bugarskoj državi. On je u Bugarskoj morao imati visok položaj, kao mogući budući knez Srbije. To se potvrđuje time što je njegov sin Klonimir pokušao da preuzme srpski presto, a u tome je uspeo tek njegov unuk Časlav. Njegov brat Gojnik, takođe prognan u Bugarsku, od tada se ne spominje, iako je njegov sin Petar, proteravši Mutimirove sinove, vladao Srbijom dvadeset godina, odbivši napad Klonimira. Nešto kasnije, car Simeon je na srpski presto prvo postavio kneževića Pavla, a zatim svrgnutog kneza Zahariju.

Otvoreno je i pitanje gde je Strojimir vladao. To nisu bili srednje i gornje Podrinje, jer je tu negde Mutimir zarobio sina hana Borisa, Vladimira, prilikom bugarskog napada na Srbiju. Sudeći po potonjem napadu njegovog sina Klonimira na grad Destinik, u pokušaju da preotme vlast, Strojimir je nekada mogao vladati Hvosnom i Zetom, jer se to prestono mesto traži u Metohiji. Po preseljavanju u Bugarsku, Strojimir je po svoj prilici dobio na upravljanje neke delove ondašnje Bugarske. Treba imati na umu da je tokom 9. stoleća, počev od hana Kruma, Bugarska postepeno zauzela oblasti sliva Morave, gde su pretežno živeli Srbi. Han Boris je mogao poveriti Strojimiru upravljanje nekim zapadnim oblastima Bugarske, nastanjenim Srbima, da bi tako obezbedio stabilnost na zapadnoj granici ka Srbiji pod vladom Mutimira, dok je on ratovao sa Vizantijom. Zato se čini verovatnim da je Strojimir vladao negde u Pomoravlju, a uže u slivu Zapadne Morave, Ibrom i Kosovom. Dakle, tu bi negde trebalo tražiti njegovo prestono mesto.

U ruševinama tog prestonog mesta, zatranog zemljom, mogao je biti nađen Strojimirov tipar, slično onim nađenim u bugarskim prestonicama. Druga mogućnost je da pečatnjak potiče iz groba samog Strojimira, sahranjenog u nekoj crkvi iz 9. stoleća. Nije zanemarljiva činjenica da je najveći broj grobova iz starih srpskih crkava, opljačkan upravo na Kosovu i Metohiji, od strane Albanaca. Zato se ne mora prihvatiti pretpostavka da je tipar plen nemačkog vojnika; mogao je biti nabavljen od nekog pljačkaša grobova u naše vreme.

Ovaj pečat je neizmerno važan ne samo za kulturu i istoriju Srba, već i za druge Slovence. On je napisan grčkim pismom, koje su koristili i Bugari, pre nego što je preovladalo slovensko pismo. To pokazuje da je državni vrh bio vezan za glavne grčke gradove Vizantije, i da latinski jezik vizantijskih gradova na Jadranu nije korišćen u službenoj prepisci. Strojimir je bio pismen, znao je grčki, sastavljao je pisma i druga dokumenta, ili su to za njega radili pisari, a on ih je overavao potpisom i pečatom. Taj pečat je verovatno bio proizvod vizantijskog zlatara, nekog iz Carigrada, Soluna ili Atine, što svedoči o političkim vezama sa Carstvom, važnim zbog sukoba sa Bugarskom. Očigledno su tada u Srbiji postojali pridvorska kancelarija, arhiv i uobičajena administracija koja prati državu. Deo krčaga iz Čečana na Kosovu, kojim je plaćan porez u vinu, ima glagoljski natpis, koji pokazuje da je administrativno pismo u unutrašnjim poslovima bilo slovensko - glagoljica. Najbrojniji natpisi iz Srbije 9-10. stoleća su oni epigrafski, ktitorski, iz crkava, i oni su svi latinski. Izuzetak je deo natpisa iz crkve na Gradini Martinića u Zeti, koji je delom ispisan grčkim jezikom i pismom. To pokazuje

da je latinski bio liturgijski jezik, što je u skladu sa podatkom da su Srbe pokrstiti sveštenici poslali iz Rima, po nalogu cara Iraklija (610-641). Međutim, diplomatski jezik i pismo bili su grčki, a državni – slovenski i glagoljica. Ovo možemo uporediti sa podatkom da je češki knežević Vaclav prvo naučio slovensko pismo od babe Ljudmile, Srпкиnje, i grčki od svojih učitelja u Pragu, a potom ga otac šalje da uči latinski u gradu Budeču.

Strojimir je bio hrišćanin, što pokazuje njegov mali tipar, kao i njegovi preci. Sve ovo važi i za braću kneza Strojimira i druge naše vladare 9. stoleća. Do sada se mislilo da su tek njegovi bratanci, Petar i Stefan, prvi iz srpske vladarske dinastije hrišćanskih imena, bili prvi kneževići rođeni u pokrštenoj Srbiji. Da su i preci Strojimira bili kršteni po rođenju kao i on, iako nose slovensko ime, pokazuje latinski natpis sa kamenog basena krstionice koja se danas nalazi u Splitu, u kome se beleži da je napravljena u vreme kneza Višeslava, pra-pradede Strojimira. Višeslav ne bi bio zabeležen na krstionici da nije bio vladar miropomazan u Crkvi Srbije. I češka kneginja, ćerka srpskog kneza, Sveta Ljudmila, nosi slovensko ime.

Tipar kneza Strojimira, zajedno sa drugim arheološkim nalazima, potpuno menja ustaljenu sliku Srbije 8-10. stoleća. Ona se sada može ravnopravno porediti sa ostalim hrišćanskim državama tog doba. Dakle, ovaj pečat je jednak otkriću nekog srpskog rukopisa 9. stoleća (a kod nas ih nema sačuvanih starijih od 12. stoleća). Kod Bugara ima natpisa u kamenu u kojima se spominju njihovi vladari, tako da su istorijski podaci potvrđeni epigrafskim spomenicima. Sličan je slučaj i sa Hrvatima, kod kojih su neki vladari takođe zabeleženi u natpisima na kamenu. Kod Srba je na kamenu poznato ime kneza (vojvode) Višeslava, bez navođenja zemlje kojom je vladao, što nije navedeno ni za Petra, kome se ne zna ni zvanje, mada je nesumnjivo reč o knezu koji je vladao Srbijom do oko 917. godine. Zato je tipar Strojimira dragoceno otkriće, jer je arheološko svedočanstvo postojanja kneza tog imena, poznatog do sada samo iz dela cara Konstantina VII Porfirogenita. Time naša istorija i kultura 8-10. stoleća postaju opipljivi.

Sl. 1. Pečat srpskog kneza Strojimira, IX-X vek

Odlikovanja za majke

(1)

Slavoljub PETROVIĆ, Šabac
smp@ptt.yu

U dugotrajnoj istoriji dodeljivanja odlikovanja postojali su mnogobrojni razlozi zbog kojih su ih pojedinci dobijali. Jer, mora se priznati, odlikovanja i medalje su važan, veoma efektivan i produktivan instrument državne vlasti. Svakako jedan od najplemenitijih razloga za dodeljivanje ordena i medalja je materinstvo. Priznanje materinstva kao socijalne funkcije žene našlo je svoj odraz i u tome što su pojedine zemlje za majke sa mnogo dece ustanovile specijalna počasna zvanja, odlikovanja i medalje. Osim što je imalo svoju plemenitu konotaciju dodeljivanje ovih priznanja imalo je i veliki politički i propagandni čin. Sa jedne strane se veličalo materinstvo kao čin humanosti i požrtvovanja, a sa druge strane je vršena propaganda da se poveća natalitet. Zato i ne čudi što su ova priznanja ustanovljena u zemljama u kojima je došlo do negativ-

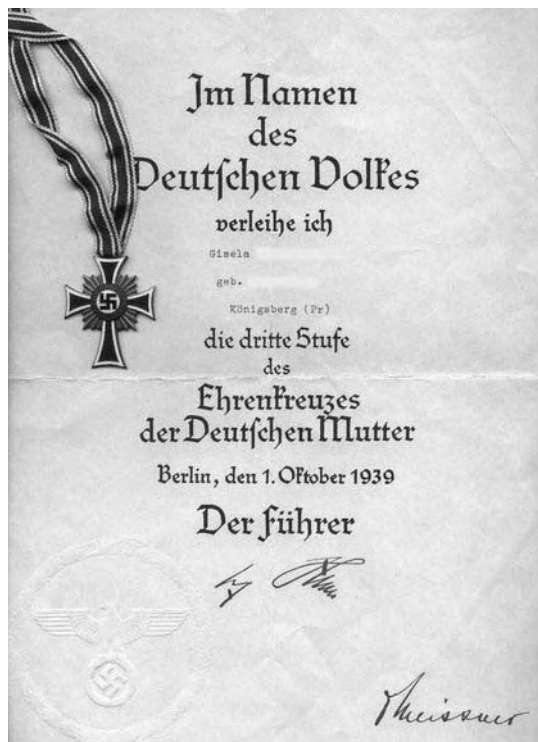
ne demografske situacije usled sticaja raznih okolnosti. Tako se usled demografskih nevolja privatan čin rađanja pretvorio u posao za državu. Pojava priznanja za materinstvo vezana je i za totalitarne društvene sisteme. Tako je ovo priznanje ustanovljeno u Nemačkoj tokom vladavine Hitlera 1938. godine i u bivšem SSSR-u u vreme Staljina, 1944. godine. Do decembra 1991. godine, kada su prestala da se dodeljuju, u Sovjetskom Savezu mnoge majke su bile nagrađene državnim počasnim zvanjem, ordenom ili medaljom za materinstvo.

Posle okončanja Drugog svetskog rata ovakva priznanja su ustanovljena i u pojedinim zemljama sovjetskog lagersa. Ove zemlje ostavši bez pređašnjih carskih, kraljevskih i drugih regalijskih kod stvaranja novih imale su za primer "starijeg brata" SSSR. Kopirani su ne samo nazivi odlikovanja i medalja nego i stepeni. Padom Berlin-

skog zida i promenom društvenog uređenja sva ova priznanja nekadašnjih socijalističkih država prestala su da se dodeljuju.

Posle raspada SSSR-a, u pojedinim novim državama nastalim od bivših republika, uspostavljena su ova priznanja po ugledu na odlikovanja države čiji su nekada bili sastavni deo. Po ugledu na njih i pojedine države koje su u sastavu Ruske Federacije, ali i regionu i oblasti, takođe su ustanovili svoja lokalna priznanja u obliku odlikovanja, medalja ili diploma. Između ostalih ova priznanja su ustanovili: Republika Tatarstan, Republika Baškortostan, Udmurtska republika, Mordovija, Jakutija, Belgorodska, Brjanska, Volgogradska, Njižnjegorodska, Novgorodska, Sahalinska, Tjumenska, Kabardino-Balkarijska i još neke oblasti.

Sva ova odlikovanja, bivša i današnja, nosiocu su donosila i novčanu

1

nagradu kao i druge beneficije koje su se razlikovale od države do države.

NEMAČKA

Počasni krst nemačkih majki - "Ehrenkreutz der Deutschen Mutter" kolokvijalno "Mutterkreuz" (sl. 1)

Krst je ustanovljen 16. 12. 1938. godine i dodeljivan je u nekoliko stepena:

stepen, pozlačeni krst za majke sa osmoro ili više dece,

stepen, posrebrn, za šestoro i sedmoro dece,

bronzani, za majke sa četvoro i petoro dece.

Roditelji dece su obavezno morali biti arijevci. Počasni krstovi su bili uručivani na Dan majke, 12. avgusta, što je u stvari bio rođendan Hitlerove majke.

Av. Krst Leopoldovog tipa. Donji krak krsta duži od ostalih. Između krakova krsta posrebrn zraci. Krakovi krsta ispunjeni su tamnoplavim i belim emajlom. U sredini krsta je okrugli medaljon u kojem je kukasti krst. Okolo je prsten u kojem je tekst DER DEUTSCHEN MUTTER.

Rv. Površina je glatka i na njoj je ispisano u tri reda: Das/Kind adelt/die Mutter- Deca oplemenjuju majku. Ispod je potpis Adolfa Hitlera. Kod varijante koja je bila dodeljivana od osnivanja do kraja 1939. godine. Na krstu dodeljivanom posle 1939. godine je datum osnivanja ordena 16./ Dezembar/ 1938. i potpis Adolfa Hitlera.

Dimenzije: 45 x 35 mm

Traka je uska i dugačka, za nošenje krsta oko vrata, bele boje sa širom tamnoplavom prugom po sredini i parom užih tamnoplavih pruga sa strane.

SSSR

Orden "Majka heroj"- Orden Матероиня (sl. 2)

Orden je ustanovljen 8. jula 1944. godine. Dobijale su ga majke koje su rodile i odgajile 10-oro dece. U vremenu od osnivanja do kraja 1980. godine ovo priznanje je dobilo 324 hiljade žena u bivšem SSSR-u.

Av. Ispupčena zlatna zvezda petokraka. Između krakova srebrni zraci

koji su tako raspoređeni da obrazuju petokrak. Na gornjem kraku zlatne zvezde je karika preko koje je odlikovanje spojeno sa metalnom pločicom. Pločica je pokrivena crvenim emajlom i na njoj je pozlaćen natpis Матероиня. Sa druge strane pločice je prikačka za kačenje ordena.

Rv. Ravan sa natpisom МОНЕТИИ ДВОР. Natpis može biti ispučen ili udubljen. Takođe postoje primerci odlikovanja sa serijskim brojem ili bez njega.

Dimenzije: 28 x 28 mm

Orden majčinske slave - Orden Материнскя слава (sl. 3)

Orden Majčinske slave ustanovljen je Ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR-a 8. jula 1944. godine. Orden je imao tri stepena:

1. stepen su dobijale majke sa devetoro dece,

2. stepem su dobijale majke sa osmoro dece i

3. stepen su dobijale majke sa sedmoro dece.

Tokom dodeljivanja ovog ordena sve ukupno je odlikovano više od četiri miliona žena.

Av. Orden je izrađen od srebra i ovalnog je oblika. U gornjem delu ordena je zastava koja se viori i na njoj je natpis Материнскя слава i rimski broj koji označava stepen ordena. Na levoj strani je figura žene koja u ruku drži dete. U donjem delu odlikovanja je štita na kojem je natpis СССР. Iznad natpisa, u vrhu štita, je crvena zvezda dok su u dnu štita srp i čekić. Ispod cele kompozicije, na donjem delu odlikovanja, su stilizovani listovi akantusa. Na gornjoj strani ordena je uska kroz koju je provučena alka koja spaja orden sa pločicom za nošenje. Pločica je u obliku mašne i na poleđi-

ni je prikačka.

Rv. Ravan sa natpisom МОНЕТИИ ДВОР i ugraviranim serijskim brojem.

Osim po natpisu stepeni ordena se razlikuju i po izradi:

1. stepen: zastava je prekrivena crvenim emajlom. Pločica za nošenje, u obliku mašne, prekrivena je sa tri pruge u emajlu. Srednja pruga je plave

boje dok su druge dve bele.

2. stepen: zastava je prekrivena plavim emajlom. Na pločici za nošenje srednja pruga je bele boje dok su druge dve plave.

3. stepen: orden je bez emajla. Pločica za nošenje ima pet pruga oko kojih su prva, treća i peta plave dok su druga i četvrta bele.

Dimenzije: 35 x 29 mm

Medalja materinstva - Медаль материнства (sl. 4)

Ova medalja je ustanovljena Ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR 8 jula 1944. godine. Imala je dva stepena:

1. stepen su dobijale majke koje su rodile i odgajile šestoro dece,

2. stepen su dobijale majke koje su imale petoro dece.

Medaljama materinstva u bivšem SSSR-u nagrađeno je više od 10 miliona majki.

Av. Na medalji je prikazano poprsje majke i deteta koji gledaju jedno prema drugom. Iznad glave deteta je zvezda koja sija. U donjem delu medalje je lenta sa natpisom СССР. Paralelno sa rubom medalje je lovorov venac.

Rv. U sredini je srp i čekić. Iznad je natpis МЕДАЛЪ, a ispod МАТЕРИНСТВА.

Na gornjoj strani medalje je uška koja je pomoću alke spojena sa pločicom za nošenje. Kod prvog stepena srednja pruga je bela, dok su iznad i ispod nje dve uzane plave pruge. Kod drugog stepena iznad i ispod bele pruge su zelene pruge. Medalja prvog stepena je izrađena od srebra, a drugog od bakra.

Dimenzije: 29 mm

BUGARSKA

Počasno zvanje "Majka heroj"- Почетно звание "Маика героиня" (sl. 5)

Počasno zvanje je ustanovljeno ukazom Prezidijuma Narodne skupštine Bugarske, 13. decembra 1950. godine pod nazivom "Majčinska slava", da bi 9. juna 1952. godine dobio ovaj naziv. Ovo priznanje je dodeljivano majkama koje su rodile i odgajile desetoro ili više dece. Istovremeno sa dobijanjem ovog priznanja nagrađena osoba

je dobijala i prvi stepen Ordena "Majčinske slave".

Av. Znak u obliku zvezde petokrake izrađene od zlata. Na gornjem kraju zvezde je uška preko koje je zvezda spojena sa pločicom za nošenje. Pločica je u obliku lente čiji se krajevi završavaju lovorovom grančicom. Na lenti je tekst "МАИКА ГЕРОИНЯ".

Orden "Majčinska slava" - Орден "Маичинска слава" (sl. 6)

Ovaj orden ustanovljen je 13. decembra 1950. godine Ukazom Prezidijuma Narodne skupštine. Imao je tri stepena.

1. stepen dodeljivan je majkama koje su imale osmoro i više dece

2. stepen davan je majkama sa šestoro ili sedmoro dece i

3. stepen su dobijale majke sa četvoro ili petoro dece.

Av. Orden je jednostran i ovalnog je oblika. Na ordenu je prikazana majka oko koje su petoro dece. Iza nje je prikazana fabrika. Levo i desno, sa strane, je lovorova grana i klasje žita. Ispod kompozicije je traka na kojoj je natpis "ЗА МАИЧИНСКА СЛАВА".

1. stepen ordena je pozlaćen, a traka sa natpisom je crvene boje

2. stepen je izrađen od metala bele boje, a traka sa natpisom je svetlo plave boje

3. stepen je takođe od belog metala, dok je traka sa natpisom sa zelenim emajlom.

Na gornjoj strani ordena je uška kroz koju je provučena alka preko koje je orden spojen sa pločicom za nošenje. Orden se nosio na pločici u obliku lente, u bojama nacionalne zastave (belo-zelena-crvena), ili na traci plave boje u obliku mašne.

Dimenzije: 36 x 33 mm

Medalja "Za materinstvo" - "Медал за маичинство" (sl. 7)

Medalja je ustanovljena 13. decembra 1950. godine. Prvobitno je imala dva stepena. Prvi stepen je dodeljivan majkama koje su rodile i odgajile četvoro dece, i izrađen je od žutog metala, a drugi stepen majkama sa troje dece i izrađen je od belog metala. U 1966. godini došlo je do promene dizajna medalje koja je od tada imala samo jedan stepen i dodeljivana je majkama sa troje dece, a izrađivan je od žutog metala.

Av. Majka koja sedi, u naručju drži dete dok drugo stoji ispred nje. U polju ispred majke, u malom medaljonu, lik Georgi Dimitrova.

Rv. I tip. Grb Narodne Republike Bugarske

II tip. Natpis МЕДАЛ / ЗА / МАИЧИНСТВО

Medalja je nošena na pločici u obliku izvijane lente čiji se krajevi završavaju lovorovim grančicama. Kod prvog tipa pločica je svetlo plave boje, a kod drugog tipa u bojama državne zastave.

(Nastavak u sledećem broju)

Odlikovanja Vatrogasnog saveza Srbije

Nenad BJELOŠ, falerist – Pancevo
 undying@panet.co.yu

Predlog i nacrt Pravilnika Zakona o odlikovanjima Vatrogasnog saveza Srbije donet je na osnovu člana 31 Statuta Vatrogasnog saveza Srbije, januara 2001. godine. Odlikovanja VSS osnovana su kao društvena priznanja Vatrogasnog saveza Srbije u kategoriji odlikovanja i spomenica, kojih inače ima devet.

Autor likovnog rešenja (idejni grafički projekat) odlikovanja je mr. Zoran Matić (1960- 2004) akademski slikar iz Bajine Bašte, koga je iznenadna smrt sprečila da dočeka njihovu realizaciju. Tokom izrade nacrt Matić se oslanjao na starije uzore vatrogasnih odlikovanja sa autentičnim prilazom vremenu i periodu u kojem nastaju. U osnovi imaju krst i reljefne prikaze koji ukazuju na vatrogasnu tradiciju. Ove heraldičke kompozicije odlikovanja i spomenica, po svojoj koncepciji, jedinstvena je u našoj dosadašnjoj faleristici, primenjena u sistemu društvenih priznanja i odlikovanja.

Odlikovanja VSS po ovom Zakonu su javna priznanja koja se dodeljuju za rad ili dela koja zaslužuju opšte priznanje i isticanje, te se kao takva mogu dodeljivati organima, organizacijama i pojedincima koji su svojim angažovanjem doprineli razvoju vatrogastva i zaštite od požara, kao i za pokazanu hrabrost i požrtvovanje na spasavanju ljudi, materijalnih dobara i imovine od požara na prostoru Republike Srbije.

Sekretar VSS Perica Glavinčić i autor ovog članka, kao dugogodišnji falerističar novijeg perioda, učestvovali su u davanju sugestija i osnovnih smernica, kako u pogledu imenovanja tako i kasnije tokom idejnih rešenja za trake i

vrpce za odlikovanja i spomenice, a kasnije na izradi i opisu znakova odlikovanja.

Na osnovu nacrtu i predloga Izvršni Odbor Vatrogasnog saveza Srbije doneo je Pravilnik o Odlikovanjima VSS i odluku o njihovom izgledu (opisu) i načinu nošenja.

Ovom odlukom potvrđena su sledeća odlikovanja :

- Počasni vatrogasni krst
- Orden Nj. K.V. kraljevića Tomislava Karađorđevića I, II i III stepena
- Zlatni krst za posebne zasluge
- Srebrni krst za požrtvovanost
- Spomenice za X, XX i XXX godina službe

Orden Počasnog vatrogasnog krsta

Izrađen je od posebne legure, ima oblik osmokrake zvezde prečnika 78 mm, čiji su zraci u obliku vodenih mlazeva. Središnji deo ordena sačinjava u nadvišenju malteški krst, od crvenog emajla, prečnika 56 mm. U središnjem delu krsta je kružni medaljon prečnika 15 mm. U medaljonu, u centralnom delu, je plavo emajlirani krug, u čijoj je unutrašnjosti vatrogasni šlem i spod godina 1834 (kao godina kojom je M. Obrenović, knjaz serbski, ustanovio Odred požarnika). Okvir oko medaljona je oblika prstena koji je belo emajliran sa reljefnim ćiriličnim natpisom "VATROGASNI SAVEZ SRBIJE". Na nalichju ordena, u gornjem delu zvezde, nalaze se inicijali autora "ZM", u donjem delu evidencioni broj ordena (001).

Vrpca (ordenska zamenica) je od crvene moarirane svile širine 36 mm, i na sredini vrpce nalazi se minijaturni znak

ordena, prečnika 11 mm, izrađen od posebne legure.

Orden je predviđen da se nosi na desnoj strani grudi, tj. na sredini gornjeg džepa bluze.

Ovaj orden je najviše odlikovanje VSS koje se dodeljuje osobama za posebne zasluge u razvoju vatrogastva i zaštite od požara. Kao najviše odlikovanje VSS, ovaj orden oblika zvezde nosi se na grudima, kako bi se njime naglasio visoki rang i kriterijum dodele. On po svojoj formi, veličini i simbolima ostavlja snažan utisak da se radi o odlikovanju u kategoriji najviših ordena. (sl. 1).

Orden Njegovog kraljevskog visočanstva kraljevića Tomislava Karađorđevića, prvog stepena

Izrađen je od posebne legure i pozlaćen. Ima oblik malteškog krsta prečnika 60 mm. Unutar krsta nalazi se kružni medaljon prečnika 17 mm. U centralnom delu, u crveno emajliranom krugu, nalazi se stilizovani monogram kraljevića Tomislava Karađorđevića, slovo "T" sa kraljevskom krunom u nadvišenju. Oko tog kruga je plavo emajlirani okvir u vidu prstena, sa reljefnim natpisom "VATROGASNI SAVEZ SRBIJE". Između krakova krsta su stilizovani plamenovi vatre u obliku plamenih jezičaka.

Orden je oivičen reljefnim zlatnim lovorovim vencem širine 5 mm. U gornjem kraku ordena je ornamentalna ušica kroz koju je provučena alka za spajanje ordena i trake.

Sastavnio deo ordena je traka, širine 36 mm, složena u obliku petougla, tako da je gornja horizontala 36 mm, a

dve donje kose po 22 mm, i bočne strane po 42 mm.

Traka ordena je od moarirane svile crvene boje i ima u sredini uspravnu crvenu prugu, širine 30 mm, a sa leve i desne strane ruba po jednu belu uspravnu prugu po 2,5 mm.

Vrpca ordena je izrađena od moarirane svile, širine 36 mm, ima jednu uspravnu crvenu prugu u sredini, širine 30 mm, a sa leve i desne strane ruba belu uspravnu prugu širine po 2,5 mm. Na sredini vrpce se nalazi minijaturni znak vatrogasnog šlema, prečnika 10 mm izrađen od posrebrene legure i pozlaćen.

Orden Nj.K.V. Kraljevića Tomislava Karađorđevića nosi se na levoj strani grudi.

Orden Njegovog kraljevskog visočanstva kraljevića Tomislava Karađorđevića - drugog stepena

Orden Nj.K.V. kraljevića Tomislava Karađorđevića – drugog stepena po kompoziciji, materijalu i veličini isti je kao taj orden prvog stepena, ali je sav posrebran.

Orden visi na traci, širine 36 mm, složenoj u obliku petougla, tako da je gornja horizontala 36 mm, a dve donje kose po 22 mm i bočne strane po 42 mm. Traka ordena izrađena je od bele moarirane svile, širine 36 mm, i ima u sredini uspravnu belu prugu širine 30 mm, a sa leve i desne strane po jednu crvenu prugu širine 2,5 mm.

Vrpca ordena izrađena je od moarirane svile, širine 36 mm, i ima u sredini uspravnu belu prugu, širine 30 mm, a sa leve i desne strane bele uspravne pruge uz rub širine po 2,5 mm. Na sredini vrpce nalazi se minijaturni znak vatrogasnog šlema, prečnika 10 mm izrađenog od posrebrene legure. I ovaj

nosi se na levoj strani grudi.

Orden Njegovog kraljevskog visočanstva kraljevića Tomislava Karađorđevića - trećeg stepena

Orden Nj.K.V. Kraljevića Tomislava Karađorđevića trećeg stepena po kompoziciji, materijalu i veličini isti je kao i Ordeni prvog i drugog stepena, ali je sav bronzan i patiniran.

Orden visi na traci širine 36 mm, složenoj u obliku petougla, tako da je gornja horizontalna 36 mm, a dve donje kose po 22 mm i bočne strane po 42 mm. Traka ordena izrađena je od crvene moarirane svile, širine 36 mm, sa jednom uspravnom belom prugom u sredini, širine po 3 mm. Vrpca ordena izrađena je od crvene moarirane svile, širine 36 mm, i ima jednu uspravnu be-

lu prugu u sredini, širine 3 mm, na sredini vrpce se nalazi minijaturni znak vatrogasni šlem, prečnika 10 mm, bronzano patiniran. Orden se nosi na levoj strani grudi.

Ordeni NJ KV kraljevića Tomislava Karađorđevića I, II i III stepena, dodeljuju se pojedincima koji su se svojim radom u Vatrogasnim organizacijama (okružnih, gradskih saveza) posebno istakli (sl 2).

Zlatni krst za posebne zasluge

Vatrogasno odlikovanje Zlatni krst za posebne zasluge izrađen je od posrebrene legure i pozlaćen. Ima oblik zlatnog malteškog krsta jednakih krakova, prečnika 48 mm. Na krstu se, u njegovom centru, nalazi medaljon u kome je mali plavo emajlirani krug sa motivom

vatrogastva, ukrštenom bakljom i sekirom, a oko tog kruga je belo emajlirani prsten sa reljefnim natpisom "VATROGASNI SAVEZ SRBIJE". Između kraka krsta je zlatni reljefni krug u obliku zraka (koji simbolizuje plamen i svetlost). U nadvišenju ordena je vatrogasni šlem kroz koji prolazi ušica preko koje je Orden spojen sa trakom i čini sa njom jednu celinu.

Traka ordena je od moarirane svile zlatne boje, širine 36 mm, i ima u sredini uspravnu zlatnu prugu, širine 28 mm, a sa leve i desne strane po jednu crvenu prugu, širine po 4 mm. Traka je složena u obliku petougla, tako da je gornja horizontalna 36 mm, a dve donje kose po 22 mm i bočne strane po 42 mm.

Vrpca ordena izrađena je od moarirane svile, širine 36 mm, i ima u sredini uspravnu zlatnu prugu širine 28 mm i dve crvene pruge sa leve i desne strane, širine po 4 mm. Na sredini vrpce se nalazi minijturni znak vatrogasnog šlema, prečnika 10 mm, izrađen od posrebrene legure i pozlaćen.

Orden Zlatni krst za posebne zasluge dodeljuje se za postignute rezultate na polju preventive i organizacione delatnosti, kao i za napredak vatrogastva i zaštite od požara. Nosi se na desnoj strani grudi (sl.3).

Srebrni krst za požrtvovanost

Odlikovanje Srebrni krst za požrtvovanost izrađeno je od posrebrene legure, ima oblik Leopoldvog krsta prečnika 40 mm. Na ordenu, čija je površina plavo emajlirana, u centru gde se ukrštaju kraci, nalazi se zlatni reljefni vatrogasni šlem sa sekirom i bakljom. Između kraka krsta su jedna ispod druge dve spoljne ivice manjih krstova između kojih su stilizovani plamenovi vatre u obliku plamenih jezičaka.

Traka krsta je izrađena od svetloplave moarirane svile, širine 36 mm; složena je u obliku petougla, tako da je gornja horizontala 36 mm, a dve donje kose po 22 mm i bočne strane po 42 mm.

Vrpca ordena izrađena je od svetloplave moarirane svile, širine 36 mm. Na sredini vrpce se nalazi minijturni znak vatrogasnog šlema, prečnika 10 mm, izrađen od posrebrene legure i pozlaćen.

Orden Srebrni krst za požrtvovanost dodeljuje se za junačko delo i nesebičnu hrabrost pri spašavanju ljudskih života i materijalnih dobara od požara i drugih elementarnih nepogoda, a nosi se na levoj strani grudi (sl. 4).

Medalje (spomenice) za godine službe u Vatrogasnom savezu Srbije

Medalje za godine službe u Vatrogasnom savezu Srbije izrađene su od legure bakra i cinka, i bakarno patinirane, prečnika 40 mm. Na licu medaljona, nalazi se stara vatrogasna pumpa iz XIX veka. Iznad je rimskim reljefnim brojevima predstavljena godina službe, X, XX ili XXX, zavisno od medalje (spomenice). Celu kompoziciju uokviruje rub medaljona od lovorovih listova, u dnu povezanih trakom. U nadvišenju medaljona nalazi se Vatrogasni šlem. Naličje medalja je ravno i bez sadržaja.

Medaljon visi na traci širine 36 mm, složenoj u obliku petougla, tako da je gornja strana 36 mm, a dve donje kose po 22 mm i bočnih po 42 mm. Traka medalja izrađena je od crvene moarirane svile, širine 36 mm.

Vrpca medalja takođe je izrađena od crvene moare svile, širine 36 mm. Na sredini vrpce nalaze se rimski brojevi, zavisno o kojoj je medalji – spomenici reč: X, XX ili XXX godina službe, izrađenih od legure bakra i cinka po površini, i bakarno patinirani.

Medalje (spomenice) za godine službe u Vatrogasnom savezu Srbije nose se na levoj strani grudi poređane po redosledu dodele, a ispod odlikovanja (sl. 5).

Prilikom razrade idejnih crteža, želela se nagladsiti istorijska tradicija na nov način. Prvi prototipovi odlikovanja - spomenica izrađeni su na osnovu modela Damira Opačića, gravera i livca iz Beograda krajem 2005. godine. Svi ostali primerici odlikovanja izrađeni su tokom prve polovine 2006. godine, u livnici Beogal u Beogradu od legure tombaka, cinkolita i višebojnog hladnog emajla u tehnici centrifugalnog livenja.

Idejna rešenja diploma odlikovanja, i spomenica izradio je Boris Čepić, akademski slikar iz Beograda. Diplome svojim dizajnom predstavljaju pravo malo umetničko delo.

Novе knjige iz oblasti naše faleristike

Knjiga Mile Piletić, koja je do sada bila osnovno referencno delo iz oblasti naše faleristike starijeg perioda, odavno se ne može nabaviti, kao ni noviji katalog kolekcije Vojnog muzeja, autora Dušanke Maričić. Takođe je odavno rasprodata knjiga Stojana Rudeža koja obrađuje naša posleratna odlikovanja.

Ovaj problem sada je rešen, izdajem dve nove knjige, a čiji su izdavači van naše zemlje, jedan u Austriji, drugi u Rusiji.

Prva knjiga izlazi iz štampe krajem ove godine pod naslovom "ODLIKOVANJA SRBIJE I JUGOSLAVIJE OD 1859. DO 1941". Autori su Tomislav Muhić i Pavel Car.

Druga knjiga izdata je neposredno pre zaključenja ovog broja "dinara", pod naslovom "ORDENA I MEDALJI KOMUNISTIČESKOJ JUGOSLAVIJI". Autori su Aleksandar Veličko, Lazar Gerić i Vitaliji Ozelinš.

Opširnije prikaze ovih knjiga objavićemo i sledećem izdanju našeg časopisa.

Znak *Avaul*

Aleksandar VELIČKO, Minsk (Belorusija)
Lazar GERIĆ, Tjumen (Rusija)

Bojeći se bliskih veza Tita sa Čerčilom i uticaja engleske politike u poslednjoj etapi rata, Staljin je predložio da se premesti Vrhovni štab NOA sa ostrva Vis pod okrilje Crvene armije u rumunski grad Krajovu.

Prebacivanje Vrhovnog štaba sprovodila se uz korišćenje svih mera konspiracije 19. septembra 1944. godine.

Noću, načelnik sovjetske vojne misije, general Kornejev, pozvao je pilote P. M. Mihajlova i V. Pavlova iz avio-baze u Bariju. Primio je izveštaj o spremnosti aviona i predao pilotima maršrutnu kartu sa natpisom "Krajova" koji je bio podvučen crvenom olovkom. Maršruta leta takođe je bila razrađena provođenjem mera tajnosti i bezbednosti. U početku je cilj maršrute bio naznačen Bari, a zatim, ne dostigavši bazu, pilotima je naređeno da se okrenu nad Jadranskim morem, potom prelete Bosnu i Srbiju, preseku Dunav i da se prizemlje u Rumuniji. Poletanje je bilo određeno u tri časa noću, a sastav putnika pilotima nije bio saopšten.

Prebacivanje Vrhovnog štaba je prošlo uspešno. Po drugi put Vrhovni štab NOA je rukovodio partizanskim pokretom ne nalazivši se na teritoriji Jugoslavije, već u emigraciji.

Ujutru savetnici anglo-američke vojne misije na ostrvu Vis nisu mogli naći ni Tita ni Vrhovni štab. Nije bilo ni sovjetskih aviona. Počela je potraga. Jugosloveni su odgovarali da je maršal Tito u inspekciji vojnih jedinica.

Šef britanske vojne misije, general Maklin, odmah se obratio načelniku britanske zone u Italiji, maršalu avijacije Eliotu u Bariju, jer su svi letovi nad Jadranskim morem morali imati dozvolu iz te baze. Eliot je pozvao na objašnjenje S.V. Sokolova, komandanta sovjetske avio-baze, ali od njega nije dobio bilo kakav razuman odgovor,

pa je zato alarmirano britansko vojno i političko rukovodstvo. Čerčil je na to reagovao rečima: "Tito je zbrisao u Moskvu"

Posle organizovanja Vrhovnog štaba u Krajovi, Tito je po ranijem dogovoru odleteo u Moskvu, 21. septembra 1944. godine., ali ne više kao Fridrih Valter, tajni član komunističke internacionale, već kao maršal Jugoslavije, priznati lider partizanskog pokreta. Za razliku od Staljina, koji je bio u poluvojnom odelu, bez oznaka činova, već samo sa Zvezdom Heroja Sovjetskog Saveza na grudima, Tito se izsticao u maršalskom mundiru. Zato se Staljin se trudio da pri sastancima unizi svog sagovornika - Tita oslovljavao njegovim starim pseudonimom Valter. Moguće je da je nakon tog sastanka sa jugoslovenskim maršalom, dovelo do dodeljivanje Staljinu još veće titule - generalisimus.

Na pregovorima u Kremlju, sovjetsko rukovodstvo dodelilo je Jugoslaviji oružje i oruđe za 12 pesadijskih divizija, dve polukompletne tenkovske divizije i dve avio divizije. General Vitruk je 15. novembra po protokolu predao 10. gardijsku jurišnu, 236. lovačku diviziju i 9. vazдушnu bazu Jugoslovenima. U sastavu vazdušne baze predato je 15 aviona veze i nekoliko transportnih aviona. U toj predatoj

avigrupi bilo je ukupno 258 aviona. U jugoslovenskim dokumentima ona se nazivala "grupa Vitruka", jer je do potpunog oslobođenja Jugoslavije ratovala sa jugoslovensko-sovjetskim posadama pod komandom generala Vitruka.

Takva galantnost od strane Sovjeta ipak je bila prouzrokovana čistim pragmatizmom. Tim gestom dobre volje, Staljin je postigao dva cilja: odstranio je moguće kontakte Jugoslovena sa Englezima, i prebacio deo borbe sa fašistima sa crvene armije na pleća jugoslovenskih partizana.

Radi obuke upravljanjem sovjetskom tehnikom u SSSR je poslata grupa jugoslovenskih pilota i tenkista. Piloti su prolazili obuku u bazi vazduhoplovnog učilišta u gradu Armavir u Krasnodarskom kraju.

Na 50. godišnjicu završetka prvog kursa jugoslovenskih pilota u Armavirskom učilištu, sredstvima samih veterana izrađen je pilotski spomen znak. On se uručivao kako jugoslovenskim pilotima i tehničarima, tako i sovjetskim instruktorima. Prema informaciji dobijenoj od sovjetskih veterana, ovaj znak je izrađen u 300 primeraka.

Znak predstavlja pozlaćeni, umanjeni model redovnog jugoslovenskog pilotskog znaka. Na zatvorenom lovorovom vencu postavljen je orao raširenih krila. Veličina znaka po vertikalni iznosi 28 mm, sa rasponom krila od 30 mm. U donjem delu venca nalazi se plavo emajlirana petougona pločica sa latiničnim natpisom nadvišenim slovima: AVAUL / 1944 / KRASNODAR.

Natpis AVAUL predstavlja skraćenicu **Armavirsko Vojno Aviaciono Učilište** u kojem su obučavani piloti. Grad Krasnodar je glavni grad kraja u kome se nalazi i regionalni centar Armavir.

Znak je izrađen od pozlaćene lake metalne legure, a na odeću se kači pomoću dve igle. Kvalitet izrade znaka, i način kačenja, upućuju na to da je ovaj znak izrađen u Jugoslaviji.

AVAUL je osnovan 23. februara 1941. godine. Kasnije je postao više vojno učilište, pa mu je nova skraćenića glasila AVVAUL. Kada je unapređen u Komandno učilište, njegov skraćeni naziv postao je AVVAKUL.

OGLEDI IZ ANTIČKOG KULTA I IKONOGRAFIJE

Autor: **Aleksandar Jovanović**

Izdavač: Filozofski fakultet -Centar za arheološka istraživanja, Beograd 2007
24 cm, 231 str., ilus.
ISBN 978-86-86563-12-5

«Velika je Artemida Efeska!» Drevni uzvik žreca popularnog kulta istočnog Sredozemlja odjeknuo je krajem paganskog doba i u Panoniji i Meziji, ostavljajući trag na svim ikonografskim predstavama «res religiosa» paganske antike na izmaku. Autor, počevši ogledom o arhajskoj ikonografiji Apolona, čiji je kult iz hiperborejske pradomovine u arhajski Helenski svet došao baš preko ovih krajeva, razvio je ogleđnu tematiku sve do doba tetrahije. Tada su rimsko-helenske tradicije već sasvim ušle u svakodnevni život stanovništva naših krajeva, tipizirane u standardne kultove. Vremenom su popularniji kultovi konzumirali manje popularne, a ikonografske predstave postale šematizovani izrazi sinkretizovanih božanstava. Ipak, tek uz odgovarajuću literaturu kojom bi se zainteresovani čitaoci sistematski obrazovali u mitologiji i liturgiji antičke rimsko-helenske kulture III i IV veka, Jovanovićevi ogleđi otkrivaju svoj pravi značaj.

Što se tiče numizmatičke publike, uže zagledane u ikonografske i kultne predstave na novcu, njoj će Jovanovićeva knjiga biti zanimljiva po dva osnova: neposredne primene helensko-rimske ikonografije odnosno doba u Podunavlju, i njenog tumačenja, prema analogiji s drugim predstavama.

Neposredno bavljenje ikonografijom na numizmatici donjeg Podunavlja, tiče se svega nekoliko tačaka u autorovim ogleđima. Predstavu «Adventus», čestu u datom dobu rimske numizmatike, autor objašnjava upotrebom principa kultne imitacije - «imitatio augusti» i «imitatio Alexandri». S druge strane, njegova analiza ovu predstavu vezuje za kult boga-konjanika, autohtonog na tračkom prostoru, odnosno donjem Podunavlju. Imajući u vidu sinkretizujuće veze ovog kulta s kultom Artemide i njenih ikonografskih epifanija, numizmatičku temu svojih ogleđa Jovanović

dovodi do predstave «Galienae augustae» na novcu. Ikonografska predstava kultne imitacije, tiče se ikonografske primene feminističkog načela, gde je Galijen predstavljen kao Ahil s ženskim velom na novcu. Veza ikonografske predstave na numizmatičkom predmetu s hermafroditiskim božanstvom, trag je koji ukazuje na trački, dionisov kult, ali jednako i kult Lune u Efesu. Najzad, autor ovu feminističku ikonografsku praksu «imitatio Achillis» vezuje sa tajanstvenim Demetrinim eleusinskim kultom.

Posebno numizmatičko ikonografsko izlaganje, tiče se predstave Iovi, odnosno «Iovi Conservatori», naročito u vezi s predstavama lokalnog rimskog novca Donje Mezije, gde je predstava Jupitera na konju s rogom obilja bliska ikonografiji sinkretizovanih Artemidinih predstava. Specifičnost Jupiterove predstave u donjem Podunavlju, Jovanović izvodi iz Leoharovih i Lisipovih kipova, čije su replike na terenu, uz predstave na novcu, dovoljan dokaz za ovu tvrdnju. Neizbežni sinkretistički gordijev čvor koji se pleće od ikonografije Jupiter-Sol, preko Zevsa-Jupitera-Dionisa, Jovanović je lagano raspetljao, dovodeći nas do regionalnog tračkog kulta Zevsa Zbeltruda, kojim se posebno bavio naš veliki numizmatičar Ras-

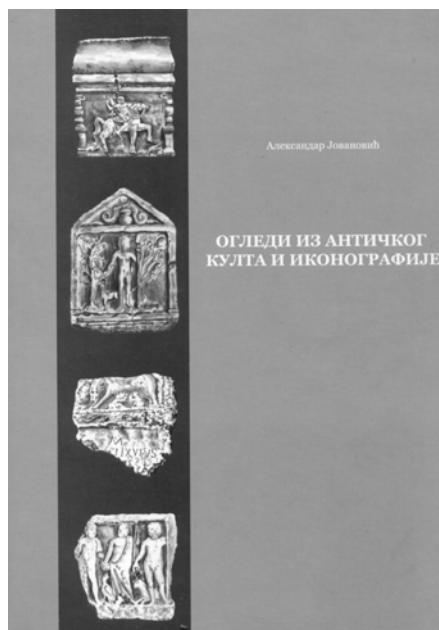
tislav Marić.

Najzad, posebna ikonografska zanimljivost je prikaz Marsa s malim – «tračkim» štitom, koji je na carskim emisijama najtipičnija predstava uticaja zapadnobalkanskog kulta u numizmatičkoj rimskoj ikonografiji.

Autorovo ogleđno bavljenje ikonografijom posebno jenumizmatički zanimljivo u vezi ikonografije sinkretizovanih predstava Artemide i njenih eventualnih predstava na lokalnom viminacijumskom novcu. Mada autor ne tvrdi decidno kako je predstava «personifikacije provincije» na ovom novcu Artemida, on je, ipak, jedino ovako tumači. Naročito mu je ikonografska predstava Artemide efeske, ovenčane sa «corona urbica», ozbiljan argument za ovo, jer se ova insignija javlja na jednoj retkoj aversnoj predstavi lokalnog viminacijumskog novca IV godine lokalne monetarne ere. Analitičkim pristupom ikonografskim elementima (na ovom lokalnom novcu se nalaze prikazi koji se mogu dovesti u vezu s kultom Cerere, Tihe, Viktorije, Lune, Apolona i drugo), može se verovati da se radi o Artemidi i radi se o jednom smelom, ali umesno iznetom problemu, bar što se tiče viminacijumske numizmatike.

Jovanovićevo tumačenje kultne i ikonografske uloge motiva zeca veoma je svestrano, i takođe se može dovesti u vezu sa zagonetnom predstavom viminacijumskog novca, na kome je izobrazena «personifikacija» koja drži u jednoj ruci veksilum. Na žalost numizmatičara, autor ne razmatra dosadašnje numizmatičke pokušaje da se reši taj ikonografski problem.

Ostali elementi kultne ikonografije su obrađeni tematski. Prema kultovima, možemo da pratimo razne ikonografske motive, koji su svi, manje-više, vezani za mnoge numizmatičke prikaze, pošto je rimsko-helenska ikonografska semiotika postajala sve jedinstvenija. I kad je numizmatika u pitanju tu nema odstupanja od onoga što se nalazi u arheologiji. Sinkretistička ikonografska predstavljanja Artemide, Lune, Fortune, Sol i Jupitera su temeljno obrađena, kao i naravno, najveća osobe-

nost ovog prostora: zagonetni trački konjanik. Posebne odrednice bave se medaljonima i votivnim motivima, jedna i sakralnim predstavama na fibulama. U Jovanovićevim ogleđima će se naći nešto i o rimskom medaljerstvu i o rimskoj signumanistici. Ovim je, već na početku knjige, autor predstavio medaljone sa simbolima sisačke flote, Sirmijuma Sol i Genius imperatoris. Funeral-

ni i sepulkralni motivi, predstave seobe duše, numizmatičkoj publici su najmanje zanimljivi, ali vredi osvrnuti se na njih, naročito ako se ima u vidu referentnost ovih sadržaja prema konsekracionim emisijama rimskog novca i predstavama božanstava smrti.

Jovanovićeve knjige je numizmatičarima-početnicima, (uz malo korišćenja rečnika stranih reči i izraza) siguran i

razumljiv put da upoznaju osobenosti rimske kultne ikonografije ovih prostora. Iskusnijima otvara nove horizonte za tumačenje predstava na novcu Gornje i Donje Mezije. Nadasve, iz Jovanovićevih ogleđina se tačno vidi koliko medaljerstvo, posebno njegova upotreba na novcu, ima ulogu žižne tačke kultne ikonografije jednog davno nestalog sveta.

Dušan Kovačev

NACIONALNI KATALOG NOVČANICA SRBIJE I CRNE GORE

Autor: Željko Stojanović

Izdavač: Sanimex, Beograd 2007

20 cm, 280 str., ilus.

ISBN 978-86-84073-17-6

U Srbiji se malo zna o papirnom novcu. Starije generacije sećaju se novčanica sa kraljom Petrom, kraljom Aleksandrom, i sa partizanima; dok oni mlađi pamte novčanice sa velikim brojem nula. Tek su pojava prvih kataloga osamdesetih godina dvadesetog veka, i kasnije velika inflacija, skrenuli pažnju mnogim domaćim i stranim kolekcionarima da počnu da razmišljaju o sakupljanju i proučavaju naših novčanica.

Nažalost, bilo je premalo literature o ovoj oblasti tako da je prvi Katalog novčanica Željka Stojanovića, čije se pojavljivanje poklapa sa početkom ekspanzije ove grane numizmatike, uspešno zamenio dotadašnje kataloge čiji je doprinos razvoju notafilije bio prilično skroman.

Ubrzo naše novčanice postaju poznate kolekcionarima širom sveta, a njihova retkost i lepota uticaće da se mnogi od njih i opredele i za njihovo sakupljanje.

Katalog novčanica Željka Stojanovića, na prvi pogled izgleda skromnije od predhodnih, ali će pažljivi čitalac uočiti da sadrži sve ono što odlikuje dobar katalog:

- Kvalitetan opis osnovnih tipova novčanica, njihovih varijanti i specijaliteta, sa svim bitnim podacima;

- Usklađivanje sa klasifikacijom najpriznatijeg svetskog kataloga papirnog novca;

- Prikaz prilično velikog broja novčanica i njihovih specijaliteta, za koje se saznalo u periodu između prethodnog i ovog kataloga;

- I naravno, ako imamo u vidu izuzet-

no osetljivo i nedovoljno razvijeno tržište, najteži, najnezahvalniji i najdiskutable deo koji u mnogome utiče na krajnji utisak i bez čega bi ovakav katalog bio nezamisliv – to je određivanje tržišnih vrednosti za svaki prikazani primerak. I ovde se može videti da je autor veoma precizno izbalansirao odnose i odredio cene za svaku novčanicu vodeći računa o stepenu retkosti, i trenutnoj ponudi i potražnji, ali i o svim ostalim faktorima koji mogu da utiču na utvrđivanje tržišne vrednosti naših novčanica.

Gospodin Stojanović je uspeo da na 280 strana kataloga obradi period od 130 godina, počevši od, za Narodnu Banku Srbije probne 1876. godine, pa do današnjih dana, sve novčanice koje

su važile u Srbiji i Jugoslaviji, uključujući i novčanice koje su važile za vreme austrougarske okupacije Srbije za vreme Prvog, i novčanice koje je emitovala Srpska narodna banka za vreme nemačke okupacije u Drugom svetskom ratu.

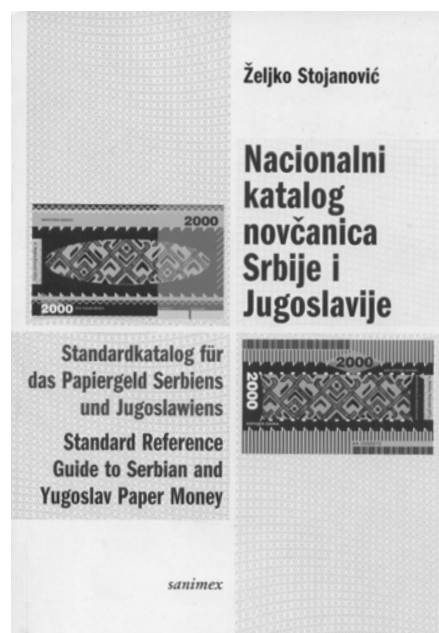
Ovaj će katalog zato biti od velike koristi kako početnicima sakupljačima papirnog novca, tako i vlasnicima ozbiljnih zbirki naših novčanica pošto obrađuje mnoge varijante i specijalitete, ali i onima koji se bave istraživačkim radom na polju numizmatke.

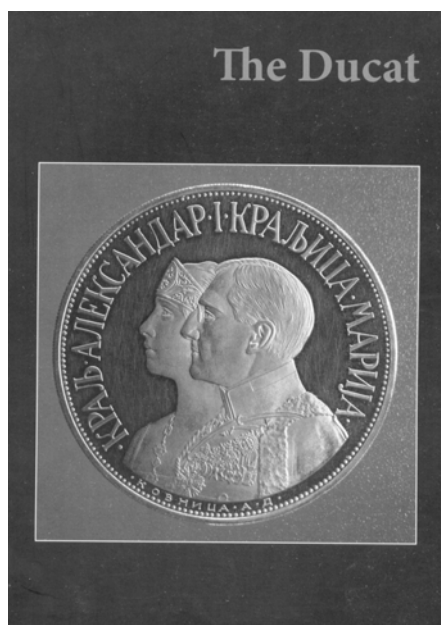
Na kraju ovaj katalog može biti i izuzetno interesantan poklon ljubiteljima dobre knjige, i Srpsko numizmatičko društvo ga preporučuje svima, naročito mladima, jer je činjenica da je sakupljanje novčanica znatno više od običnog hobija.

Srpsko numizmatičko društvo, od svog osnivanja 1956. godine radi na popularizaciji numizmatike, ali i na edukaciji građana kako bi se stari novac i novčanice sačuvali od propadanja, iznošenja iz zemlje radi prodaje, ili njihovog uništavanja, znajući da je numizmatički materijal važan deo kulturne baštine jednog naroda i bogata arhivska građa za proučavanje njegove istorije, ekonomije, umetnosti i sl.

U tom nastojanju ovakvi katalogi imaju veoma bitnu ulogu, pa koristim priliku da se u ime Društva zahvalim gospodinu Željku Stojanoviću, što nam je još jednom podario zadovoljstvo da posedujemo aktuelan, koncizan i praktičan katalog naših novčanica.

Zoran Ilić

THE DUCAT

Autor: Aleksandar Brzić

Izdavač: Nyendrode Business Universiteit, Breukelen, The Netherlands, 2007.

24 cm, 255 str., ilus.

ISBN 978-86-90733-14-962

Ova knjiga, u čijem podnaslovu stoji da su u njoj obrađena *Neka zapazanja o istoriji jednog ekonomskog i monetarnog fenomena*, predstavlja doktorsku disertaciju uvaženog saradnika našeg časopisa, gosp. Aleksandra Brzića iz Holandije. Ona se, pre svega, bavi fenomenom upotrebe zlatnika (dukata) na ruralnom Balkanu, posebno u zemlji Srbiji. Ovde posebno dolazi do izražaja etnografski aspekt pomenutog fenomena - upotreba dukata kao nakita.

Knjiga započinje vrlo jednostavnim pitanjima - šta je dukat? Šta je on nekada bio i šta je sada? Odakle potiče, kako se razvijao i u šta se vremenom transformisao? Kakav je bio njegov odnos prema drugom zlatnom novcu za vreme njegovog izuzetno dugog postojanja? I napokon, za što su se dukati ranije koristili i da li se još uvek koriste?

Autor u predgovoru ističe da je svečan činjenice da davanja odgovara na postavljena pitanja neće, u nekim aspektima, zadovoljiti ni istoričare, ni numizmatičare. Prve zbog nedostatka dovoljno činjeničnog materijala, druge zbog nedovoljno obraćene pažnje na brojne varijante i pod-tipove ovih zlatnika. Pa ipak, na zadovoljstvo i jednih i drugih, mi ovde imamo jednu opširnu, interesantnu i vrlo korisnu studiju, a koja je posebno važna za izučavanje srpske i balkanske istorije, privrednih tokova, etnokulture i, napokon, numizmatike.

Studija o dukatu započinje, svakako, definicijom ovog pojma. Nakon što je dao brojne i vrlo iscrpne definicije koje

se navode u nauci, autor daje vrlo kratak zaključak: *Dukat je novčić, uglavnom prečnika 20-22 mm, izrađen od veoma finog zlata, najčešće težine oko 3,5 grama.*

Sledi istorijat zlatnog novca, te rasprava o njegovom ekonomskom značaju, posebno u srednjem i novom veku. Nakon pregleda najranije tipologije zlatnika, od južne Italije, Đenove i Firence, do njihovih imitacija poznatih kao *rajnski dukati*, *mađarski florini* itd, autor započinje studiju konkretno o ovom zlatniku, dukatu, koji se počeo kovati u Veneciji krajem XIII veka, on navodi: *Dana 31. oktobra 1284. godine Veće četrdesetorice odlučuje da se počne sa kovanjem venecijanskog dukata... da bi /ti zlatnici/ bili nešto bolji od firentinskih florina, odlučeno je da se od jedne venecijanske marke iskuje 67 komada.* Određena je, dakle, fiksna težina dukata, a koja se ni kasnije nije menjala, sa tolerancijom +5% (3,545-3,53 g). Određena je i finoća koja je tehnički bila najbliža stopostotnoj sadržini zlata.

U sledećem poglavlju obrađuje se dalje istorijat dukata, od njegovih ranih imitacija, dukata Habsburške monarhije i Svetog Rimskog Carstva, imitacija tih austrijskih dukata, holandskih kovanja dukata, pa do novih bečkih kovanja ("novokovi"), ruskih kopija i raznih fantazijskih izdanja.

Posebna pažnja se, kao što je već rečeno, poklanja upotrebi dukata na Balkanu. Prvi period predstavlja vreme neposredno posle pojave venecijanskih

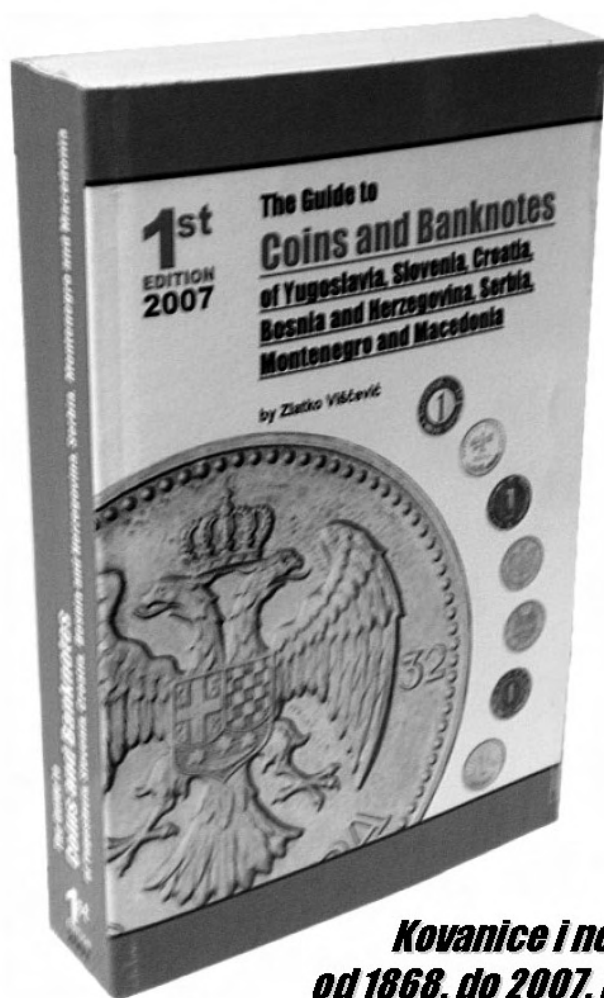
dukata na području Balkana, krajem XIV i početkom XV veka. U tom periodu vrednost dukata u našim krajevima, prema Vinaveru, bila je oko 50 turskih akči za 1 venecijanski (mletački) dukat, tačnije od 45 akči 1285, do 55 akči 1526. godine. Drugi period upotebe je vreme od prve polovine XVI veka, pa do skoro potpunog raspada Otomanskog carstva, dok treći period započinje u XIX veku, kada dukati na Balknu postaju osnovna zlatna moneta.

U poslednjem delu knjige autor obrađuje dukate koje su kovale balkanske zemlje - Bugarska, Rumunija, Grčka i Jugoslavija, a pored njih i "srodna izdanja" dukata kovanih u Mađarskoj i Čehoslovačkoj. Posebno poglavlje, pri kraju knjige, posvećeno je upotrebi dukata za nakit. Fenomen upotrebe dukata za nakit nije, svakako, "balkanski izum", ali je ovde bio izarazit. Ne samo u Srbiji, nego i u Hrvatskoj (posebno u Slavoniji), u Bugarskoj itd.

U zaključku, pod nazivom "Slučaj Balkana" (*the Balkans Case*) autor navodi da su dukati, najpre venecijanski, a potom austrijski, na Balkanu predstavljali gotovo idealno sredstvo čuvanja oskudnog viška kapitala, a naročito u burnim ratnim vremenima, kojima je ovaj deo Evrope bio prečesto izložen.

Izuzetna bibliografija na kraju knjige, na više od 20 stranica, upućuje na činjenicu da "nijedan kamen nije ostao neprevrnut" prilikom autorovog istraživanja ove vrlo atraktivne teme. Sa numizmatičkog aspekta takođe. **Ranko Mandić**

The Guide to Coins and Banknotes of Yugoslavia, Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, Montenegro and Macedonia

NOVO!

KATALOG KOVANICA I NOVČANICA

Jugoslavije, Slovenije, Hrvatske,
Bosne i Hercegovine, Srbije,
Crne Gore i Makedonije

autora Zlatka Višćevića

1. izdanje - 2007.

Kovanice i novčanice svih zemalja bivše Jugoslavije od 1868. do 2007. na jednom mestu! Praktičan format, 550 strana! Preko 3800 slika! Preko 2000 kataloških jedinica!

cena:

25 EUR
+ poštarina

porudžbine na:

+385 (0)91 727 5837
zviscevic@pravri.hr

distributer za Srbiju:

Singidunum online
www.singidunum-online.com
+381 (0)63 666 691
enkidu1501@gmail.com

The Guide to Coins and Banknotes of Yugoslavia, Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, Montenegro and Macedonia je novi, za sada prvi i jedini naš numizmatički katalog koji obuhvata sve na jednom mestu, sve kovanice i novčanice sa prostora bivše Jugoslavije izdane od 1868. do 2007.

Katalog ima 550 strana, štampan je na formatu A5 i ilustrovan sa preko 3800 fotografija kovanica i novčanica. Uz svaki primerak stoji kratki naziv, kataloški broj (takođe i kataloški brojevi iz drugih značajnih kataloga), podaci o metalu, prečniku, težini, obodu, rotaciji, godinama i datumima kada je novac kovan ili štampan, broju izdanih primeraka, podaci o kovnici i naravno kataloškim vrednostima izraženim u evrima za četiri kvalitete (UNC, XF, VF i F).

Radi lakšeg razumevanja u inostranstvu, a i u cilju popularizacije naše numizmatike izvan granica bivše Jugoslavije, katalog je pisan na engleskom jeziku, uz korišćenje najjednostavnijih i opštih numizmatičkih termina koji su poznati svakom našem numizmatičaru.

Numizmatičke aukcije

NA KOJIMA SE NUDIO NAŠ NUMIZMATIČKI MATERIJAL U PRVOJ POLOVINI 2007. GODINE

Numismatic auctions which offered our coins, banknotes and medals associated with Serbia

Stevan VEREŠ, Palić
numispista@gmail.com

FRITZ RUDOLF KÜNKER MÜNZHANDLUNG, Gutenbergstrasse 23, 49076 Osnabrueck, Germany www.kuenker.de/
Auction 124, 17. 3. 2007.

Lot 2981. jednostrana proba ("Klippe" - pločica četvrtastog oblika) za 20 dinara iz 1925 godine, cink prevučen bronzom, težina 7,14 g, kvalitet Vzgl. Primerak sa septembarske aukcije iste firme, procena sa € 500 spuštenu na € 250.- (sl. 1).

NOBLE NUMISMATIC PTY LTD, Sidney, Australija. Ground Floor, 169 Macquarie Street. Sydney NSW 2000 <http://www.noble.com.au/about/history.php> **Sale 84, 28-30 March, 2007.**

Lot 1950. SERBIA, Stefan Lazarevic (Prince 1389-1402), silver denier, obv. helmet with horns, rev. Christ standing, (Jovanovic 2 Šp.117C). Chip out of edge, very fine and very rare. Procena A\$ 200.- (sl. 2).

Lot 1951. Stefan Lazarevic, silver denier, obv. helmet with horns, rev. Christ head with legend around, (Jovanovic 3 Šp.117C). Weakly struck, fine and very rare. Procena A\$200 -

Lot 1952. Stefan Lazarevic, silver dinar, obv. helmet over shield, rev. Christ standing within oval IC XC each side, (Jovanovic 23 Šp.120). Weakly struck and off centred, fine and very rare. Ex Rudnik Hoard, published in Numismatic Issue 11 (1988, p.105-112) as No.5. Procena A\$ 400.- (sl. 3).

Lot 1953. Stefan Lazarevic, silver dinar, obv. cross in circle, pellets in angles, rev. standing figure probably of Stefan, (cf. Jovanovic 24 Šp.120). Weakly struck and off centred, fine and extremely rare. Ex Rudnik Hoard, published in Numismatic Issue 11 (1988, p.105-112) as No.2, (four examples known all from this hoard). Procena A\$ 2000.- (sl. 4).

Lot 1954. Stefan Lazarevic (Despot 1402-1427), silver denier, obv. legend *BbXd*/bAAECH/ OTbCTE/ *QANb, rev. Christ standing within oval IC XC each side, (Jovanovic 37 Šp.121C). Weakly struck, very fine and very rare. Procena A\$ 300.- (sl. 5).

Lot 2356. SERBIA, 13th century, Stefan Uros II, (1282-1321) silver dinar; obv. VROSIVS REX S STEFANVS, king and St.Stefan, facing, rev. IC XC Christ seated on throne facing, (Jovanovic 2 Šp.21C). Good very fine and rare. Prodato za A\$ 190.- (sl. 6)

BALDWIN'S AUCTIONS, 11 Adelphi Terrace, London WC2N 6BJ; <http://www.baldwin.sh/> . **Auction 51**, 25 April 2007

Lot 1659. **(Zauzeće Kanjiže 1687)**: Austria/Serbia, Joseph I (1678-1711, King of Hungary 1687, of the Romans 1690, Holy Roman Emperor 1705), Satirical Silver Medal, the Siege of Canissa (Kanjiža), a dog of-

fers the City Key to the Emperor, FAMES DOCUIT PARERE CANISSAM, rev city panorama with the Turkish army leaving, chronogrammatic lettered edge, CANISSA IOSEPHO I ..., 43mm (Mont 1100; Huzzar 656; Palmanova 131). *Very fine and extremely rare.* Procena £1500-2000.- (sl. 7)

Lot 1660. **(Pobeda kod Slankamena 1691)**: Leopold I, the Hogmouth (1640-1658-1705), and Baden-Baden, Ludwig-Wilhelm (1655-1677-1707), called Türkenlouis, The Victory over the Turks at Szalenkemen, 1691. Silver Medal, by Georg Hautsch, the Emperor advances in quadriga, rev military trophies and bound prisoner, lettered edge, 43mm. *Good very fine.* Procena: £500-700

Lot 1665. **(Bitka kod Sente 1697)**: The Battle of Zenta ŠSerbiaĆ was one of most decisive defeats in Ottoman history. The Austrian army, commanded by Prince Eugene of Savoy, lost some 500 men, however the Turkish losses are thought to be around 30,000 men, of whom some 10,000 drowned in the River Tisa. Eugene not only captured 87 cannon, the royal treasure chest and the state seal of the Ottoman Empire but also captured the Sultan's harem. Procena: £400-600.-

Lot 1669. **(Požarevački mir 1718)**. Peace Treaty of Passarowitz, 1718. Silver Medal, by Philipp Heinrich Müller, two Turkish soldiers, swords at their feet, hold olive branches, NVLLA SALVS BELLO ..., rev decimated tree from which hangs two Turkish drums, ACCEPTA ACCEPTÆ, 32mm (Mont 1532; Julius 1331; Erl 2727; Forster 819; Weifert 50). *Very fine.* Procena £200-250.- (sl. 8)

Lot 1672. **(Zauzeće Beograda 1789)**. Field-Marshal Gideon Ernst von Laudon S Loudonć, the Capture of Belgrade from the Turks, 1789. Silver Medal, by Donner, bust right, rev cannon firing into detailed townscape, TAVRVNVM Šnow Zemun; Semlinć EXPVGNATVM, 47mm (Mont 2181; Julius 2827; Laug 795). *Nearly extremely fine*. Procena: £200-250.- (sl. 9)

Lot 1681. **(500-godišnjica Kosovske bitke, 1889)**. Russia/Serbia, 500th Anniversary of the Ottoman Wars, Bronze Medal, 1889. Crown in landscape, 1389, rev Eagle over church in landscape, 41mm. *Nearly extremely fine*. Procena: £250-300 (sl. 10).

CLASSICAL NUMISMATIC GROUP, INC.
P.O. Box 479, Lancaster, PA 17608.
<http://www.cngcoins.com/Default.aspx>
Sale: 75 - April 13 - May 23, 2007

Lot 1327. SERBIA. Stefan Uros IV Dusan. As Tsar, 1345-1355. AR Gros (1.01 g, 6h). Stefan standing facing, holding scepter; angels flanking head, crowning him / Christ Pantokrator enthroned facing. Jovanovic 13; Ivanisevik 6.9.1. Good VF, toned. Overstruck on Jovanovich 9 of Dusan. Procena US\$ 200.- (sl. 11)

Lo: 1328. Stefan Uros IV Dusan. As Tsar, AR Gros (1.40 g, 3h). Facing bust of Christ Pantokrator / Stefan on horseback right. Jovanovic 27; Ivanisevik 6.11.1. EF, darkly toned. Procena \$150.

Lot 1329. Stefan Uros IV Dusan. As Tsar, AR Gros (1.06 g, 9h). Facing bust of Christ Pantokrator / Stefan on horseback right. Jovanovic 27; Ivanisevik 6.11.1. Good VF, toned. Procena \$150.-

Lot 1330. Stefan Uros IV Dusan, with Elena. As Tsar, 1345-1355. AR Gros (1.22 g, 1h). Stefan and Elena standing facing, holding cross / Christ seated facing on throne; N and 6. Jovanovic 45; Ivanisevik 6.21. VF Procena \$150.- (sl. 12)

Lot 1331. Stefan Lazarevic Hrebljanovic. As Despot, 1402-1427. AR Gros (1.13 g, 5h). Great helm right, crested with pair of horns; star between points; star in right field / Christ enthroned facing, raising hand in benediction and holding Gospels; stars flanking throne. Novakovic Type 5; Jovanovic 54; Ivanisevic 42.36. VF, areas of light toning, small areas of flat strike. Rare. Procena \$200.- (sl. 13)

Lot 1332. Stefan Lazarevic Hrebljanovic. As Despot, AR Gros (1.20 g, 6h). Double-headed eagle facing, with wings displayed / Christ standing facing within mandorla, raising hand in benediction and holding Gospels; triple pellets above lis flanking mandorla. Novakovic Type 2; Jovanovic 57; Ivanisevic 42.35. VF, areas of light toning, small areas of flat strike. Rare. Procena \$200.-

II

"AB KOLEKCIJA" MODERNOG NOVCA SRBIJE, CRNE GORE I KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

HESS-DIVO AG, Münzen und Medaillen, Löwenstrasse 55, CH-8023 Zürich: [/www.hessdivo.com/](http://www.hessdivo.com/) **Auktion 306 vom 7. Juni 2007.**

Na prvoj strani prošlog izdanja našeg časopisa objavili smo oglas švajcarske firme Hess-Divo na kojoj je ponuđena kolekcija "AB" (dr Aleksandar Brzić, Amsterdam). Ova aukcija ima posebnu važnost zbog vrhunskog kvaliteta ponuđenih primeraka naše moderne numizmatike, sa autentičnim NGCA sertifikatom, u odgovarajućim hermetički zatvorenim kapsulama (sl. 14).

Ponudjeni su i prodati sledeći lotovi pod nazivom THE A.B. COLLECTION OF PREMIUM COINS FROM SERBIA, MONTENEGRO & YUGOSALVIA:

No: 201. **1 Para 1868** (Mandć 1a; KM 1, Vienna) and **1 Para 1868** (Mandć 1b; KM 1, Vienna). Cu, 15 mm; 1 g. Both exceptionally well centered and with a sharp strike; remnants of mint red. 1a graded NGC MS63RB, 1b graded NGC MS64RB. (2) *First acquired privately, second ex auction Ira & Larry Goldberg, No. 8, Feb. 2001, lot 3859.* Procena: CHF 150, postignuta cena 300.-

No: 202. **5 Para 1868** (Mandć 2a; KM 2, Vienna). Cu, 25 mm; 5 g. Toned, with some remnants of mint red. Rare in this grade. Graded NGC MS65BN. *Acquired privately.* Procena: CHF 250, Post. cena 300.-

No: 203. **5 Para 1868** (Mandć 2b; KM -, Vienna). Cu, 25 mm; 5 g. One of the most sought after rarities of the Serbian series. Lot of mint red. Very rare coin in an exceptional grade. Probably the best known. Graded NGC MS66RB. *Acquired privately.* Procena: CHF 2000.- Post. cena 1700.- (sl. 15)

No: 204. **10 Para 1868** (Mandć 3a; KM 3, Vienna). Cu, 30 mm; 10 g. Extremely sharp strike with a beautiful portrait. Remnants of mint red. Rare in this grade. Graded NGC MS66BN. *Ex auction Hess-Divo AG No. 277, lot 1102.* Procena: CHF 300, Post. cena 350.-

No: 205. **10 Para 1868** (Mandć 3b; KM 3, Vienna). Cu, 30 mm; 10 g. Sharp strike with remnants of mint red. Scarce coin and rare in this exceptional grade. Graded NGC MS64BN. *Ex auction Münzzentrum Köln, No. 104, lot 2248.* Procena: CHF 400, Post. cena 500.-

No: 206. **50 Para 1875** (Mandć 6.1; KM 4, Vienna). Silver, 18 mm; 2.5 g. Lustrous and proof-like. Rare in this grade. Graded NGC MS64. *Ex Karl Stephens list Oct. 2001.* Procena: CHF 350, Post. cena 550.-

No: 207. **1 Dinar 1875** (Mandć 7.1; KM 5, Vienna). Silver, 23 mm; 5 g. Toned with nice underlying luster. Very scarce in real mint state. Graded NGC MS63. *Acquired privately.* Procena: CHF 500, Post. cena 600.-

No: 208. **2 Dinara 1875** (Mandć 8.1; KM 6, Vienna). Silver, 27 mm; 10 g. Lightly toned on the reverse, very scarce in this state. Graded NGC MS61. *Ex Mozelt, Vienna, list fall 1998.* Procena: CHF 600, Post. cena 800.- (sl. 16).

No: 209. **5 Para 1879** (Mandć 4; KM 7, Heaton, Birmingham) Cu, 25 mm; 5 g and **10 Para 1879** Cu, 30 mm; 10 g. (Mandć 5; KM 8, Heaton, Birmingham). Very scarce in this mint state. KM 7 toned, graded NGC MS63BN, KM 8 with a lot of original mint colour, graded NGC MS63RB. (2) *Ex UBS auction No. 56, lot 2922.* Procena: CHF 150, Post. cena 300.-

No: 210. **50 Para 1879** (Mandć 6.2; KM 4, Vienna). Silver, 18 mm; 2.5 g. Full cartwheel luster on a proof-like coin. Very rare in this grade. Probably the best known. Graded NGC MS66. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 700, Post. cena 875.-

No: 211. **1 Dinar 1879** (Mandić 7.2; KM 10, Vienna). Silver, 23 mm; 5 g. Toned with excellent underlying luster. Rare in this high grade. Graded NGC MS65. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 800, Post. cena 1500.-

No: 212. **2 Dinara 1879** (Mandić 8.2; KM 11, Vienna). Silver, 27 mm; 10 g. Fully white lustrous coin. Rare high grade. Graded NGC MS64. *Acquired from R. Margolis, Teaneck, NJ.* Procena: CHF 800, Post. cena 1800.-

No: 213. **2 Dinara 1879** (Mandić 8.2; KM 11, Vienna). Silver, 27 mm; 10 g. Beautifully toned coin with full underlying luster. Very rare in this high grade. Probably the best known. Graded NGC MS66. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 1500, Post. cena 3000.-

No: 214. **5 Dinara 1879** (Mandić 9, KM 12, Vienna). Silver, 37 mm; 25 g. Lightly toned, perfectly preserved example of the business strike of this type. Graded NGC MS65. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 1800, Post. cena 3400.- (sl. 16)

No: 215. **5 Dinara 1879** (Mandić 9, KM 12, Vienna). Silver, 37 mm; 25 g. Lightly toned proof strike, retaining most of the mirror quality of the surfaces. Graded NGC PF64. *Acquired from M. Louis Teller. Probably ex auction Leu No. 1, lot 856.* Procena: CHF 1800, Post. cena 3000.-

No: 216. **20 Dinara 1879 A** (Mandić 10, KM 14, Paris). Gold, 21 mm; 6.45 g. Some original mint bloom remaining, nice lustrous example of this scarce type. Graded NGC AU58. *Acquired privately.* Procena: CHF 400, Post. cena 500.-

No: 217. **10 Dinara 1882 V** (Mandić 14, KM 16, Vienna). Gold, 19 mm; 3,23 g. Extremely well preserved example of this type, full original mint bloom. Graded PCGS MS65. *Acquired from a Steinberg's list.* Procena: CHF 400, Post. cena 500.-

No: 218. **20 Dinara 1882 V** (Mandić 15, KM 17, Vienna). Gold, 21 mm; 6.45 g. Some original mint bloom remaining, nice lustrous example of this type. Graded NGC MS61. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 500, Post. cena 500.-

No: 219. **5 Para 1884 H** (Mandić 11.2, KM 18, Heaton, Birmingham), Cu-Ni, 17 mm; 3 g; 10 Para 1883 (Mandić 12.1, KM 19, Vienna) Cu-Ni, 20 mm; 4 g and 20 Para 1884 H (Mandić 13.2, KM 20, Heaton, Birmingham). Cu-Ni, 22 mm; 6 g. Three very nice examples of this series which is much undervalued in standard catalogues and nearly impossible to find in high grades (particularly the 1883 set!). 20 Para 1884 H retaining full original luster, very rare thus! KM 18 graded NGC MS63, KM 19 graded NGC MS62 and KM 20 graded NGC MS64. (3)

First acquired from list Halbedel, Salzburg, second privately, third from MGM Munich. Procena: CHF 200 Post. cena 370.-

No: 220. **1 Dinar 1897** (Mandić 16, KM 21, Vienna). Silver, 23 mm; 5 g. Beautifully toned coin with full underlying luster. Graded NGC MS65. *Acquired from J. Zarit, Dallas, TX.* Procena: CHF 100, Post. cena 700.- (sl. 17).

No: 221. **2 Pare 1904** (Mandić 18, KM 23, Kremnitz). Cu, 20 mm, 2 g. An exceptionally well struck example of this usually very undervalued coin; retaining some of the original mint color. Scarce thus. Graded NGC MS64BN. *Acquired privately.* Procena: CHF 75, Post. cena 60.-

No: 222. **5 Dinara 1904** (Mandić 25a, KM 27 Type 1, Vienna). Silver, 37 mm; 25 g. Nice lustrous example of the Serbian crown most difficult to find in high grades. Reverse fully proof-like. Graded NGC MS61. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 1000, Post. cena 1200.-

No: 223. **5 Para 1912** (Mandić 19.2, KM 18, Vienna). Cu-Ni, 17 mm; 3 g. Superbly struck proof in very high grade indeed. Graded NGC PF66. *From the auction Frühwald, June 2005.* Procena: CHF 300, Post. cena 300.-

No: 224. **5 Para 1912** (Mandić 19.2, KM 18, Vienna), Cu-Ni, 17 mm; 3 g; 10 Para 1912 (Mandić 20.1, KM 19, Vienna), Cu-Ni, 20 mm; 4 g; 50 Para 1912 (Mandić 22.2, KM 24, Vienna), Silver, 18 mm; 2.5 g; 1 Dinar 1912 (Mandić 23.2, KM 25, Vienna) Silver, 23 mm; 5 g and 2 Dinara 1912 (Mandić 24.2, KM 26, Vienna). Silver, 27 mm; 10 g. Nicely preserved, nearly complete set of 1912. KM 18 graded NGC MS63, KM 19 graded NGC MS 64, KM 24 graded NGC MS63, KM 25 graded NGC MS63 and KM 26 graded NGC MS61. (5) *Acquired from H. Berk, Chicago IL, list Verschoor, Doordrecht, The Netherlands, H. Stuker, Zurich and Münzzentrum Kovacic, Vienna.* Procena: CHF 200, Post. cena 250.-

No: 225. **50 Para 1915** (Mandić 22.3a, KM 24, Paris), Silver, 18 mm; 2.5 g; 1 Dinar 1915 (Mandić 23.3a, KM 25, Paris) Silver, 23 mm; 5 g and 2 Dinara 1915 (Mandić 24.3a, KM 26, Paris). Silver, 27 mm; 10 g. Nicely preserved, complete set of 1915 with engraver's name in exergue. KM 24 graded NGC MS65, KM 25 graded NGC MS64 and KM 26 graded NGC MS63. (3) *Acquired privately and from H. Stuker, Zurich.* Procena: CHF 200, Post. cena 250.-

No: 226. **50 Para 1915** (Mandić 22.3b, KM 24, Paris), Silver, 18 mm; 2.5 g; 1 Dinar 1915 (Mandić 23.3b, KM 25, Paris). Silver, 23 mm; 5 g. A pair of 1915 with no engraver's name in exergue, very scarce in this grade. KM 24 graded NGC MS63, KM 25

graded PCGS MS64. (2) *Acquired privately and at auction 104 of Münzzentrum Köln, lot 2278.* Procena: CHF 300, Post. cena 240.-

No: 227. **10 Para 1917** (Mandić 20.2, KM 19, Gorham, Providence, RI). Cu-Ni, 20 mm, 4 g. A wonderful proof example of this coin from the final series of the Kingdom of Serbia. Graded NGC PF63. *Acquired privately.* Procena: CHF 200, Post. cena 200.-

No: 228. **20 Para 1917** (Mandić 21.2, KM 20 Gorham, Providence, RI). Cu-Ni, 22 mm, 6 g. Superbly lustrous coin and the fitting end for the Serbian series. Graded NGC MS65. *Acquired from list Karl Stephens in March 2000.* Procena: CHF 100, Post. cena 125.-

No: 229. **50 Para 1942**, 18 mm; 2 g; 1 Dinar 1942, Zn, 20 mm; 3 g; 2 Dinara 1942, Zn, 22 mm; 4 g and 10 Dinara 1943, Zn, 26 mm; 6 g. (Series Mandić 26-29, KM 30-33, Budapest). Zinc coins are, in general, very difficult to find in mint state and uncorroded. This set is graded NGC MS62, NGC MS64, NGC MS64 and NGC MS63 (this last very slightly toned). (4) *All acquired from Ranko Mandić, Belgrade.* Procena: CHF 200, Post. cena 160.-

No: 230. **1 Para 1906** (Mandić 1, KM 1, Vienna). Cu, 17 mm; 1.66 g. A superb example of this coin. No verdigris spots at all, which is very important for Montenegrin bronze coinage! Graded NGC MS64. *Acquired from Malter Auctions, Los Angeles, CA, Fall 2001.* Procena: CHF 100, Post. cena 200.-

No: 231. **1 Perper 1909** (Mandić 5, KM 5, Paris). Silver, 23 mm; 5 g. These very badly made coins from Paris mint are extremely difficult to find in any decent grade. This example retains full mint grade even on the most exposed parts of the obverse. Rare thus. Graded NGC MS61. Procena: CHF 200, Post. cena 180.-

No: 232. **5 Perpera 1909** (Mandić 7a or 7b, KM 6, Paris). Silver, 36 mm; 24 g. The first Montenegrin crown was so badly made in Paris that the half of the small mintage was immediately sent back. These coins are very, very difficult to find in decent grades. Graded NGC AU55. *Acquired from a Künker auction, Osnabrück, March 2000.* Procena: CHF 400, Post. cena 1000.-

No: 233. **5 Perpera 1909** (Mandić 7a or 7b, KM 6, Paris). Silver, 36 mm; 24 g. Graded NGC AU58. *Acquired from M. Louis Teller.* Procena: CHF 600, Post. cena 1100.-

No: 234. **5 Perpera 1909** (Mandić 7a or 7b, KM 6, Paris). Silver, 36 mm; 24 g. Probably the star of this whole collection. The preservation of this coin could be called a small miracle when comparing it to others on the market. Graded NGC MS64. *From the Stack's Dec. 2001 auction, lot 1000.* Procena: CHF 2500 Post. cena 2000.- (sl. 18).

No: 235. **10 Perpera 1910** (Mandić 18, KM 10, Vienna). Gold, 19 mm; 3.89 g. Beautifully lustrous coin, in our opinion undergraded. Graded NGC MS63. *Acquired from M. Louis Teller. Procena: CHF 800, Post. cena 800.-*

No: 236. **20 Perpera 1910** (Mandić 19a or 19b, KM 11, Vienna). Gold, 21 mm; 6.78 g. Proof-like. Graded PCGS MS62. *Bought from Steinberg's at the 1999 ANA Convention in Chicago, IL. Procena: CHF 1000, Post. cena 1150.-*

No: 237. **1 Perper 1912** (Mandić 15.1, KM 14, Vienna). Silver, 23 mm; 5 g. Graded as NGC AU58. *Bought from R. Gillio at the 1999 ANA Convention in Chicago, IL. Procena: CHF 50, Post. cena 100.-*

No: 238. **2 Pare 1913** (Mandić 12.1, KM 17, Vienna). Cu, 19 mm; 3.33 g. Very seldom there are copper coins retaining full mint red. Graded NGC MS65RD. *Acquired privately. Procena: CHF 100, Post. cena 175.-*

No: 239. **1 Para 1914** (Mandić 11.2, KM 16, Vienna). Cu, 17 mm; 1.66 g. Again, a full mint red retained on this coin. Graded NGC MS65RD. *From the auction Frühwald, June 2005. Procena: CHF 150, Post. cena 250.-*

No: 240. **2 Pare 1914** (Mandić 12.2, KM17, Vienna) Cu, 19 mm; 3.33 g and 20 Para 1914 (Mandić14.2, KM 19). Ni, 19 mm; 3 g. Nice examples of Montenegrin coins, graded NGC MS63RB and NGC MS63 respectively. (2). *Acquired privately. Procena: CHF 50, Post. cena 100.-*

No: 241. **1 Perper 1914** (Mandić 15.2, KM 14, Vienna). Silver, 23 mm; 5 g. Graded NGC MS62 and NGC MS63. (2). *Acquired privately. Procena: CHF 150, Post. cena 200.-*

No: 242. **2 Perpera 1914** (Mandić 16a or 16b, KM 20, Vienna). Silver, 27 mm; 10 g. These coins are surprisingly difficult to find in mint state. Graded NGC MS61. *Acquired from the Münzauktion Essen in March 2000, lot 1418. Procena: CHF 300, Post. cena 350.-*

No: 243. **5 Perpera 1914** (Mandić 17.2a or 17.2b, KM 15, Vienna). Silver, 36 mm; 24 g. Just a notch under the mint state, a very nice coin nevertheless. Graded NGC AU58. *Acquired from a list Dennis Gill, NJ, in early 2000. Procena: CHF 500, Post. cena 850.-*

No: 244. **5 Para 1920** (Mandić 1, KM 1, Vienna). Zn, 18.8 mm; 2.6 g. Very well struck for the type, sharp details usually never seen. Graded as NGC MS62. *Acquired privately. Procena: CHF 80, Post. cena 120.-*

No: 245. **5 Para 1920** (Mandić 1, KM 1, Vienna), Zn, 18.8 mm; 2.6 g; 10 para 1920 (Mandić 2, KM 2, Vienna) Zn, 20.85 mm; 3.1 g. and 25 Para 1920 (Mandić 3, KM 3, Vienna). Ni, 24 mm; 5.7 g. Surprisingly difficult to find in high grades, this set is a nice example: KM 1 graded as NGC MS62, KM 2 graded as NGC MS62 and the KM 3 not less than NGC

MS65. (3). *First two acquired privately, the third from K. Stephens in 1998. Procena: CHF 150, nije prodato.*

No: 246. **50 Para 1925** (Mandić 4a, KM4, Brussels). Cu-Ni, 18 mm; 2.5 g. Again, surprisingly difficult to find in higher grades and with fresh luster. Three mint state examples of the Brussels variety. Graded as NGC MS62, NGC MS63 and NGC MS65. (3). *Acquired privately. Procena: CHF 100, nije prodato.*

No: 247. **50 Para 1925 ESSAI** (Mandić R8, KM Pn9, Poissy). Cu-Ni, 18 mm; 2.5 g. A beautifully struck ESSAI in specimen quality, full strike, sharp details, proof-like. Excellently preserved. Not graded by grading service but fully FDC/Choice BU. *Ex auction Hess-Divo AG, No. 296, lot 404. Procena: CHF 1000, Post. cena 1100.- (sl. 19).*

No: 248. **1 Dinar 1925** Brussels and Poissy (Mandić 5a and 5b, KM 5). Cu-Ni, 23 mm; 5 g. 1 example from Brussels and two from Poissy. Again, very difficult to find with full luster and in gem quality. Brussels specimen graded NGC MS64, two Poissy specimens graded both NGC MS65. (3). *Acquired from Ranko Mandić, Belgrade. Schätzpreis/Estimate CHF 150, nije prodato.*

No: 249. **2 Dinara 1925** (Mandić 6a, KM6, Poissy). Cu-Ni, 27 mm; 10 g. Two examples of this quite common coin which is difficult to find in higher grades. One graded NGC MS61, the other NGC MS63. (2). *Acquired privately. Procena: CHF 80, nije prodato.*

No: 250. **20 Dinara 1925** (Mandić 7, KM 7, Paris). Gold, 21 mm; 6.45 g. Beautifully preserved coin, much above the usual quality offered on the market. Graded NGC MS65. *Bought from a Steinberg's list. Procena: CHF 400, Post. cena 450.-*

No: 251. **20 Dinara 1931** (Mandić 9, KM 11, London and Belgrade). Silver, 31 mm; 14 g. Once again a common coin rather difficult to find in higher grades. One graded as NGC MS63, the other as NGC MS64. (2). *Acquired from Halbedel, Salzburg. Procena: CHF 100, Post. cena 120.-*

No: 252. **1 Ducat 1931** (Mandić 11.1b, KM12, Belgrade) "sword" countermark. Gold, 19.75 mm; 3.48 g. Beautifully preserved example of this popular coin. Graded NGC MS64. *Acquired from H. Berk, Chicago, IL. Procena: CHF 200, Post. cena 250.-*

No: 253. **4 Ducats 1931** (Mandić 12.1a, KM 14, Belgrade) "sword" countermark. Gold, 39.5 mm; 13.96 g. Exceptional, probably undergraded coin with proof-like fields. Graded NGC MS61. *Acquired*

from M. Louis Teller, Los Angeles, CA. Procena: CHF 1200, Post. cena 1350.-

No: 254. **4 Ducats 1931** (Mandić 12.1a, KM 14, Belgrade) "ear of corn" countermark. Gold, 39.5 mm; 13.96 g. Exceptionally preserved coin with proof-like fields. Graded NGC MS62. *Acquired at the Münzzentrum Köln auction No. 104, lot 2019. Procena: CHF 1400, Post. cena 1400.-*

No: 255. **50 Dinara 1932** (Mandić 10c or 10d, KM 16, Belgrade). Silver, 36 mm; 22 g. Beautifully lightly toned example of this increasingly popular crown. Difficult to find in really high grades. Graded NGC MS64. *Acquired privately. Procena: CHF 400, Post. cena 320.-*

No: 256. **50 Dinara 1932** (Mandić 10c or 10d, KM 16, Belgrade). Silver, 36 mm; 22 g. Beautiful, fully lustrous example of this increasingly popular crown. Gem quality, graded NGC MS65. *Acquired from Panamex, Brookings, OR. Procena: CHF 600, Post. cena 550.-*

No: 257. **1 Ducat 1932** (Mandić 11.2, KM12, Belgrade) "ear of corn" countermark. Gold, 19.75 mm; 3.48 g. Beautifully preserved example of this popular coin. Scarcer date. Graded NGC MS64. *Procena: CHF 250, Post. cena 250.-*

No: 258. **4 Dukata 1932** (Mandić 12.2, KM 14, Belgrade) "ear of corn" countermark. Scarcer date. Graded NGC MS60. *Acquired from Spink, London, in 1997. Lot number 4594. Procena: CHF 1200, Post. cena 1200.-*

No: 259. **1 Ducat 1933** (Mandić 11.3, KM12, Belgrade) "ear of corn" countermark. Gold, 19.75 mm; 3.48 g. Gem quality and proof-like example of quite a rare date. Graded NGC MS65. *Bought from a Steinberg's list. Procena: CHF 600, Post. cena 700.-*

No: 260. **4 Dukata 1933** (Mandić 12.3, KM 14, Belgrade) "ear of corn" countermark. Gold, 39.5 mm; 13.96 g. The rarest date, only 2000 were made. This coins is not graded by a grading service. Extremely fine. *Acquired at Essener Münzauktion No. 78 lot 1407. Procena: CHF 2500, Post. cena 2500.- (sl. 20).*

No: 261. **1 Ducat 1934** (Mandić 11.4, KM12, Belgrade) "ear of corn" countermark. Gold, 19.75 mm; 3.48 g. Rarest date of all 1-ducat coins (only 2000 made!), nice example with sharp strike and proof-like surfaces. Graded NGC MS61. *Acquired at Essener Münzauktion No. 78, lot 1406. Procena: CHF 1600, Post. cena 1500.-*

No: 262. **25 Para 1938** (Mandić 13, KM 17), Cu, 20 mm; 2.5 g. 50 Para 1938 (Mandić 14, KM 18), Brass, 18 mm; 2 g; (15, KM 19),

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO - BEOGRAD

Termin: utorak 15-18 časova
Mesto: Svetog Save 16-18, II sprat
Kontakt: D. Pavlović 064/131- 6370

BABUŠNICA

Numizmatičko društvo „Lužnica“
Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 10-12 č.
Mesto: Hotel „Crni vrh“. Kontakt: Zlatibor Ilić

BEČEJ

Termin: ponedeljak 17-19 č. Mesto: Dom penzionera

BOLJEVAC

Numizmatičko društvo „Aleksandar Sever“
Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 18-20 č.
Mesto: Kulturno obrazovni centar Boljevac.
Kontakt: Siniša Đukić, tel. 030/63-224

BOR

Udruženje kolekcionara „Vajfert“
Termin: svakog četvrtka 18-22 č.
Mesto: Prostorije dobrovoljnog vatrogasnog društva

JAGODINA

Termin: nedelja 11-15 časova. Mesto: kafe „Cezar“

KRUŠEVAC

Termin: ponedeljak 17-19 časova. Mesto: Stara mezulana

LESKOVAC

Termin: nedelja 9-13 časova. Mesto: hotel „Beograd“

NEGOTIN

Numizmatičko društvo „Hajduk Veljko“
Termin: subota 10:30 -13 č. Mesto: kafana „Separe“.
Kontakt: Mića,
tel. 063/455-359

NIŠ

Numizmatičko društvo „Mediana“
Termin: petak 15-18 časova.
Mesto: Tvrdava, Planinarski dom.

NOVI SAD

Termin: nedelja 10-14 č. **Novo mesto:**
Galerija bioskopa „Atrium“,
Mihajla Pupina br. 3

PARAĆIN

Numizmatičko društvo „Paraćin“
Termin: svake subote 10-14 č. Mesto: M.Z. 11 kongres, ul.
Francuska 4. Kontakt: Svetlan Tomić, 035/565-194

RESAVICA

Numizmatičko društvo „Idimum“
Termin: svakog prvog ponedeljka u mesecu 16-19 č.
Mesto: Dom kulture - mala sala
Kontakt: Jugoslav Miletić, tel. 035/627-495

SOKOBANJA

Numizmatičko društvo „Sokograd“
Termin: nedelja 10-14 č. Mesto:
restoran „Splendid“, Kralja Petra I br. 2.

SUBOTICA

Termin: nedelja 9-12 č. Mesto:
Zgrada Nove opštine, Trg Lazara Nešića 1.
Kontakt: Silvester Gerlović,
tel. 024/556-958, 024/544-957

SVRLJIG

Numizmatičko društvo „Timacum Maius“
Kontakt: Slaviša Milivojević, tel. 018/823-682

ZAJEČAR

Termin: sreda 18-21 č. Mesto:
prostorije SOFKE. Kontakt: Zoran Pantić,
tel. 019/769-617

ZRENJANIN

Termin: nedelja 9-12 č. Mesto: Dom penzionera

KNJIŽARA

srpskog numizmatičkog društva

RASPOLOŽIVA STRUČNA LITERATURA

NUMIZMATIČAR br. 1-8 i 10-23
dinar br. 6-17, 20, 21, 23-29

ORDEN br. 1, 4-7

MLADI KOLEKCIONAR br. 1 - 10

AUKCIJE SND - Katalozi br. 6-9

MEDALJE I PLAKETE IZ ZBIRKE NARODNOG MUZEJA

N. Omerović, N. Mitrović, D. Pavlović i Z. Ilić:

KATALOG AUUKCIJA - CATALOG OF SHARES

Vojislav Mihailović

NOVAC SRPSKIH VELIKAŠA IZ VREMENA CARSTVA

Miroslav Jovanović **SRPSKI SREDNJOVEKOVNI NOVAC**

Sergije Dimitrijević **NOVE VRSTE**

SRPSKOG SREDNJOVEKOVNOG NOVCA

Sergije Dimitrijević **PROBLEMI SRPSKE**

SREDNJOVEKOVNE NUMIZMATIKE

Sergije Dimitrijević **NOVAC SRPSKIH**

SREDNJOVEKOVNIH VLADARA

Vujadin Ivanišević

NOVČARSTVO SREDNJOVEKOVNE SRBIJE

Slobodanka Stojaković **DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ**

* Iz žitija * Dinari što se kuju u ceki

Ranko Mandić

METALNI NOVAC, IV izdanje (2006.)

Ranko Mandić

TOKENS OF THE YUGOSLAV LANDS (CD izdanje)

Slavoljub Petrović **NUMIZMATIČKI REČNIK**

Bogdan Koprivica **SVET NUMIZMATIKE**

Bogdan Koprivica I **JA SAM NUMIZMATIČAR**

Đorđe Jamušakov

SREBRNI NOVAC RIMSKE REPUBLIKE

Đorđe Jamušakov

NOVAC IMPERATORA OD SULE DO AVGUSTA

Đorđe Jamušakov **RIMSKI CAREVI -NAŠIH GORA LIST**

Đorđe Jamušakov

RIMSKI IMPERATORI I NJIHOV NOVAC

Veroljub Dugalić **NARODNA BANKA 1884-1941**

Miodrag Ugričić **NOVAC U JUGOSLAVIJI**

ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA

Željko Stojanović

NACIONALNI KATALOG SRBIJE I JUGOSLAVIJE

Željko Stojanović

NOVČANICE NARODNE BANKE 1884-2004

Ivan Becić **FINANSIJSKA POLITIKA KRALJEVINE SHS**

KNEZ MILOŠ I SRPSKE VLASTI PREMA

STARINAMA I UMETNOSTI 1815-1839.

Literaturu i materijal možete kupiti na svim našim sastancima ili poručiti kod sekretara SND, gosp. Dragana Pavlovića na telefone: 011/30 34 595 i 064/131 63 70 e-mail: numiserb@yubc.net

PRESIDIVM POMPEII

Nova podružnica Srpskog numizmatičkog društva u Aleksincu

U prelepom proletnjem danu, 13. maja 2007. godine, dvadesetak zaljubljenika numizmatike, pretežno iz Aleksinca, Sokobanje, Knjaževca i ostalih mesta Aleksinačke opštine, formiralo je na osnivačkoj Skupštini u Aleksincu numizmatičko društvo, a pod pokroviteljstvom SND iz Beograda.

Efikasnim i precizno utvrđenim dnevnim redom izabrano je rukovodstvo društva, u koje su ušli: Emil Osmanović, predsednik; Saša Ristić, potpredsednik i Ivan Vidojević, sekretar. Na osnivačkoj skupštini usvojen je i Statut Društva.

Društvu je dat nazov "PRESIDIVM POMPEII" po imeni rimske antičke postaje na Via Militaris, današnja Ćićina kod Aleksinca.

Sastanci Aleksinačkih numizmatičara, okupljenih u ND "Presidium Pompeii", održavaće se svake subote od 17 do 19 časova u restoranu "LETNJA BAŠTA VUJIĆ -BRĐANKA", a za kontakte je zadužen predsednik Društva, gosp. Osmanović, tel. 018 806 471.

Na osnivačkoj Skupštini prisutni

su, uz obrazloženje predsedavajućeg, jednoglasnom odlukom pozdravili izbor dva počasna člana ovog društva,

Jovana Vujić, vlasnik objekta gde će se održavati susreti i

Ristu Miletića, član Srpskog numizmatičkog društva iz Beograda

Novoosnovanoj Aleksinačkoj podružnici SND želimo uspešan rad i saradnju sa sličnim udruženjima u zemlji i inostranstvu.

R.Mil.

VENERANDA MEMORIA

Nadežda Nada

Dimitrijević

(1924-2007)

Čl. karta br. 2525/88

VEČITA USPOMENA
JE SAMO PRAZNA REČ,
PA IPAK NE MOŽEMO
A DA SE NE SEĆAMO.
NEKA TAKO BUDE
I OVOGA PUTA.

SETOVI METALNOG

U dosadašnjim izdanjima našeg časopisa objavili smo svojevrzne kataloge raznih "memorabilia" izdanja Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu. Tu su bila uključena sledeća naša izdanja: razglednice i podmetači, kalendari, naše slikovite ulaznice za redovne sastanke i međunarodne susrete, te plaketa, medalja, bedž i značke SND.

Sada objavljujemo mali katalog setova optičnog novca čije je pakovanje organizovalo naše Društvo.

1. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1983. Korice tamnocrvene boje 9,5x6 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 25 i 50 para i 5 dinara (gore), a dole 1, 2 i 10 dinara 1983..

2. OPTICAJNI PRIGODNI NOVAC "SUTJESKA I NERETVA". Korice tamnoplave boje 9,5x6 cm; unutra u plastičnoj foliji certifikat SND (gore), a dole 10 dinara 1983- SUTJESKA i 10 dinara 1983 NERETVA.

3. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1984. Korice tamnozeleno boje, 9,5x6 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 50 para, 1 i 2 dinara (gore), a dole 5 i 10 dinara 1984.

4. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1985. Korice crvene boje 14x6,5 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 1, 2, 5 i 10 dinara (gore), a dole 20, 50 i 10 dinara 1985.

5. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1986. Korice tamnoplave boje 14x6,5 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 1, 2, 5 i 10 dinara (gore), a dole 20, 50 i 10 dinara 1986.

6. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1987. Korice tamnobraon boje 9,5x6 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 10 i 10 dinara (gore), a dole 50 i 10 dinara 1987.

7. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1988. Korice narandžaste boje 14x6,5 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 10, 20, 50 i 100 dinara 1988 - I serija (gore), a dole 10, 50 i 100 dinara 1988 - II serija. Na mestu neizdatog apoena od 20 dinara ove serije nalazi se fotografija sa amblemom SND.

8. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1989. Korice crne boje 9,5x6 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 10 i 20 dinara (gore), a dole 50 i 100 dinara 1989.

9. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1990. Korice tamnoplave boje 14x6,5 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 10,20 i 50 para (gore), a dole 1, 2 i 5 dinara 1990.

10. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 1991. Korice tamnocrvene boje 14x6,5 cm; unutra u plastičnoj foliji novčići od 10,20 i 50 para (gore), a dole 1, 2 i 5 dinara 1991

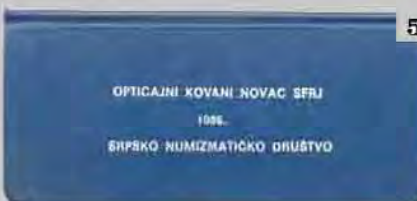
11. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 2000. Karton 14x9 cm, tamnoplave boje s prednje strane, sa natpisima na srpskom jeziku, na njemu novčići od 50 para, 1, 2 i 5 dinara 2000. Na poleđini tamnocrvene boje natpisi na engleskom jeziku.

12. OPTICAJNI KOVANI NOVAC 2002. Karton 14x9 cm, svetloplave boje sa natpisima na srpskom jeziku, na njemu novčići od 1, 2 i 5 dinara 2002. Na poleđini iste boje natpisi na engleskom jeziku. Ovo je poslednji novac države koja se nekada zvala Jugoslavija.

Primerba: Novac SRJ sa datumom izdanja "2001" nije kovan.

Od 2003. godine izdaje se novac Srbije koji postoji u zvaničnim kovničkim setovima NBS, pa zato nije postojala potreba da SND izdaje svoje setove sa istim godinama izdanja.

NOVCA U IZDANJU SRPSKOG NUMIZMATIČKOG DRUŠTVA

Kolekcija
HOMEN

9971450518001